

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ПІДГОТОВКИ
ФАХІВЦІВ ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ**

Кафедра кримінального права та кримінології

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

**з навчальної дисципліни
«ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ
НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ»**

Рівень вищої освіти *другий (магістерський)*

Галузь 08-Право

Спеціальність *081 «Право»*

Освітня програма *«Освітньо-професійна програма «Право
(поліцейські)»»*

Дніпро – 2023

Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Запобігання кримінальним правопорушенням Національною поліцією» спеціальності 081 – «Право» для здобувачів вищої освіти 2-го курсу, які навчаються на другому (магістерському) рівні вищої освіти, підготував **Бабанін С.В.** – доцент кафедри кримінального права та кримінології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент.

Розглянуто на засіданні кафедри
кримінального права та кримінології
29.08.2023 р., протокол № 2

ТЕМА № 1. ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

Рекомендована література

Вступ

1. Поняття та види запобігання кримінальним правопорушенням.
2. Сучасна кримінологічна політика: поняття, зміст, значення.
3. Поняття і структура сучасної системи запобігання злочинності в Україні. Законодавчі акти з питань запобігання злочинності Національною поліцією.

Висновки

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (Конвенцію ратифіковано із застереженнями Указом Президії Верховної Ради № 3484–XI від 26.01.1987 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>).
3. Конвенція про кіберзлочинність: від 01 липня 2006 р. // Офіційний вісник України від 10.09.2007 – 2007 р., № 65, стор. 107, стаття 2535.
4. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII.
5. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р.
6. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовт. 2014 № 1700-VII.
7. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 р.
8. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22.06.2020 р. №1835-III.
9. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з міст позбавлення волі: Закон України від 22.06.2020 р. №1435-III.
10. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 року № 2232-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 992. № 27. Ст. 386.
11. Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів і прекурсорів: Закон України від 8.07.2019 р.
12. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2022 р. № 964-IV.
13. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 р.
14. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 року № 3543-XII.
15. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2020 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

16. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. Ст. 88.
17. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон від 07.12.1984 р. № 2121-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/27811-12>.

Мета лекції: базується на визначенні понять «запобігання кримінальним правопорушенням», «злочинність», характеристиці видів запобігання кримінальним правопорушенням, аналізі сучасної системи запобігання кримінальним правопорушенням, зокрема Національною поліцією, та її законодавчого забезпечення.

Роль і значення теми для діяльності працівників органів поліції – надає основні понятійні та термінологічні знання щодо навчальної дисципліни «Запобігання кримінальним правопорушенням Національною поліцією».

Ключові слова: запобігання кримінальним правопорушенням, правова основа запобігання кримінальним правопорушенням; профілактика кримінальних правопорушень, законодавча база запобігання кримінальним правопорушенням Національною поліцією, кримінологічна політика, реалізація кримінальної політики.

Обсяг знань, вмінь здобувача після вивчення теми: знати поняття, види та законодавчу основу запобігання кримінальним правопорушенням Національною поліцією.

ВСТУП

Протидія злочинності є об'єктивною потребою суспільства, що будує правову державу (ст. 1 Конституції України). Головний напрям цієї протидії - запобігання кримінальним правопорушенням, усунення причин та умов, що породжують злочинність та сприяють її різноманітним проявам. Тим самим створюються реальні передумови поступового ослаблення суспільної небезпечності кримінальних правопорушень та зменшення, врешті-решт, масштабів самої злочинності.

Протидія злочинності являє собою цілеспрямований комплексний процес, що здійснюється державними органами, господарськими і громадськими організаціями, а також громадськими формуваннями і окремими громадянами. Це є завданням всіх гілок державної влади: законодавчої, виконавчої, судової (ст. 6 Конституції України). Протидія злочинності базується на нормативно-правових засадах внутрішньої і зовнішньої політики держави, складовою частиною якої є кримінологічна політика, що визначає теоретичні основи, напрями, цілі, методи запобіжного впливу на злочинність.

Значне місце у цій протидії відводиться, крім зазначених вище суб'єктів, правоохоронним органам, для яких запобігання злочинності, особливо спеціально-кримінологічне запобігання - один з основних професійних обов'язків

органів поліції, який потребує не тільки ініціативності, непримиримості, принциповості, творчого підходу, а й високого рівня кримінологічного знання. Практика правоохоронної діяльності органів поліції свідчить, що сьогодні особливого значення набувають перспективні положення кримінологічної політики держави, навички кримінологічного аналізу злочинності, розробки комплексних заходів для запобігання кримінальним правопорушенням, розуміння важливості ресурсного забезпечення програм її нерепресивної протидії, знання повноважних можливостей суб'єктів запобігання, використання зарубіжного досвіду ефективного впливу на витoki злочинності тощо.

Для підрозділів поліції особливо важливим є не лише здійснення профілактики та запобігання кримінальних правопорушень, а й їх кримінологічне вивчення (облік, узагальнення, аналіз, прогнозування, планування, попередження тощо).

ПИТАННЯ 1. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ.

Запобігання кримінальним правопорушенням – це соціальна політика держави, спрямована на подолання криміногенно небезпечних протиріч у суспільних відносинах з метою їх позитивного вирішення і поступового витиснення (так зване загальносоціальне запобігання), а також спеціальна випереджальна практика протидії формуванню і реалізації на різних стадіях злочинних проявів (спеціально-кримінологічне запобігання).

У підручниках, навчальних посібниках, статтях даються визначення поняття запобігання злочинності. Наприклад, запобігання злочинності – “це сукупність різноманітних видів діяльно сті і заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також недопущення вчинення кримінальних правопорушень на різних стадіях злочинної поведінки”¹. Незважаючи на їх деяку змістову відмінність, ці визначення за своєю суттю ідентичні. Мова йде про уточнення і пошук більш виразного опису специфіки цієї людської діяльності. Запобігання злочинності як важливий елемент інтегративної системи організованої протидії злочинності включає в себе безліч різноманітних запобіжних заходів, чітких визначень рівнів і напрямів запобіжної діяльності суб'єктів, їх компетенції, природи самих заходів тощо. Виникає необхідність їх класифікації, тобто розподілу явищ, заходів, понять за класами залежно від загальних ознак або класифікатора. Існують різні класифікації запобіжних заходів з урахуванням тих цілей, які перед ними ставляться. Заходи можна класифікувати за: а) рівнем, б) масштабом, в) змістом, г) суб'єктами, д) об'єктами, е) часом та ін.

З а р і в н е м розрізняються загальносоціальні, спеціальнокримінологічні та індивідуальні заходи запобігання злочинності; з а м а с ш т а б о м – заходи, які здійснюються на певній території (держави, регіони), на окремому об'єкті (установа, підприємство, фірма); з а н а л е ж н і с т ю до відповідної групи осіб (неповнолітні, особи, звільнені з місць позбавлення волі, рецидивісти); з а з м і с т о м – заходи соціально-економічного, соціально-демографічного, технічного,

екологічного, правового та іншого характеру; з а с у б ' є к т а м и – заходи, що здійснюються органами всіх гілок влади відповідно до їх компетенції, ресурсного забезпечення, специфіки діяльності, організаціями, трудовими об'єднаннями, установами, громадськістю, окремими посадовими особами і громадянами; з а о б ' є к т а м и – відповідно до видів кримінальних правопорушень, на протидію яким вони спрямовані; з а ч а с о м – постійні, невідкладні, тимчасові та ін.

Запобігання кримінальним правопорушенням Національною поліцією, будучи спецкурсом з кримінології, як і будь-яка наука, вивчає закономірності певних явищ і на цій основі вирішує завдання бажаного впливу на них. Кримінологія – це соціально-правова наука, яка вивчає сутність, закономірності та форми прояву злочинності, її детермінанти, особу злочинця та інших категорій правопорушників, які можуть встати на злочинний шлях, а також систему попередження злочинності.

Протидія злочинності є системою державних і громадських заходів, спрямованих на усунення або нейтралізацію детермінант злочинності та корекцію поведінки осіб, схильних до правопорушень. Деякі дослідники, розглядаючи злочинність як соціальне явище, вказують, що головним у боротьбі з нею є прогресивні соціально-економічні перетворення. Поряд з цим важливе значення мають і спеціально-кримінологічні заходи запобігання тим чи іншим злочинам, які застосовуються правоохоронними органами і громадськими формуваннями.

ПИТАННЯ 2. СУЧАСНА КРИМІНОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА: ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ, ЗНАЧЕННЯ

Одним із складників державної політики протидії злочинності є кримінологічна політика. Проте зазначимо, що й у зарубіжних, і вітчизняних наукових публікаціях теоретичних досліджень, присвячених саме цьому напрямку, майже немає. Найчастіше словосполучення "кримінологічна політика" в наукових працях уживається в значенні "кримінально-правова (кримінальна) політика" або в більш широкому - "політика у сфері боротьби зі злочинністю" (іноді - "загальна теорія боротьби зі злочинністю"). Російський науковець М.П. Чубинський, визначаючи кримінальну політику як наукову дисципліну, що має висвітлювати шлях кримінального законодавця, зазначає, що вона складається з трьох напрямів боротьби зі злочинністю: кримінального законодавства, політики превенції, політики репресій (каральної політики). Політика превенції (лат. *praevenitio* - запобігання), по суті, і є кримінологічною політикою, тобто складником кримінальної політики. При цьому одні вчені вважають, що кримінологічна політика є науково обґрунтованою стратегією і тактикою запобігання злочинності за допомогою системи спеціально-кримінологічних заходів, а також шляхів відвернення конкретних кримінальних правопорушень та їх припинення. На відміну від кримінальної, кримінологічна політика не передбачає видання і застосування кримінальних законів, хоча і намагається підвищити їх запобіжну функцію. Запобігання завжди має активний, наступальний, випереджальний характер, але орієнтується не на репресію, а на скорочення сфери застосування

примусових заходів. Політика запобігання кримінальних правопорушень реалізується на основі кримінологічного прогнозування і планування з урахуванням соціальної та економічної ситуації, що постійно змінюється. Інші вчені уявляють кримінологічну політику як систему, що припиняє зв'язки:

- а) формування і функціонування криміногенних процесів у суспільстві;
- б) між цими процесами і формуванням особистості;
- в) між особистістю й ситуацією вчинення кримінального правопорушення.

Іншими словами, це і є загально-соціальне і спеціально-кримінологічне запобігання злочинності.

Кримінологічну політику можна вважати своєрідною ідеологією, під впливом якої, з одного боку, розробляються форми, завдання, зміст, принципи діяльності держави у сфері непереривного напруження боротьби зі злочинністю, а з другого - використовується найбільш обґрунтована з соціально-політичних позицій наявна або розробляється відповідно до неї нова теорія запобігання злочинності.

Вона є не тільки сукупністю запланованих заходів, а й, образно кажучи, ідеологічним генератором, який підвищує запобіжну "напругу" в суспільстві, формує в ньому соціальну толерантність і повагу до соціальних цінностей, нагромаджує так званий соціальний капітал (громадський порядок, безпека, довіра, чесність, віротерпимість та ін.). За словами професора М.М. Бабаєва, якщо кримінальна політика бореться зі злом, караючи за зло, то кримінологічна політика запроваджує добро, навчаючи добра.

Отже, кримінологічна політика - це складова частина державної внутрішньої соціально-економічної політики, яка на основі Конституції України, теорії кримінології та інтегрованих нею знань визначає методологічні засади та шляхи, якими керується держава при здійсненні нерепресивної протидії злочинності та її проявам. Тим самим кримінологічна політика виступає як єдність:

- 1) державної концепції протидії злочинності, що виражається у відповідних директивних актах;
- 2) наукової кримінологічної теорії запобігання злочинності;
- 3) особливого виду діяльності держави, її органів, громадськості, спрямованої на ефективну протидію злочинності як соціального явища та окремим її різновидам.

Концепція - це власна доктрина, в якій прозоро і чітко викладені політична воля держави, її наміри до рішучих дій. Влада, безсумнівно, є основним засобом здійснення державної політики. Тому концепція нерепресивної протидії злочинності має виходити як директивний акт від вищих владних структур, яким керуються всі органи влади, управління, самоврядування від верху й до низу. Концепція розробляється для обґрунтування необхідності створення державної цільової програми та визначення оптимального варіанта вирішення проблеми. Зміст концепції про-і рами, яка віддзеркалює основні положення кримінологічної політики, визначено в Законі України "Про державні цільові програми" від 18 березня 2022 р. № 1621-IV. Відповідно до ст. 6 цього Закону концепція повинна мати: визначення проблеми, на вирішення якої спрямована

програма; аналіз причин виникнення проблеми та обґрунтування необхідності її розв'язання шляхом розроблення і виконання програми; визначення мети програми; визначення, порівняльний аналіз можливих варіантів шляхів і строків виконання програми; оцінку очікуваних результатів виконання програми, зокрема, економічних, соціальних, екологічних та визначення її ефективності; оцінку фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів, необхідних для виконання програми.

Концепція (*conceptio* - франц., лат. – сприйняття) - система поглядів, розуміння певних явищ, процесів, набір доказів при побудові наукової теорії засобів розв'язання проблеми.

Так, у Концепції Державної програми профілактики правопорушень на 2010-2020 роки зазначено, що її мета полягає в реалізації державної політики, спрямованої на профілактику правопорушень шляхом усунення або послаблення дії причин правопорушень та умов, що їм сприяють, зменшення можливостей і засобів учинення кримінальних правопорушень.

Концепція основних засад державної кримінологічної політики повинна бути оформлена окремим документом і затверджена законом.

Науковою базою кримінологічної політики є теорія запобігання злочинності. Вихідні положення цієї теорії в цілому розроблені у працях вітчизняних і зарубіжних кримінологів. Слід зазначити, що вся історія світового досвіду протидії злочинності, численні наукові дослідження переконливо свідчать про те, що остаточно подолати злочинність і ті явища, які її породжують та їй сприяють, поки що неможливо. Навпаки, "кримінологічний статок" отримує нові злочинні прояви. Історія розвитку держави і права ще не створила тих соціально-політичних, економічних, культурно-виховних, моральних умов, за яких подолання злочинності, а точніше, криміногенного потенціалу суспільства, проявами якого і є злочинність, стала б реальністю. Неможливість вирішити цю глобальну проблему засобами історично створеної моделі переважно репресивного (карального) впливу на злочинців змушує згадати й про іншу давньозвісну модель протидії злочинності - її запобігання, яка (за винятком деяких елементів) у жодній країні довготривало, послідовно, наполегливо не застосовувалася, та спонукає до енергійного пошуку способів її ефективного впровадження. Обов'язковими передумовами запобігання злочинності є соціально-економічна стабільність у державі (і навіть у державах); збільшення соціального капіталу шляхом здійснення найкращої соціальної політики; позитивна динаміка міжнародного співробітництва; стабільність законодавства, що регулює всі сфери життя; суспільна злагода і збалансованість інтересів різних верств населення та ін. Глобалізація, крім інших наслідків, має сприяти поширенню цих позитивних стандартів. Зараз "мудрий законодавець" (за Ш. Монтеск'є) намагається поєднати репресивну помірність із посиленням профілактичного тиску. Настав час, як зазначається у літературних джерелах, коли кримінологія із "сигналізуючої" науки перетворюється на соціальну науку, здатну вирішувати проблеми і дійсно брати посильну участь у впровадженні своїх ідей і напрацювань у практику осмисленої (а не стихійної) протидії злочинності. У цьому контексті перспективне значення має Концепція розвитку

кримінологічної науки в Україні на початку ХХІ століття, розроблена Координаційним бюро з кримінології Національної академії правових наук України. Концепція має слугувати визначенню відповідних проблем і завдань кримінологічної науки, а значною мірою - і кримінологічної практики на найближчий період.

Особливість діяльності держави, її органів, інститутів, соціальних груп, посадових осіб, громадськості із запобігання злочинності полягає в такому.

1. Це довготривала, повсякчасна, складна, наполеглива протидія всіх соціальних систем держави тим явищам, які створюють криміногенний потенціал у суспільстві.

2. Криміногенні детермінанти злочинних проявів криються в самому суспільстві, людях, тому слід говорити про своєрідне "самолікування", "очищення". Держава, влада, суспільство повинні це усвідомити і додержуватися таких підходів до внутрішньої і зовнішньої політики, які б виключали або зменшували кримінальну активність членів суспільства.

3. Особливість діяльності, пов'язаної з нерепресивною протидією злочинності, передбачає відмову від поспішності, перетворення її на короточасні кампанії і гучні обіцянки. Зміна владних структур не повинна впливати на виконання запобіжних заходів, якщо вони відповідають принципам кримінологічної політики. Можливі певна корекція, деякі зміни, доповнення, але здійснення самої політики, відповідних їй законів, нормативно-правових актів, програм, планів необхідно неухильно продовжувати.

4. Ефективність чи неефективність кримінологічної політики можна визначити лише шляхом встановлення реального результату від упровадження поточних програм і планів запобігання злочинності. Це положення - аксіома теорії запобігання злочинності. Проте, починаючи з 1993 р., коли була прийнята перша Державна програма запобігання злочинності в Україні, і закінчуючи останньою Комплексною програмою профілактики правопорушень на 2011-2020 роки, жодного разу не заслуховувалося питання про результати виконання зазначених у них заходів. З моменту зміни влади в Україні у 2014 році не було прийнято жодної нової програми з протидії чи профілактики злочинності в цілому або за окремим її напрямком. Звичайно, що це не може не позначатися на криміногенній ситуації в країні та в окремих регіонах.

ПИТАННЯ 3. ПОНЯТТЯ І СТРУКТУРА СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ. ЗАКОНОДАВЧІ АКТИ З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ.

Запобігання злочинності як важливий елемент інтегративної системи організованої протидії злочинності включає в себе безліч різноманітних запобіжних заходів, чітких визначень рівнів і напрямів запобіжної діяльності суб'єктів, їх компетенції, природи самих заходів тощо. Виникає необхідність їх класифікації, тобто розподілу явищ, заходів, понять за класами залежно від загальних ознак або класифікатора. Існують різні класифікації запобіжних

заходів з урахуванням тих цілей, які перед ними ставляться. Заходи можна класифікувати за: а) рівнем, б) масштабом, в) змістом, г) суб'єктами, д) об'єктами, є) часом та ін. За рівнем розрізняються загально-соціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання злочинності; за масштабом - заходи, які здійснюються на певній території (держава, регіони), на окремому об'єкті (установа, підприємство, фірма); за належністю до відповідної групи осіб (неповнолітні, особи, звільнені з місць позбавлення волі, рецидивісти); за змістом - заходи соціально-економічного, соціально-демографічного, технічного, екологічного, правового та іншого характеру; за суб'єктами - заходи, що здійснюються органами всіх гілок влади відповідно до їх компетенції, ресурсного забезпечення, специфіки діяльності, організаціями, трудовими об'єднаннями, установами, громадськістю, окремими посадовими особами і громадянами; за об'єктами - відповідно до видів кримінальних правопорушень, на протидію яким вони спрямовані; за часом - постійні, невідкладні, тимчасові та ін.

Правову основу протидії злочинності за окремими напрямками складають наступні правові акти:

Конституція України та прийняті на її основі кодекси: кримінальний, кримінальний процесуальний, кримінально-виконавчий, про адміністративні правопорушення та ін.

Закони України «Про Національну поліцію», «Про Службу безпеки України», «Про прокуратуру», «Про судоустрій».

Закони України, які є спеціалізованими, і спрямовані безпосередньо на протидію злочинності: про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю, про оперативно-розшукову діяльність, про боротьбу з легалізацією коштів, отриманих злочинним шляхом, про боротьбу з корупцією тощо.

У зв'язку з надзвичайно складною криміногенною ситуацією в Україні, з метою забезпечення захисту конституційних прав і свобод, життя, здоров'я та майнових інтересів громадян, зміцнення правопорядку як найважливішої умови нормального функціонування суспільства і держави та відповідно до пункту 1 статті 106 Конституції України постановлено:

МВС України, СБУ, ДМС України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, РМ АР Крим, місцевим державним адміністраціям за участю Генеральної прокуратури України систематично здійснювати скоординовані заходи, спрямовані на рішуче посилення боротьби з бандитизмом, корупцією, іншими тяжкими злочинами. Особливу увагу звернути на знешкодження озброєних злочинних угруповань, які мають міжрегіональний та міжнародний характер, використовують вибухові речовини та пристрої, тероризують населення.

Для реалізації операцій щодо знешкодження бандитських, інших злочинних угруповань більш активно використовувати спеціальні підрозділи МВС України, СБУ, а також технічні засоби Збройних Сил України та інших військових формувань.

Залучати особовий склад військ внутрішньої та конвойної охорони,

курсантів, слухачів навчальних закладів МВС України, СБУ України, а також військовослужбовців Збройних Сил України в місцях дислокації військових частин для забезпечення правопорядку в громадських місцях, захисту прав, свобод, законних інтересів, життя і здоров'я громадян.

РМ АРКрим, місцевим державним адміністраціям за участю правоохоронних органів визначати населені пункти та місцевості, на територіях яких поширені факти бандитизму, вчинення інших тяжких кримінальних правопорушень, та тримати розвиток ситуації в них на особливому контролі.

МВС України, СБУ та їх органам на місцях переводити особовий склад підпорядкованих їм служб на цих територіях на посиленій варіант оперативно-службової діяльності для проведення спеціальних операцій щодо боротьби з бандитизмом, рекетом, захопленням заложників та іншими тяжкими злочинами. Для цього залучати додаткові мобільні групи працівників правоохоронних органів та військовослужбовців, збільшити кількість патрульних нарядів, особливо у вечірні та нічні години, а також виділяти відповідні технічні засоби.

Вважати боротьбу зі злочинами проти особи, злочинністю в економічній сфері, зокрема в кредитно-фінансовій та банківській системах, у зовнішньоекономічній діяльності та торгівлі, на транспорті, головними напрямками в діяльності правоохоронних органів.

МВС України, СБУ за наявності достовірної інформації про місця зборищ кримінально-злочинного елементу, наркоманів, осіб, які перебувають на нелегальному становищі, терміново проводити спеціальні операції з затримання і перевірки підозрюваних осіб та вживати до них заходи відповідно до законодавства України.

Систематично здійснювати цільові обстеження гуртожитків, готелів, вокзалів, портів, ринків, інших місцезнаходжень осіб, що приїждять з іноземних держав, з метою виявлення тих, які перебувають на території України з порушенням установленого порядку, та вирішення питань щодо їх дальшого перебування в Україні.

Виходячи з необхідності вжиття невідкладних радикальних заходів для запобігання злочинним діям, подолання злочинності, передусім насильницьких та організованих форм, до прийняття Верховною Радою України відповідного закону, дозволити, як виняток, НПУ, СБУ застосовувати з санкції прокурора запобіжне затримання на строк до 30 діб осіб, стосовно яких є достовірні дані про їх співучасть у готуванні або вчиненні актів бандитизму, терору, вимагательства, а також інших тяжких кримінальних правопорушень.

Затримана особа має право на захист та оскарження дій правоохоронних органів у встановленому законодавством порядку.

Надати правоохоронним органам право, за наявності передбачених законодавством підстав, на невідкладне ознайомлення та вилучення у разі потреби документів і матеріалів, які мають важливе значення для розкриття та припинення кримінального правопорушення, у підприємств, установ та організацій усіх форм власності.

Кабінету Міністрів України:

- забезпечити своєчасне та повне фінансування Державної програми боротьби із злочинністю, виділення коштів для заохочення працівників правоохоронних органів і представників громадськості, які відзначились у виявленні, знешкодженні злочинних угруповань та затриманні злочинців;

- вирішити у місячний строк питання щодо виділення коштів для придбання та оснащення правоохоронних органів, передусім спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю, сучасними технічними засобами;

- прискорити підготовку та внесення на розгляд ВР України законопроектів щодо посилення кримінальної відповідальності за вчинення тяжких кримінальних правопорушень проти життя, здоров'я і майна громадян, передусім за замах на життя працівників правоохоронних органів та осіб, які беруть участь в охороні громадського порядку.

Керівникам міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій усіх форм власності забезпечити належний порядок в обліку та збереженні матеріальних цінностей, схоронності зброї, боєприпасів, вибухових речовин і пристроїв, отруйних, радіоактивних речовин і матеріалів та наркотичних засобів.

РМ АРКрим, головам місцевих державних адміністрацій забезпечувати постійну координацію діяльності правоохоронних, інших відповідних державних органів та громадських організацій з виконання вимог цього Указу, зміцнення правопорядку на підпорядкованих їм територіях.

Рекомендувати Генеральній прокуратурі України встановити суворий нагляд за неухильним додержанням вимог цього Указу.

Просити ВР України прийняти у якомога коротші строки закони про запобіжне затримання особи, боротьбу з корупцією, відповідальність за легалізацію злочинних доходів, профілактику кримінальних правопорушень та заходи щодо посилення боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів.

ТЕМА № 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

Рекомендована література

Вступ

1. Стан злочинності в Україні.

2. Кількісні показники злочинності в Україні.

3. Якісні показники злочинності в Україні.

Висновки

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінологія: підручник / [Б. М. Головкін та ін.] ; за заг. ред. проф. Б. М. Головкіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2020. 382 с.
2. Ковальський В.С., Семаков Г.С., Костенко О.М. Кримінологія. Підручник. 2018. Видавництво Юрінком Інтер. 344 с.
3. Кримінологія : підручник / А.М. Бабенко, О.Ю. Бусол, О.М. Костенко та ін. ; за заг. ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. – 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право. 2018. 416 с.
4. Кримінологія : підручник / за заг.ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2018. 416 с.
5. Кримінологія : підручник / заг.ред. І.Г. Богатирьова, В.В. Топчія. Київ : ВД Дакор, 2018. 352 с.
6. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII.

Мета лекції: базується на визначенні понять «стану злочинності», характеристиці сучасної злочинності в Україні, визначенні кількісних та якісних показників злочинності в Україні.

Роль і значення теми для діяльності працівників поліції – надає основні знання щодо основних показників злочинності в Україні та їх використання в оперативно-службовій діяльності органів поліції.

Ключові слова: показники злочинності, рівень злочинності, стан злочинності, структура злочинності, динаміка злочинності, ціна злочинності, географія злочинності, значення вивчення показників злочинності для працівника поліції.

Обсяг знань, вмінь слухача після вивчення теми: знати поняття та види показників злочинності в цілому, вираховувати показники латентної злочинності, а також рівень злочинності; вміти складати динамічні ряди злочинності та графіки злочинності та окремих її видів.

ВСТУП

Злочинність є однією з найгостріших проблем сучасного українського суспільства. Згідно з результатами опитувань громадської думки, проведених в останні десятиліття, люди багатьох країн ставлять її за значимістю на друге-третє місце після проблем економічного характеру.

ПИТАННЯ 1. . СТАН ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Злочинність – це мінливе, історично-перехідне, соціально-правове, відносно масове явище суспільного життя, що включає в себе сукупність всіх кримінальних правопорушень, вчинених на певній території (державі, регіоні) за відповідний період часу, і що характеризується кількісними та якісними

показниками.

Злочинність є продуктом взаємодії певних типів середовища та особи, у зв'язку із чим можна виділити 2 її підструктури:

- стійку злочинність, у походженні якої провідну роль відіграють особистісні характеристики (які це види кримінальних правопорушень? – побутова злочинність (побутові вбивства, нанесення тілесних ушкоджень, хуліганства, зґвалтування);

- ситуативну злочинність, яка визначається більш сильним впливом середовища, ніж особистісних характеристик та складною ситуацією злочинної поведінки (які це види кримінальних правопорушень? – економічна злочинність, наркозлочинність, професійна злочинність (вбивства на замовлення), терористична злочинність).

Якщо говорити про злочинність, необхідно сказати і про організовану злочинність – це складна система організованих злочинних об'єднань, що ведуть широкомасштабну злочинну діяльність, створюють для такої діяльності найбільш сприятливі умови, використовуючи при цьому як власні структури з управлінськими та іншими функціями по обслуговуванню цих формувань, їх діяльності та зовнішньої взаємодії, так і державні структури (органи влади та місцевого самоврядування, правоохоронні органи) та інститути громадянського суспільства (політичні партії та об'єднання, політичні та громадські рухи, громадські та релігійні організації).

Вивчення злочинності. При кримінологічному вивченні злочинності виявляються:

- 1) ступінь її загальної поширеності та суспільної небезпечності в конкретних умовах місця і часу, з метою оцінки її стану і тенденцій розвитку, визначення напрямків протидії злочинності;

- 2) соціальні характеристики злочинності, що вказують на особливості її виникнення та функціонування (мотивація, соціальна спрямованість, соціально-группова, соціально-галузева, соціально-територіальна поширеність), з метою розробки конкретних попереджувальних заходів;

- 3) власні внутрішні характеристики злочинності (стійкість, активність, організованість) з метою удосконалення правоохоронної діяльності та заходів попередження рецидиву кримінальних правопорушень, та нейтралізація або протидія посиленню організованих начал в злочинності.

В процесі вивчення злочинності кримінологи отримують фактичні дані про саму злочинність, що відображаються в системі показників (загальна кількість кримінальних правопорушень, кількість виявлених злочинців та ін..). Нові відомості, отримані в ході кримінологічних досліджень, співвідносять і порівнюють з колишніми, отриманими раніше знаннями, уявленнями, гіпотезами, і таким чином відбувається оцінка злочинності.

При вивченні злочинності важливо забезпечити цілеспрямованість аналітичної діяльності, вірно визначити її завдання, сформулювати вихідні гіпотези, задати певний програмний характер і зберігати готовність до отримання нових, інколи несподіваних, не програмованих даних.

Сучасна злочинність в Україні характеризується високим рівнем,

несприятливою динамікою та структурою. Так, за 11 місяців 2021 року було зареєстровано 584,8 тис. кримінальні правопорушення, тоді як за аналогічний період 2020 року – 515,5 тис. без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим (далі – АРК) та окремих районів Донецької та Луганської областей. Це – найвищий показник, починаючи з 1997 року, коли після тривалого зростання й піку злочинності у 1995 році (641,8 тис. кримінальних правопорушень) було виявлено 589,2 тис. кримінальних правопорушень та засуджено 237,8 тис. осіб. При цьому зростання злочинності відбувається на тлі планомірного зниження ефективності діяльності як щодо їх розкриття, так і запобігання. Динаміка злочинності протягом останніх 6 років характеризується хвилеподібними коливаннями, найвище значення амплітуди яких припадає на 2021 р., а найнижче – на 2010 р. Тим не менш, вираженою є загальна тенденція до зростання рівня злочинності. Абсолютний приріст 2021 р. (показники за 11 місяців) по відношенню до базового 2010 р. становить 270,5 тис. кримінальних правопорушень. Темп зростання у 2021 році, розрахований базисним методом, становить 1,862, темп приросту – 86,2%. Темп зростання у 2021 році, розрахований ланцюговим методом (за 11 місяців 2021 р. та 2020 р. відповідно), становить 1,134, темп приросту – 13,4%. Середньорічний абсолютний приріст за 2010–2021 рр. становить 45 тис. кримінальних правопорушень, середній темп зростання – 1,093, середній темп приросту – 9,3%. На викладені показники динаміки злочинності суттєво вплинула низка правових та організаційно-управлінських факторів, серед яких превалюють зміни у реєстраційній процедурі, що застосовується до фіксації заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення, а також новий процесуальний порядок реагування на них з боку правоохоронних органів, встановлені КПК України. Ці обставини значною мірою зумовили зростання кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень у 2013 р. на 62% порівняно з 2012 р. та подальше закріплення рівня злочинності на позначці, не нижчій за 520 тис. щороку. У зв'язку із цим більш об'єктивними та показовими є дані про злочинність хоча і на коротшому, втім значно більш однорідному за характером факторів штучного впливу на статистичне відображення її динаміки, інтервалі часу – з 2013 по 2021 рр. Так, абсолютний приріст 2021 р. (показники за 11 місяців) по відношенню до базового 2013 р. становить 45,2 тис. кримінальних правопорушень. Темп зростання у 2021 році, розрахований базисним методом, становить 1,084, темп приросту – 8,4%. Темп зростання у 2021 р. (показники за 11 місяців), розрахований ланцюговим методом, відповідає зазначеним вище показникам співвідношення з 2020 р. Середньорічний абсолютний приріст за 2013–2021 рр. становить 32,4 тис. кримінальних правопорушень, середній темп зростання – 1,021, середній темп приросту – 2,1%. Таким чином, за коректних вихідних правових та організаційно-управлінських умов аналізу показники динаміки злочинності дійсно виявляють несприятливу тенденцію. Проте інтенсивність негативних змін у статистичному відображенні стану злочинності виявляється на порядок нижчою, аніж в інтервалі 2010–2021 рр. Слід зауважити, що інтерпретація отриманих даних вимагає врахування фактору скорочення території обліку

кримінальних правопорушень, до якої з другого кварталу 2014 року не потрапляють АРК та окремі райони Донецької і Луганської областей, тимчасово непідконтрольні українській владі. Ця обставина диктує необхідність визнати те, що помірне зниження у 2014 році рівня злочинності насправді не відбулося. Згідно з оцінками Державної служби статистики України, на вказаних територіях постійно проживає близько 2,5 млн. осіб. Звісно, що комплекс причин та умов кримінальної активності серед цього населення певною мірою відрізняється від того, який формується на іншій території України. Тим не менш є всі підстави для екстраполяції загального тренду розвитку криміногенної обстановки і на них. А надто з урахуванням того, що АРК, Донецька та Луганська області традиційно належали до найбільш криміногенних. Отже, реальний стан кримінальної загрози у 2014 році характеризується подальшою тенденцією до інтенсифікації. Це, зокрема, підтверджується аналізом відносних показників злочинності. Стає очевидним, що починаючи з 2013 р. фіксується постійне зростання коефіцієнту злочинної інтенсивності, в тому числі й у 2014 р., в якому за абсолютними показниками відображається зниження рівня. Отже, маємо констатувати усталення стійкого негативного тренду до погіршення кримінологічної ситуації. Не останню роль у цьому відіграє триваюча істотна дисфункція правоохоронної та судової системи, про що можна зробити висновок, виходячи з рівня та динаміки розкриття кримінальних правопорушень і практики судочинства у кримінальних провадженнях. Їх показники відображають зворотну залежність від рівня злочинності та характеризуються постійним зниженням починаючи з 2010 року. За рівнем розкриття кримінальних правопорушень виняток становить 2012 р., а за рівнем судимості – 2011 р., коли фіксується помірне їх зростання порівняно з попередніми періодами. Але в площині аналізу відносних показників ця обставина спостерігається не повною мірою; наявне постійне зниження ефективності правоохоронної діяльності щодо реагування на кримінальні правопорушення. Максимальний відсоток розкриття кримінальних правопорушень за період 2010–2021 рр. був забезпечений у 2010 р. та становив 72,1%. Мінімальний – у 2021 р. – 25,2%. Таким чином, у минулому році розкривався лише кожен четвертий злочин від зареєстрованих. При цьому важливо наголосити на тому, що зазначене падіння розкриття кримінальних правопорушень відображається не лише у даних питомої ваги від загальної їх зареєстрованої кількості. Вказана тенденція спостерігається і під час аналізу абсолютних величин, а саме: якщо у 2010 р. було розкрито 226,3 тис. кримінальних правопорушень, то у 2014 р. – 199,2 тис., у 2020 р. – 188,1 тис., а за 11 місяців 2021 р. – 147,1 тис., що менше, аніж за аналогічний період 2020 р., на 30,3 тис. Водночас відбувається планомірне зниження ефективності не лише розкриття кримінальних правопорушень. Маємо констатувати й суттєве падіння якості досудового розслідування, що, серед іншого, відображається й на стані судового розгляду кримінальних проваджень. Зокрема, у 2021 році (у показниках за 11 місяців) засуджено було лише 27,1% від виявлених правоохоронними органами осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Причинами тому є низька якість розслідування (в тому числі й зумовлена надто

великим навантаженням на слідчих), що втілюється у недостатньому відсотку доведення проваджень до стадії судового розгляду, а також у деякому зростанні кількості виправдувальних вироків, який, утім, і зараз не перевищує 1%. Структура сучасної злочинності в Україні характеризується значною часткою тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень, загальний відсоток яких у 2021 році сягнув 35,5%. Притому вельми суттєвою залишається й питома вага кримінальних правопорушень середньої тяжкості. Залежно від об'єкта посягання традиційно лідирують кримінальні правопорушення проти власності, частка яких у загальній структурі злочинності у 2021 році склала 67,8%, або 396 091 злочин. Від структури злочинності певною мірою відрізняється структура судимості, що свідчить про дисбаланс між правоохоронною та судовою практикою, наявні недоліки в організації розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Звертають на себе увагу відмінності у структурі злочинності та судимості, а також низький відсоток судимості за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням надання публічних послуг, а також кримінальні правопорушення проти правосуддя. Серед зареєстрованих кримінальних правопорушень проти власності превалюють крадіжки – 304 697 тис. (76,9% від всіх кримінальних правопорушень проти власності). Грабежі та розбій становлять 6,4% (25 528 кримінальних правопорушень) та 0,9% (3607 кримінальних правопорушень) відповідно, шахрайства – 11,5% (45 735 кримінальних правопорушень), 4,3% – інші. Таке співвідношення загальнокримінальних корисливих кримінальних правопорушень є традиційним для структури злочинності в Україні та не вирізняється специфічними змінами протягом останніх п'яти – шести років. Характер злочинності найбільшою мірою залежить від питомої ваги в її структурі кримінальних правопорушень проти життя і здоров'я особи. У 2021 році цей показник склав 8,3%, у 2020 – 9,5%, у 2014 – 11,7%, у 2013 – 12%. Таким чином, динаміка питомої ваги кримінальних правопорушень проти життя і здоров'я у загальній структурі злочинності має зворотне значення у динаміці її абсолютних показників. Це означає, по-перше, що темпи приросту загальної злочинності суттєво випереджають темпи приросту кримінальних правопорушень проти життя і здоров'я особи та, по-друге, в цілому від останніх не залежить. Тобто загальне зростання злочинності визначається негативною динамікою інших видів кримінальних правопорушень. У структурі кримінальних правопорушень проти життя і здоров'я особи превалюють умисні легкі тілесні ушкодження. У 2021 році їх показник в абсолютних величинах сягнув позначки у 32046 кримінальних правопорушень, що становить 66%. Після них найбільшою питомою вагою характеризуються умисні вбивства, яких за вказаний період було зареєстровано 6329. Традиційно значною є частка так званих «побутових» вбивств та тілесних ушкоджень. Разом із тим 2014–2020 рр. характеризуються інтенсивним зростанням бойових та небойових втрат військовослужбовців та працівників правоохоронних органів у зоні проведення АТО (ООС). Втім, динаміка умисних вбивств демонструє тенденцію до планомірного зниження рівня протягом останніх двох років (щодо умисних

тяжких тілесних ушкоджень – зниження відбулося тільки у 2021 р.). Так, якщо у 2010 р. було зареєстровано 2356 умисних вбивств та 3777 умисних тяжких тілесних ушкоджень, то у 2013 р. – 5861 умисних вбивств та 3026 умисних тяжких тілесних ушкоджень, у 2014 р. – 11466 умисних вбивств та 3132 умисних тяжких тілесних ушкоджень, у 2020 р. – умисних 8367 вбивств та 3462 умисних тяжких тілесних ушкоджень. Така динаміка зумовлена змінами у характері та інтенсивності антитерористичної операції (ООС) в окремих районах Донецької та Луганської областей. Зокрема, варто констатувати перехід її з гарячої фази до інертного етапу з тенденціями до стратегічного «заморожування» й перманентним збройним протистоянням локального масштабу на окремих ділянках лінії тимчасового розмежування. Цілком закономірно, що ця тенденція супроводжується зменшенням кількості жертв такого протистояння. За даними Міністерства оборони України, у 2021 р. бойові втрати склали 211 осіб, що є найменшим показником з 2014 р. Разом із тим на тлі зниження кількості умисних убивств, зумовлених збройним протистоянням в зоні проведення АТО (ООС), спостерігається подальше зростання вбивств, що вчиняються на побутовому підґрунті. Такий висновок випливає з арифметичної різниці загальної кількості умисних вбивств та бойових втрат і порівняння її з показниками 2013 року. У кримінально-правовій структурі умисних убивств переважають саме некваліфіковані їх види (основні склади кримінальних правопорушень). У 2021 р. частка останніх склала 87,5%. Поряд із цим зауважимо, що мають місце несприятливі зміни у структурі кваліфікованих видів умисних вбивств. Зокрема, якщо протягом 2005–2013 рр. серед вбивств з обтяжуючими ознаками переважали умисне вбивство двох і більше осіб (близько 17%), умисне вбивство, вчинене за попередньою змовою групою осіб (близько 10%), умисне вбивство з корисливих мотивів (близько 9%), то у 2021 році картина дещо змінилася: домінують вбивства за попередньою змовою групою осіб (15,3%), з корисливих мотивів (14,5%), двох і більше осіб (14,2%), особою, яка раніше вчинила умисне вбивство (11,3%). Особливе занепокоєння викликає остання категорія, що свідчить про гостру кризу як інституту виконання покарань, так і оперативно-розшукової профілактики, адміністративного нагляду. 53,4% умисних убивств вчиняється у стані алкогольного сп'яніння. 24,1% умисних убивств вчиняються особами, які раніше притягалися до кримінальної відповідальності (рецидивістами). Серед вбивць переважають чоловіки (94%), віком 21–40 років (62%), неодружені (64%), працездатні, але не працюючі (58%), із загальною середньою або професійно-технічною освітою (73%). З наведених даних можна зробити висновок про те, що протягом останніх двох років змінилися базові фактори детермінації цих кримінальних правопорушень у бік послаблення їх дії. Загальне ж зростання злочинності та кримінальної активності населення в Україні несуттєво пов'язане із вчиненням кримінальних правопорушень проти життя і здоров'я. Тим не менш зберігається істотна їх поширеність, а в їх структурі значну частку займають умисні вбивства. Останні є вельми чутливими індикаторами загального стану злочинності, обтяженого стійкими насильницькими асоціальними практиками в українському суспільстві.

Зауважимо, що в структурі загальної злочинності вагомим є показник рецидиву. Так, серед усіх виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, близько третини вже притягалися до кримінальної відповідальності. Приблизно 50% з останніх на момент вчинення кримінального правопорушення мали непогашену або незняту судимість. 13,5% виявлених осіб вчинили злочин у стані алкогольного сп'яніння; 62,7% на момент кримінальної активності ніде не працювали і не навчалися, 14,1% мали офіційний статус безробітного. Таким чином, близько 75% усіх кримінальних правопорушень вчинили так звані «виключені», тобто соціально дезадаптовані особи, що не мають налагоджених суспільно корисних зв'язків, визначеного місця у структурі соціодинаміки. Але даний факт є симптоматичним не тільки і не стільки в розрізі специфічного стану злочинності в Україні, що відтворюється значною мірою у маргіналізованому суспільстві, скільки в аспекті істотної дисфункції правоохоронної системи, поза зоною впливу якої лишаються організовані форми кримінальної активності, а надто у політичній, економічній сферах. Про це свідчать і дані офіційної статистичної звітності, відповідно до яких організовані групи (далі – ОГ) та злочинні організації (далі – ЗО) найчастіше вчиняють шахрайство (38,4%). Далі за поширеністю вчинюваних ОГ та ЗО кримінальних правопорушень фіксуються кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів (29,3%), крадіжки (19,1%), розбої (6,5%), привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (3,8%), інші (2,9%). Тобто абсолютну більшість зареєстрованих кримінальних правопорушень, вчинених ОГ та ЗО, слід віднести до загально кримінальних. Лише незначну їх кількість вдається виявити та припинити у сфері економіки і лише у секторі фінансово-кредитної діяльності. Агропромисловий комплекс, а також нафтогазова, інші добувні галузі, сфери раціонального користування природними ресурсами (зокрема, земельними, лісовими, корисними копалинами, водними біоресурсами тощо), зовнішньоекономічна, логістична діяльність застаються практично не захищеними від впливу ОГ та ЗО, діяльність яких визначає характер і динаміку негативних структурних трансформацій національної економіки, її стагнацію загалом. Починаючи з 2010 року фіксується планомірне та вельми суттєве зниження кількості виявлених організованих груп та злочинних організацій. Окрім падіння у 2021 р. загального показника кількості виявлених ОГ та ЗО порівняно з 2010 р., звертають на себе увагу й деякі негативні структурні зміни відповідних результатів правоохоронної діяльності. Особливо відчутними вони є в розрізі викриття діяльності ОГ та ЗО з транснаціональними зв'язками, яких у 2021 р. виявлено лише 4 (для порівняння: 40 – у 2010 р., 28 – у 2014 р. та 4 – у 2020 р.). Серед іншого ця обставина пов'язується з розривом оперативно-службових зв'язків вітчизняних правоохоронних органів із правоохоронними органами Російської Федерації – країни, з ОГ та ЗО якої традиційно найбільш потужними виявлялися кримінальні зв'язки українських злочинних угруповань. Отже, втрачено можливості вжиття узгоджених оперативно-розшукових заходів щодо виявлення та припинення діяльності ОГ та ЗО з транснаціональними

(українсько-російськими) зв'язками, притягнення їх організаторів та учасників до кримінальної відповідальності. Також принагідно зауважимо, що у 2021 р. не засуджено жодного організатора чи учасника ОГ та ЗО. Не в останню чергу це зумовлено ліквідацією у 2020 році спеціалізованих підрозділів МВС з боротьби з організованою злочинністю та пов'язаними із цим наслідками в оперативній обстановці, слідчій і судовій практиці. Проблематичною також є й кримінологічна ситуація, пов'язана з відтворенням в Україні терористичних загроз. Інтенсифікація терористичної загрози відбувається у 2014 році й триває донині. Це зумовлено численними посяганнями на територіальну цілісність України, активною розвідувально-підбивною діяльністю, спрямованою на ослаблення держави, залякування населення, загострення внутрішньополітичної конфронтації, економічної нестабільності, посилення соціально-психологічної напруженості. Теоретичний аналіз якісного складника терористичної загрози для сучасної України дозволяє виділити декілька кримінологічних різновидів терактів, які потенційно можуть вчинятися на території нашої держави: – теракт як засіб стимуляції репресивної свідомості. Остання виражається у посиленні соціального попиту на авторитарний стиль управління, скорочення обсягу прав і свобод заради забезпечення безпеки; – теракт як засіб провокації міжнародного ускладнення, дезінтеграції політичних альянсів. Найбільш вірогідними потенційними жертвами цього різновиду терактів є: а) представники міжнародних делегацій, що перебувають з офіційними візитами в Україні; б) представники міжнародних місій, що діють в Україні; в) представники національних та сексуальних меншинств, окремих релігійних течій; – теракт як засіб ініціювання військових інтервенцій (*casus belli*). Організаторами цього різновиду терактів можуть бути стратегічні військові супротивники згідно з Воєнною доктриною України. Найбільш вірогідними потенційними жертвами терактів цього різновиду є мешканці АРК; – теракт як форма політичної комунікації, спосіб асиметричного реагування як внутрішньодержавних, так і зовнішніх політичних акторів на політичну кон'юнктуру глобального, регіонального, національного масштабів. У цьому аспекті теракти можуть розглядатися як засіб «проштовхування» проблеми в політичний та новинний порядок дня шляхом створення атмосфери страху; – теракт як спосіб помсти, залякування. Найбільш вірогідними потенційними жертвами терактів цього різновиду є: а) мешканці територій, що прилягають до лінії розмежування сил протистояння в окремих районах Донецької та Луганської областей; б) учасники масових акцій українського національнопатріотичного змісту. Серед тривожних тенденцій відтворення терористичної загрози варто вказати й на суттєве зменшення кількості виявлених терористичних груп та терористичних організацій, фінансування тероризму на фоні зростання у 2021 р. кількості терористичних актів, що свідчить про зниження ефективності оперативно-розшукової діяльності підрозділів СБУ превентивного характеру. Виняткової актуальності ця обставина набуває в розрізі поширення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки. Починаючи з 2014 р. фіксується значний та різкий їх приріст. Порівняно з рівнем 2013 р., коли було зареєстровано лише 8

кримінальних правопорушень вказаної категорії, у 2014 р. відбувається їх зростання у 65 разів – до 527 кримінальних правопорушень, що є найвищим показником за всю історію незалежної України. Поряд із цим, за статистичними даними, відмічається поступове падіння рівня кримінальної загрози національній безпеці протягом останніх двох років. Змінюється і структура кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки. Так, якщо у 2014 р. найбільшу питому вагу мали посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК України – 54%) і дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК України – 17,3%), то у 2021 році їх частка склала 31,5% та 15,3% відповідно. Натомість найбільш поширеною у минулому році виявилася державна зрада (ст. 111 КК України), питома вага якої сягнула 40,3% порівняно з 12,3% у 2014 р. та 16% у 2020 р. Більшість осіб, які вчиняють державну зраду, становлять колишні працівники правоохоронних органів України, які вступили на службу до силових структур квазідержавних органів влади на території АРК та окремих районів Донецької і Луганської областей. Виявлення та реєстрація таких кримінальних правопорушень не становить надто великих труднощів та здійснюється переважно за допомогою збирання відповідної інформації з мережі Інтернет. Така робота хоча і є важливою, тим не менш не відображає адекватної реакції на характер і ступінь загроз національній безпеці та у сукупності з показниками протидії тероризму може свідчити про послаблення ефективності оперативно-розшукової діяльності СБУ. Аналіз географії злочинності в Україні засвідчує, що найвищий коефіцієнт злочинної інтенсивності на 10 тис. населення протягом 2020–2021 рр. спостерігається у Запорізькій області (242 кримінальні правопорушення), м. Києві (246 кримінальних правопорушень), а також Харківській (184 Київській (158 кримінальних правопорушень), Миколаївській (154 кримінальні правопорушення) та Одеській (148 кримінальних правопорушень) областях. Найнижча злочинна інтенсивність в означений період зафіксована в Тернопільській (62 кримінальні правопорушення), Івано-Франківській (65 кримінальних правопорушень), Закарпатській (72 кримінальні правопорушення) та Чернівецькій (83 кримінальні правопорушення) областях (див. діаграму 11)¹. Більшість кримінальних правопорушень (77,8%) вчиняється у містах та селищах міського типу. На мешканців сіл та селищ припадає не більше 19,5% всіх зареєстрованих кримінальних правопорушень. 2,7% кримінальних правопорушень вчиняється поза межами населених пунктів. Така картина територіального розподілу кримінальної активності в цілому відповідає тенденціям урбанізації в Україні, яка в тому числі впливає й на зміну не лише географії, а й характеру злочинності в цілому.

ПИТАННЯ 2. КІЛЬКІСНІ ПОКАЗНИКИ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Загальний рівень злочинності в Україні упродовж перших півроку 2022 року зменшився на 25% у порівнянні з минулим періодом. При цьому рівень злочинності тяжких і особливо тяжких кримінальних правопорушень залишився майже на рівні минулого року. Кількість навмисних вбивств у нас збільшилася за півроку на 9, 1% у порівнянні з 2021 роком – це і через військову агресію, і вбивства, які були вчинені на окупованих і деокупованих територіях.

Правоохоронці також наразі спостерігають тенденцію до зниження рівня майнових кримінальних правопорушень, таких, як квартирні крадіжки. Поліцейський зазначив, що чинникам зниження цього типу кримінальних правопорушень є комендантська година, посилені патрулі, блокпости тощо.

Генеральна прокуратура у 2022 році зафіксувала сплеск злочинності майже за всіма «найпопулярнішими» статтями. Як напад РФ спровокував сплеск кримінальних проваджень та за якою статтею є позитивна динаміка — розбираємось.

Торік було зареєстровано понад 32 тисячі справ про шахрайство. Це найбільший показник за останні 4 роки. Востаннє приблизно таку саму кількість проваджень про шахрайство було зафіксовано у 2019 році, й відтоді цей показник лише падав.

У рік повномасштабного вторгнення кількість облікованих проваджень за статтею 190 ККУ зросла на 34%. Натомість частка справ, переданих на розгляд до суду, скоротилася вдвічі — з 34% до 18%.

Майже вдвічі за рік зросла кількість облікованих проваджень про угони авто — з 2,8 тисяч до 4,1 тисячі справ. Варто зазначити, що цей показник стрімко виріс лише у порівнянні з «ковідним» 2021 роком. Натомість у попередніх роках кількість облікованих проваджень про угони авто була приблизно такою ж або навіть більшою.

Попри стрімкий ріст кількості проваджень, до судового розгляду доходять все менша їх кількість. Так, 2022 році кількість справ за статтею 289 ККУ, направлених до суду, скоротилася майже утричі: з 54% до 19%.

Чи не єдина стаття Кримінального Кодексу, за якою ситуація покращилась — це квартирні крадіжки. Так, кількість облікованих проваджень за статтею 185 ККУ зменшилась торік у понад 2 рази.

Так само покращилась ситуація з кількістю справ, що направлялись до суду. У 2022 році до судового розгляду було направлено майже кожен другу справу, обліковану за цією статтею. Ба більше: у грудні кількість направлених до суду справ була більш ніж удвічі більшою за кількість облікованих справ.

Для порівняння, у 2021 році частка справ, що доходили до суду, становила 39%.

ПИТАННЯ 3. ЯКІСНІ ПОКАЗНИКИ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Якісні показники злочинності:

1. Структура злочинності розкриває її внутрішній зміст, співвідношення груп або окремих видів кримінальних правопорушень в загальній їх кількості за певний період часу на визначеній території, викреслених по різних групуючих ознаках: кримінально-правових, кримінологічних, соціально-демографічних та

інших.

Основні показники структури злочинності:

1. Співвідношення кримінальних правопорушень за ступенем їх тяжкості.
2. Співвідношення умисних та необережних кримінальних правопорушень.
3. Співвідношення кримінальних правопорушень, класифікація яких дана в Особливій частині Кримінального кодексу України.
4. 8-10 найбільш розповсюджених кримінальних правопорушень (умисні вбивства, тілесні ушкодження, згвалтування, крадіжки, грабежі, розбої, хуліганство, незаконний збут наркотиків, незаконний обіг зброї).
5. Частка злочинності неповнолітніх та молоді.
6. Частка рецидивної та професійної злочинності.
7. Частка групової та організованої злочинності.
8. Співвідношення жіночої та чоловічої злочинності.

Приватним випадком структури злочинності є її географія злочинності – це розподіл злочинності за видами розселення людей по різних регіонах. Наприклад: на Півдні чи Сході України рівень злочинності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів вищий, ніж в Західних регіонах; в промислових регіонах та містах рівень економічних кримінальних правопорушень вищий, ніж в сільськогосподарських. В містах розташування великих промислових підприємств більші показники викрадень майна із цих підприємств та збуту викраденого.

Територіальні різниці злочинності тісно пов'язані з рівнем соціально-економічного розвитку, з національними традиціями населення конкретних регіонів, їх звичаями, станом культурно-виховної роботи, організацією побуту і дозвілля та іншими факторами. Слід відмітити, що в обласних центрах вчиняється майже половина усіх кримінальних правопорушень по області, а в містах – до 70% на відміну від сільських районів.

2. Характер злочинності визначається кількістю найбільш небезпечних кримінальних правопорушень, і характеристикою особистості тих, хто вчинив ці кримінальні правопорушення. З точки зору цього показника серед злочинності виділяють кримінальний професіоналізм, організованість, ситуаційний характер та інші характеристики.

Кримінальний професіоналізм – це антигромадська діяльність особливого типу, яка характеризується наступними рисами: наявністю у злочинців відповідних спеціальних знань та навичок, необхідних для заняття злочинною діяльністю; відповідною кримінальною спеціалізацією цих осіб, що проявляється у вчиненні однотипних кримінальних правопорушень; систематичним характером злочинної діяльності цих осіб; тим, що злочинна діяльність є основним джерелом прибутку. Час від часу професійна злочинність змінюється, пристосовується до нових умов, але антигромадська сутність її є сталою, а суспільна небезпечність зростає (кіллери по усуненню політичних конкурентів, конкурентів по бізнесу; висока технічна оснащеність, якісна зброя).

Організована злочинність характеризується наступними рисами: плануванням злочинної діяльності; відносно стійким кримінальним зв'язком між

членами групи та розподілом злочинних ролей (організатор, керівники груп, групи биків, виконавці тощо); кооперацією між членами різних злочинних груп; наявністю специфічних правил, норм поведінки, у тому числі взаємовідносини між членами групи; розробкою заходів захисту від виявлення їх злочинної діяльності та покарання за вчинені кримінальні правопорушення; вербування до злочинної діяльності представників влади та правоохоронних органів тощо.

У зв'язку з тим можливо зробити висновок, що характер злочинності виявляється через структуру злочинності.

Кількісно-якісні показники злочинності були б не повними без віктимологічного аналізу. Багато кримінальних правопорушень обумовлені негативною поведінкою самих потерпілих. Але цей показник вимагає спеціального розгляду в окремій темі.

3. В числі показників, які характеризують злочинність, слід вказати на її наслідки – майнову, моральну, фізичну та іншу шкоду, яка завдається злочинами суспільним відносином.

Майнова (матеріальна) шкода визначається в грошовому обчисленні, а шкода від агресивних посягань визначається в кількості випадків смерті; каліцтва; кількості робочих днів, пропущених у зв'язку з втратою працездатності потерпілими; в розмірах витрат на лікування та виплату по лікарняних листках тощо.

Питання щодо ціни злочинності вимагає розглядати не тільки пряму шкоду від протиправних посягань, але і побічну шкоду від злочинності, яка обчислюється за витратами суспільства, держави на протидію злочинності в цілому: утримання правоохоронних органів, навчання правоохоронців, забезпечення правоохоронців новітніми технічними засобами, кошти на утримування в місцях позбавлення волі затриманих, підозрюваних, обвинувачених, підсудних, засуджених, кошти на лікування потерпілих та відшкодування їм витрат від шкоди, заподіяної злочинами, витрати на роботу судів та адвокатів.

Отже, ціна злочинності дає уявлення про обсяг і характер прямої і непрямой шкоди, яка заподіюється злочинністю суспільству.

Характеристика злочинності буде неповною без урахування її латентної частини, без цього неможливо визначити реальний стан злочинності у суспільстві.

Значно зменшилась кількість облікованих кримінальних правопорушень:

- проти власності — з 93,0 тис. до 49,2 тис. (на 47 % менше, але при цьому кількість направлених до суду з обвинувальним актом кримінальних проваджень зменшилась на 56 %);
- у сфері службової діяльності — з 11,8 тис. до 6,3 тис. (зменшення на 47 %, при цьому кількість направлених до суду з обвинувальним актом кримінальних проваджень зменшилась пропорційно — на 48 %);
- проти правосуддя — з 4,6 тис. до 2,1 тис. (зменшення на 54 %, кількість направлених до суду з обвинувальним актом кримінальних проваджень

зменшилась на 47 %). Зменшення відбулось значною мірою за рахунок ст. 382 («Невиконання судового рішення») — 709 у 2022 році проти 1931 у 2021 році. Залишилась приблизно на тому ж рівні кількість кримінальних правопорушень:

- проти життя та здоров'я людини (21,7 тис. проти 20,5 тис. у 2022 р.). Проте, кількість умисних вбивств (ст. 115 КК України) суттєво зросла — з 3051 облікованих у 2021 році кримінальних правопорушень до 9293 у 2022 році. Ймовірно, до цієї статистики увійшли й вбивства, вчинені військовими РФ щодо цивільного населення України.

На фоні жахів війни люди почали набагато менше звертатися до правоохоронців із заявами про заподіяння легких тілесних ушкоджень та побоїв — 7364 у 2022 році проти 12981 у 2021 році, про домашнє насильство — 773 у 2022 році проти 1508 у 2021 році;

- у сфері обігу наркотичних засобів (16,9 тис. проти 17,3 тис. у 2022 р.);
- проти безпеки руху та експлуатації транспорту (6,6 тис. проти 6,7 тис. у 2022 р.);
- проти громадської безпеки (4,0 проти 3,9 у 2022 р.).

Водночас значно збільшилась кількість кримінальних правопорушень:

- проти волі, честі та гідності особи — з 451 правопорушення до 1,5 тис. Збільшення в 3,3 раза, але при цьому кількість направлених до суду з обвинувальним актом кримінальних проваджень не збільшилась, а навпаки зменшилась у 2,5 раза. Зрозуміло чому, адже збільшення відбулось за рахунок ст. 146-1 КК України — «Насильницьке зникнення». У 2022 році їх обліковано 1219 правопорушень, у порівнянні з 25 у 2021 році. Тобто, йдеться про факти зникнення людей безвісті під час війни й у переважній більшості випадків винуватих знайти не вдасться;

- проти порядку несення військової служби (військових) — з 1,6 тис. до 4,4 тис. (збільшення на 270 %, але кількість направлених до суду з обвинувальним актом кримінальних проваджень збільшилась лише на 22 %). Збільшення відбулось за рахунок, на жаль, статті 407 («Самовільне залишення військової частини або місця служби»), 408 («Дезертирство») і 402 КК України («Непокора»). У 2022 році їх обліковано, разом, 3188, у порівнянні з 71 у 2021 році. До суду направлено 449 кримінальних проваджень;

- проти основ національної безпеки України — з 332 правопорушень до 10,4 тис. (збільшення в 31 раз, але кількість направлених до суду з обвинувальним актом кримінальних проваджень збільшилась лише в 5 разів). Збільшення відбулось за рахунок ст. 110 («Посягання на територіальну цілісність і недоторканість України»), ст. 111 («Державна зрада») і ст. 111-1 КК України («Колабораційна діяльність»). Таких кримінальних правопорушень у 2022 році обліковано 9897 у порівнянні з 165 у 2021 році (у 2021 році статті 111-1 у КК ще не було);

- проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку — зі 125 правопорушень до 20,8 тис. (збільшення в 66 разів, але кількість направлених до суду з обвинувальним актом кримінальних проваджень збільшилась лише у 12 разів). Збільшення відбулось переважно за рахунок ст. 438 («Порушення законів та звичаїв війни») і ст. 436-2 КК України («Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників»). Таких кримінальних правопорушень у 2022 році обліковано 20556 проти 57 кримінальних правопорушень у 2021 році (у 2021 році статті 436-2 у КК ще не було).

ТЕМА № 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ОРГАНАХ ПОЛІЦІЇ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

Рекомендована література

Вступ

1. Методи кримінологічних досліджень в органах поліції.
2. Організація кримінологічних досліджень.
3. Поняття, завдання і види кримінологічного прогнозування злочинності.
4. Поняття, завдання і види кримінологічного планування попередження злочинності.

Висновки

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінологія: підручник / [Б. М. Головкін та ін.] ; за заг. ред. проф. Б. М. Головкіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2020. 382 с.
2. Ковальський В.С., Семаков Г.С., Костенко О.М. Кримінологія. Підручник. 2018. Видавництво Юрінком Інтер. 344 с.
3. Кримінологія : підручник / А.М. Бабенко, О.Ю. Бусол, О.М. Костенко та ін. ; за заг. ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. – 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право. 2018. 416 с.
4. Кримінологія : підручник / за заг.ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2018. 416 с.
5. Кримінологія : підручник / заг.ред. І.Г. Богатирьова, В.В. Топчія. Київ : ВД Дакор, 2018. 352 с.
6. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII.

Мета лекції: формування теоретичних знань, спрямованих на з'ясування і засвоєння здобувачами поняття кримінологічного прогнозування та планування і визначення ролі прогнозування та планування у попереджувальній діяльності органів поліції.

Роль і значення теми для діяльності працівників поліції – надає основні знання щодо визначення актуальних напрямів протидії, запобігання кримінальних правопорушень, профілактики кримінальних правопорушень, методики складання програм та планів протидії злочинності в Україні і в системі МВС України, методика збору та опрацювання кримінологічної інформації про злочинність та осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, використання в оперативно-службовій і професійній діяльності органів поліції кримінологічної інформації та побудова кримінологічних прогнозів.

Ключові слова: прогнозування злочинності, планування заходів запобігання кримінальних правопорушень, планування заходів профілактики кримінальних правопорушень, програми протидії, запобігання злочинності, програми та плани запобігання кримінальних правопорушень органами поліції.

Обсяг знань, вмінь здобувача після вивчення теми: знати поняття та зміст кримінологічної інформації, методики її збору, аналізу та подальшого використання у протидії злочинності, програми та плани запобігання кримінальних правопорушень органами поліції; вміти збирати, аналізувати та використовувати кримінологічну інформацію у запобіганні злочинності службами та підрозділами поліції.

ВСТУП

Одним із проявів суспільного життя є злочинність, яка впродовж окремих відрізків часу змінюється і видозмінюється як за своєю кримінальною сутністю, так і у соціально-політичному розумінні. Щоб надійно протистояти цьому явищу, передбачити можливі його прояви, необхідне кримінологічне прогнозування.

Найчастіше прогнози поділяються на соціальні, спрямовані на передбачення динаміки суспільних явищ, та індивідуальні, які прогнозують поведінку окремих осіб. В широкому розумінні індивідуальні прогнози теж є соціальними, оскільки поведінка людини має суспільний характер. За галузевим принципом розрізняють політичні, економічні, науково-технічні, демографічні, кримінологічні та інші види прогнозів.

Кримінологічне вивчення та прогнозування злочинності – це не самоціль, а лише вихідний етап для вироблення кримінологічної політики і здійснення планування процесу боротьби зі злочинністю.

ПИТАННЯ І. МЕТОДИ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ОРГАНАХ ПОЛІЦІЇ

Метод – сукупність принципів, прийомів, способів, за допомогою яких здійснюється пізнання будь-якої науки, її предмету.

Методика кримінологічних досліджень – це система конкретних способів, прийомів, засобів збирання, обробки, аналізу та оцінки інформації про злочинність, її причини та умови, особу злочинця, заходах боротьби зі злочинністю, методів кримінологічного прогнозування її розвитку та планування заходів боротьби з нею, реалізація рекомендацій по удосконаленню практики попередження кримінальних правопорушень та можливостей оцінки ефективності цієї діяльності. Методологічною основою кримінології є теорія пізнання. На підставі законів та категорій матеріалістичної діалектики.

Тривалий час «істинно науковим» методом всіх суспільних наук визнавали діалектичний та історичний матеріалізм. Вчення про детермінацію злочинності було підпорядковано вульгарному соціологізму, який особливо активізувався у перші післявоєнні роки. Підгонка кримінологічних досліджень під встановлені ідеологічні догми призводила до хибних висновків, невірних рекомендацій та репресій чесних вчених. Так, у відповідності до теорії класової боротьби нещадно каралися «вороги народу» у 20-30 роки, тоді ж була модною наївна віра в «перековку» «класово близьких» уловників. Ідеологія та авторитаризм обумовили послаблення зусиль з протидії економічній злочинності в період «застою» та тоталітарну боротьбу з пияцтвом у 1985-1986 роках.

Кримінологічна методологія не повинна визначатися відповідно до будь-яких партійних ідеологій та напрямків політики.

Злочинність – явище вічне і боротьба з нею повинна будуватися на основі перевірених істин буття і ні яка теорія не повинна претендувати на монополію в цьому питанні. Виявляється однак, виправданим використання в кримінологічних дослідженнях метода системно-структурного аналізу криміногенних явищ суспільного життя, основ християнської етики, визнання пріоритету особи в детермінації поведінкових актів, діалектичної єдності соціального та біологічного в особі, вчення про зв'язки в об'єктивному світі, зокрема, в причинному зв'язку.

Методологію кримінологічних досліджень складають сукупність конкретних прийомів, способів, засобів збору, обробки та аналізу інформації про злочинність, її причини та умови, особу злочинця, заходах боротьби зі злочинністю.

Цілі кримінологічних досліджень:

- 1) отримання інформації про кількісно-якісні параметри злочинності;
- 2) визначення детермінант злочинності;
- 3) визначення ефективності заходів, спрямованих на протидію злочинності;
- 4) розробка системі концептуальних та прикладних рекомендацій удосконалення боротьби зі злочинністю на підставі проведеного аналізу.

Об'єкти кримінологічного дослідження – явища багатоаспектні, вимагають комплексного міждисциплінарного підходу:

- поведінка окремих осіб чи груп осіб в умовах конкретної обстановки чи

певної ситуації;

- висловлювання, реакції, судження осіб, які вчинили кримінальні правопорушення чи фонові правопорушення або осіб із контрольних груп (наркоманів, алкоголіків, колишніх засуджених, адміннаглядних тощо);

- результати дії (бездіяльності) названих осіб, а також осіб-суб'єктів профілактики;

- середовище оточення контингенту, що вивчається.

До законів та категорій діалектики, які дозволяють визначити шляхи до розуміння такого явища, як злочинність, її природи та соціальної сутності, причин та умов, особливостей особи злочинця, можливостей профілактики відносяться:

- закон єдності та боротьби протилежностей для вивчення причин злочинності та особи злочинця, його позитивних та негативних рис, розкриття факторів, що детермінують конкретне злочинне діяння;

- закон переходу кількісних змін в якісні – пояснює зміни в структурі злочинності, тенденції в якісній характеристиці її видів;

- категорія сутності і явища;

- категорія одиничного та загального;

- категорія необхідного та випадкового.

Методи сучасної кримінології складають:

- статистичний – для дослідження кількісних та якісних показників злочинності та особи правопорушника;

- анкетний – спосіб дослідження кримінологічних проблем шляхом опитування репрезентативної кількості осіб або узагальнення відомостей (по кримінальним справам) за спеціально розробленою письмовою анкетною та подальшого узагальнюючого аналізу та оцінки зібраних даних;

- інтерв'ювання – бесіда, один із учасників якої ставить запитання, а інший відповідає; на відміну від анкетування опитування в цьому випадку проводиться усно;

- тестування – метод психологічної діагностики особи, при якому використовуються стандартизовані питання та завдання (тести), які мають певну шкалу значень;

- соціометрія – вимір емоційно-психологічних зв'язків конкретного індивіда (злочинця) з тією групою осіб, в якій він живе і працює;

- документальний (аналіз документів – кримінальних справ, матеріалів правопорушень певних видів) – узагальнення слідчої та судової практики;

- спостереження – візуальне сприйняття обстановки (ситуації), яка має кримінологічне значення. Види спостереження: безпосереднє, включене спостереження;

- експеримент – науково поставлений досвід, перевірка нових форм та методів організації напрямків роботи правоохоронних органів в попередженні злочинності;

- експертна оцінка – оцінка заданих суб'єктивних та об'єктивних факторів, що впливають на злочинність на думку відповідних спеціалістів;

- кримінологічна експертиза – аналіз нормотворчої та правозастосовчої

практики та її результатів, та попередня кримінологічна оцінка проектів, що мають кримінологічне значення.

ПИТАННЯ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Процедура кримінологічних досліджень – послідовність дій дослідження чи колективу дослідників, певні етапи (стадії) процесу кримінологічного вивчення проблем злочинності, яких необхідно дотримуватися, щоб з найбільшою ефективністю досягти відповіді на поставлені завдання та цілі дослідження.

Дотримання даної процедури забезпечує організованість, цілеспрямованість, оптимальність всієї дослідницької роботи.

Послідовність проведення дослідницьких операцій, тобто їх процедура, складається так:

- загальна постановка задачі;
- складання програми (побудова гіпотези, визначення основних напрямків дослідження);
- визначення методики дослідження (яка інформація необхідна, способи її одержання, оцінка та визначення обсягу інформації – розрахунки вибірки, де її можна отримати і які засоби для цього використовувати);
- складання робочого плану (організаційні питання);
- розробка інструментарію (підготовка анкет, листів опитування, бланків інтерв'ю тощо);
- уточнення (перевірка) методики – пілотажне дослідження;
- збір інформації (спостереження, опитування, вивчення документів тощо);
- статистична обробка отриманої інформації;
- формулювання висновків та розробка конкретних пропозицій за результатами дослідження, впровадження їх в практику.

Етапи кримінологічного дослідження:

- 1) підготовчий – формулювання проблеми, постановка наукової гіпотези, розробка напрямків дослідження;
- 2) розробка програми (проекту) дослідження – побудова гіпотези кримінологічного дослідження, визначення основних напрямків дослідження;
- 3) визначення емпіричних об'єктів дослідження;
- 4) проба (пілотаж) методик дослідження, їх доопрацювання;
- 5) збір первинної інформації;
- 6) кількісна та логічна обробка зібраних даних;
- 7) інтерпретація результатів, висновки, рекомендації та пропозиції.

Програма дослідження – містить теоретичну основу, стислий опис самої проблеми з аналізом комплексу наукових знань, які уже є, теорій, узагальнення результатів раніше проведених досліджень.

В прикладному розумінні програма – це виклад основних задач, методологічних передумов та гіпотез дослідження з визначенням правил, процедур та логічної послідовності операцій по перевірці намічених гіпотез; визначає, яка і за який період емпірична інформація буде зібрана, які питання

будуть вивчатися, які соціальні взаємозв'язки, напрямки та процеси дійсності будуть предметом дослідження.

Дослідницька гіпотеза – найважливіший елемент програми; головний методичний інструмент, на якому будується весь процес дослідження; дає можливість виробити обґрунтовані пропозиції щодо структури об'єктів, що вивчаються, характер взаємозв'язків між ними, дозволяє встановити зв'язок між соціальними явищами, які вивчаються.

План дослідження – складається на основі гіпотези, він потім стає робочим планом; дозволяє планувати відповідні роботи із зазначенням конкретних термінів та виконавців; дозволяє працювати цілеспрямовано, рентабельно та методично.

Суб'єкти кримінологічних досліджень – правоохоронні органи, суд та інші відомства та установи (науково-дослідницькі, контрольно-ревізійні).

Форми впровадження в практику результатів кримінологічного дослідження:

- підготовка планів соціального розвитку, комплексних планів попередження кримінальних правопорушень та (чи) інших правопорушень, державної та регіональних програм боротьби зі злочинністю, перспективних та поточних планів роботи правоохоронних органів;
- підготовка законодавчих пропозицій, відомчих нормативних актів та інших управлінських документів з актуальних проблем протидії злочинності;
- підготовка аналітичних довідок, доповідних записок, оглядів, методичних листів, рекомендацій тощо;
- проведення науково-практичних конференцій та семінарів, використання результатів дослідження у навчальному процесі юридичних вузів та підвищення кваліфікації практичних працівників;
- підготовка наукових рекомендацій, що передбачають удосконалення форм, засобів та методів діяльності по протидії злочинності на всіх напрямках.

Статистичний аналіз у кримінології, його показники та їх види.

Статистика – наука, яка досліджує з кількісного боку у нерозривному зв'язку з якісними сторонами масові явища, до якої б галузі вони не належали, але мають ознаки сукупності.

Кримінальна (кримінологічна) статистика – галузь теорії статистики, система положень та прийомів загальної теорії статистики, що застосовуються для вивчення кримінально-правових та кримінологічних явищ з метою виявлення їх закономірностей та розробки заходів, що протидіють злочинності.

Статистика вивчає злочинність як соціальне явище, всі пов'язані з нею негативні процеси не як випадкові, ізольовані, а як тісно пов'язані один з одним, взаємозалежні в їх розвитку та змінюванні.

Статистичне вивчення – має такі етапи:

- 1) статистичне спостереження (описова статистика) – науково організований збір відомостей про масові соціальні явища чи процеси (сукупність явищ, процесів) та їх ознаки; основний спосіб створення фактологічної бази в усіх емпіричних науках і в кримінології у тому числі;

реєстрація кожного виявленого кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила; підрахунок кримінальних правопорушень, злочинців, обраних заходів покарання;

2) статистичний формуляр – документ первинного обліку інформації, який містить питання (показники) програми спостереження на спеціальному бланку; існує 2 форми формулярів:

- карточна – кожна картка-формуляр призначається для реєстрації однієї одиниці сукупності та її ознак;

- списочна – в одному формулярі (журналі) реєструються відомості стосовно декількох одиниць сукупності (певної групи кримінальних правопорушень – кримінальних правопорушень проти власності, корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, насильницьких кримінальних правопорушень, економічних кримінальних правопорушень тощо).

Достовірність первинного обліку дозволяє повністю правильно характеризувати стан злочинності за допомогою показників статистичної звітності.

Запобігання кримінальних правопорушень ведеться системою правоохоронних органів, кожний із яких веде свої обліки кримінальних правопорушень та осіб, які їх вчинили, залежно від предмету діяльності цих органів, судового розгляду, внесок цих видів діяльності у відновлення соціальної справедливості та виправлення засуджених, специфіки попередження злочинності:

- органи поліції – ведуть обліки всіх кримінальних правопорушень та всіх осіб, які їх вчинили; вилучених предметів, здобутих злочинним шляхом; відбитків пальців; вилученої зброї;

- служба безпеки – веде обліки кримінальних правопорушень проти держави та осіб, які їх вчинили; кількість іноземців-шпигунів;

- суди – кількість розглянутих справ; кількість осіб, які по них проходили; кількість обвинувачених; кількість виправданих та припинених справ; кількість та терміни призначених покарань; суми призначених штрафів;

- прокуратура – кількість даних санкцій на арешти; кількість справ, розслідуваних прокуратурою; кількість порушених справ та осіб, які по них проходять;

- митні органи – кількість випадків контрабанди; кількість вилучених предметів та їх вартість; суми штрафів; суми збитків державі та окремим органам.

Єдність кримінальної політики вимагає єдності обліку складових цієї політики – фактів вчинення кримінальних правопорушень. Єдиною є мета правоохоронних органів – попередити, припинити, розкрити злочин, засудити винного; попередити необґрунтоване притягнення до кримінальної відповідальності, а також засудження і покарання особи, вина якої не доведена.

Єдиними для органів прокуратури та поліції документами первинного обліку є статистична картка, що ведеться зараз в електронному вигляді в єдиній базі даних (Єдиний реєстр досудових розслідувань), в якому об'єднується інформація про виявлені кримінальні правопорушення; про результати

розслідування.

В документах первинного обліку міститься велика за обсягом інформація, що розкриває характеристику кримінального правопорушення, особи, яка його вчинила та процесуальну діяльність правоохоронних органів (кримінально-правові, кримінально-процесуальні, кримінологічні, соціально-демографічні ознаки тощо).

Реєстрація кримінальних правопорушень – фіксація основних відомостей щодо них, щодо осіб, які їх вчинили, кримінальні справи, внесених прокурором, слідчим чи працівником органу дізнання в документи первинного обліку (або магнітні носії інформації, комп'ютерну мережу обліку), в єдиний журнал обліку кримінальних правопорушень (який ведеться в обліково-реєстраційних підрозділах НПУ за встановленою формою), а також видача реєстраційного номеру кримінального провадження.

Система єдиного обліку кримінальних правопорушень та осіб, які їх вчинили, діяла з 1961 р., а у 2012 р. була змінена у зв'язку із введенням нового Кримінального процесуального кодексу і заснована на таких позиціях:

Установи виконання покарань ведуть такі документи первинного обліку: особова справа засудженого, облікова картка засудженого, який раніше відбував покарання в місцях позбавлення волі і знову потрапив до них; контрольно-строкова картка на звільнення, умовно-дострокове звільнення; журнал обліку пересувань засуджених та реєстрації особових справ.

Звітність – головне джерело статистичної інформації, представляє собою офіційний документ, що містить занесені в спеціальну форму та представлені у вищестоящі установи чи статистичні органи відомості за певний період часу (місяць, квартал, рік).

Формування статистичної звітності по злочинності здійснюється обліково-реєстраційними підрозділами поліції та його органами.

Кримінальна статистика враховує лише кримінальні правопорушення, що стали предметом розгляду органів кримінальної юстиції, а латентна (таємна) частина кримінальних правопорушень не дозволяє статистиці давати повну картину злочинності.

Внаслідок відомчого характеру кримінальної статистики, яка відображає основні стадії кримінального процесу, для визначення статистично зареєстрованого рівня злочинності за певний період, необхідно підсумовувати:

- 1) кількість кримінальних правопорушень та осіб, які їх вчинили, щодо яких справи припинені з нереабілітуючих підстав, у т.ч. осіб, звільнених від кримінальної відповідальності з цих підстав;
- 2) кількість кримінальних правопорушень та осіб, які їх вчинили, засуджених по справах, по яких проводилося попереднє розслідування та осіб, засуджених в справах приватного обвинувачення.

Статистичний показник – це кількісна оцінка властивостей явища, що вивчається; в ньому відображаються єдність якісної та кількісної сторін.

Статистичні показники поділяються на:

- обліково-оціночні – відображають обсяг та рівень злочинності;
- аналітичні – характеризують особливості розвитку злочинності,

поширеності на певній території, співвідношення її частин, зв'язок з іншими явищами (безробіттям, алкоголізмом, наркотизмом); до аналітичних показників відносяться: середні величини, показники структури, варіації, динаміки та ін.

Статистична методологія – сукупність загальних правил (принципів), спеціальних прийомів та методів статистичного дослідження; вона включає:

1) масово організоване спостереження для отримання інформації про окремі факти злочинності – кримінальні правопорушення;

2) групування та зведення матеріалу: розчленування злочинності на однорідні групи та підгрупи, підрахунок підсумків по кожній із них та оформлення отриманих результатів у статистичні таблиці;

3) обробка статистичних показників, отриманих при зведенні, аналіз злочинності та закономірностей її розвитку.

Зведення статистичних матеріалів – наукова обробка матеріалів статистичного спостереження (карток на осіб, які вчинили кримінальні правопорушення), підсумовування окремих одиниць та зведення їх в маси чи сукупності з метою отримання узагальненої характеристики злочинності по ряду істотних ознак (кількість неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення; кількість ДТП, вчинених у стані сп'яніння).

Одиниці сукупності характеризуються якісними, кількісними та “напівкількісними” ознаками. Так, всі кримінальні правопорушення є суспільно небезпечними, протиправними, винними та караними діями, але розрізняються за статистичними ознаками: об'єктом; предметом; способом; знаряддями; місцем; часом; формою та видом вини; статтю суб'єкта кримінального правопорушення; віком; іншими соціально-демографічними, кримінально-правовими, кримінологічними ознаками суб'єкту кримінального правопорушення.

Статистичне групування – розподіл кримінальних правопорушень (одиниць сукупності) на однорідні групи, що відрізняються за якістю по тим чи іншим істотним для даного дослідження ознакам.

Основні елементи зведення, науковою основою якого є групування:

1) розчленування явища, що вивчається, на частини (групи, підгрупи);

2) підрахунок групових та загальних підсумків;

3) характеристика цих підсумків за допомогою певної системи показників.

Завдання групування – дати найбільш повну та всебічну кількісну характеристику злочинності, особи злочинців, жертв кримінальних правопорушень, причин та умов злочинності та реакції суспільства на них;

– розчленувати первинні дані, що всі істотні риси та особливості явищ, які вивчаються (кримінальних правопорушень, злочинців) та процесів матимуть вираз у статистичних показниках – абсолютних цифрах, які і є необхідною основою для завершального стану статистичної роботи – аналізу.

Основа групування – ознаки групування – якісні характеристики згрупованих одиниць сукупності, які враховують найбільш істотні ознаки соціально-правового явища, що вивчається і дозволяють об'єднати в кожну групу однорідні одиниці цієї сукупності.

Правила відбору ознак групування:

- 1) основою групування повинні бути найбільш істотні ознаки, що відповідають завданням дослідження;
- 2) ознаки відбираються з урахуванням конкретних особливостей явища, що вивчається;
- 3) для всебічної характеристики складного суспільного явища – злочинності, доцільно брати декілька ознак.

Значення групування: дозволяє всебічно вивчати злочинність в різних аспектах, встановити її структуру:

- за характером та ступенем суспільної небезпечності;
- по галузям народного господарства; з
- а поширеністю;
- а формами вини;
- за територіальними регіонами;
- за місцем та часом вчинення кримінальних правопорушень;
- за окремими мотивами тощо.

Види групувань:

- 1) типологічні – розчленування явищ, що вивчаються, на однорідні групи, типи за істотною ознакою (стаття, наявність судимостей);
- 2) варіаційні – розподіл типово однорідних груп за кількісними ознаками, які можуть змінюватися (варіювати)(склад злочинців за віком, освітою, кількістю судимостей, термінами позбавлення волі, наявністю додаткових покарань);
- 3) аналітичні – розподіл по залежності, взаємозв'язку між двома чи кількома різнорідними групами (розподіл крадіжок за місцем та часом їх вчинення; засуджених за автотранспортні кримінальні правопорушення – за стажем водіїв).

Взаємозалежні ознаки поділяються на види:

- 1) факторні – ознаки, під впливом яких змінюються інші, які від нього залежать (рівень освіти населення);
- 2) результативні – ознаки, які змінюються під впливом факторних ознак (рівень освіти засуджених).

Результати зведення та групування представляються у вигляді таблиць, графіків, діаграм, картограм.

Завдання статистичного аналізу:

- 1) описова функція – опис рівня, структури, динаміки кримінальних правопорушень; діяльності державних органів та суспільства по боротьбі з ними, підтримання в країні режиму конституційної законності;
- 2) пояснювальна функція – виявлення статистичного зв'язку, залежності, співвідношення, закономірності рівня, структури та динаміки кримінальних правопорушень з факторами, що їх обумовлюють, а також діяльності держави та суспільства у цьому напрямку;
- 3) прогностична функція – визначення тенденцій змін кримінальних правопорушень, складання статистичного (кримінологічного) прогнозу;
- 4) управлінська функція – виявлення позитивних сторін та недоліків в

діяльності правоохоронних органів для прийняття на основі цих даних своєчасного рішення та розробка заходів по розповсюдженню позитивного досвіду та усуненню недоліків.

Вимоги до висновків та пропозицій, отриманих в результаті статистичного аналізу:

1) кількісний аналіз статистичних показників повинен базуватися на глибокому знанні основних теоретичних положень юридичних наук, що вивчають природу явищ, які враховуються кримінальною статистикою;

2) статистична сукупність, що досліджується, повинна складатися із достатньо великої кількості одиниць, зібраних на значній території за декілька років;

3) при аналізі статистичного матеріалу необхідно використовувати не лише дані офіційної державної звітності, а й інші матеріали, отримані в результаті соціологічних (кримінологічних) досліджень;

4) в процесі вивчення кримінальних правопорушень (злочинності) та пов'язаних з ними проблем необхідно враховувати матеріали інших галузей статистики (економічної, демографічної, охорони здоров'я).

Науковою основою аналізу статистичних даних є закон великих чисел та теорія ймовірності.

Статистичні, динамічні та варіаційні ряди.

Для статистичних закономірностей, які обумовлюють масові соціальні (антисоціальні) явища, притаманні переплітання внутрішніх та зовнішніх причин. Ці закономірності утворюються не випадково, а внаслідок дії природних причин, які викликають масові явища. Вияв такої закономірності є результатом дії закону великих чисел, який полягає у тому, що сукупність випадкових явищ має незалежні від випадку характеристики, які мають кількісний вираз.

Статистична закономірність – зовнішній прояв руху матерії в статистичних розподіленнях та узагальнених статистичних характеристиках, має вираз в середніх величинах, характеристиці розподілення.

Характеристика статистичної сукупності – однорідність, яка проявляється в статистичних показниках, що дають опис цих показників.

Показники варіації статистичної сукупності:

- розмах варіації – різниця між максимальними та мінімальними значеннями ознаки (вік злочинця-хулігана – \min – 16 р., \max – 36 р., розмах варіації 20 років; вік вбивці – 14-65 р., розмах варіації 51 рік);

- узагальнені показники – відносні показники, що утворюються від абсолютних, які характеризують обсяг одиниць, що складають статистичну сукупність; поділяються на відносні та середні величини:

- відносна величина структури – відношення розподілення в середині явища, що вивчається; вся сукупність – 100 % (або одиниця), а її складові частини (частки) відображають ступінь поширеності певної ознаки (частка корисливих кримінальних правопорушень в структурі злочинності);

- відносна величина інтенсивності – відношення величини явища, що має певну ознаку, до розміру середовища, що має певну ознаку, до розміру

середовища, яке є його базою; характеризує ступінь поширеності явища (коефіцієнт злочинності або рівень злочинності):

$$K = \frac{P \times 100000}{N}, \text{ де}$$

K – коефіцієнт злочинності на 100 тис. населення

P – кількість кримінальних правопорушень або осіб, які їх вчинили

N – чисельність населення (всього, або у відповідному віці).

- відносна величина порівняння – відношення одних і тих самих величин, що складають різні сукупності, має інколи вираз у відсотках (показники співвідношення різних видів злочинності або однакових в різних регіонах, в одному регіоні за різні проміжки часу).

Середні величини – узагальнююча характеристика явища, що вивчається по одній кількісній ознаці, яка одержана шляхом співставлення з числом одиниць сукупності; виражають узагальнене, типові для даної сукупності значення ознаки; види середніх величин:

- арифметичні - геометричні - квадратичні	кожна із них може бути простою або зваженою (рос. – взвешенной)

Динамічні ряди – один із прийомів відображення змін будь-якого явища у часі, характеристики тенденції його розвитку.

Мета аналізу динаміки злочинності:

- 1) дати уявлення про зміни показників за минулий період, виявити тенденції та закономірності цих змін;
- 2) здійснити на їх основі прогноз про можливий характер злочинності у недалекому майбутньому.

Основні характеристики аналізу динамічних рядів:

- тренд як вираз тривалої, “вікової”, провідної тенденції розвитку злочинності;
- лаг, або відставання одного виду злочинності від іншого явища, пов’язаного з ним (безробіттям, економічною кризою);
- більш-менш регулярні (періодичні) коливання відносного тренда (сезонні, циклічні і т.п.);
- залишок, або несистематичний випадковий ефект;
- час (від початкового до кінцевого спостереження, або кількість таких спостережень).

Метод паралельних рядів – порівняння двох або більше рядів, що знаходяться у взаємозв’язку між собою (показники матеріального становища, освіти та вчинення кримінальних правопорушень) для виявлення залежності між ними.

Повторне групування – один ряд показників, який впливає на інший, поділяється на групи (населення по рівню споживання алкоголю, наркотиків) для з’ясування, як характеризуються ці групи населення за іншою ознакою (рівнем злочинності).

Метод кореляційного аналізу – вивчення та вимірювання статистичного

зв'язку ознак, ступінь їх тісноти, її кількісний вираз.

Коефіцієнт кореляції – міра тісноти (сили) зв'язку між статистичними ознаками;

- якщо дорівнює нулю, - зв'язок відсутній;
- якщо дорівнює одиниці - зв'язок стає не кореляційним, а функціональним, тобто зміні факторної ознаки відповідає певна зміна результативної ознаки;
- якщо дорівнює “+1” або “-1” – характеризує повний прямий позитивний або зворотний негативний зв'язок між порівнюваними ознаками. Таким чином, дробі в межах від 0 до 1 будуть визначати ступінь кореляції: більший дріб (наприклад, 0,9) свідчить про більшу кореляцію, а менший (0,3) – про меншу.

При вивченні 3 питання – Графічне відображення статистичних показників – дати поняття графіку, джерела інформації для його складання та способи графічного відображення показників злочинності.

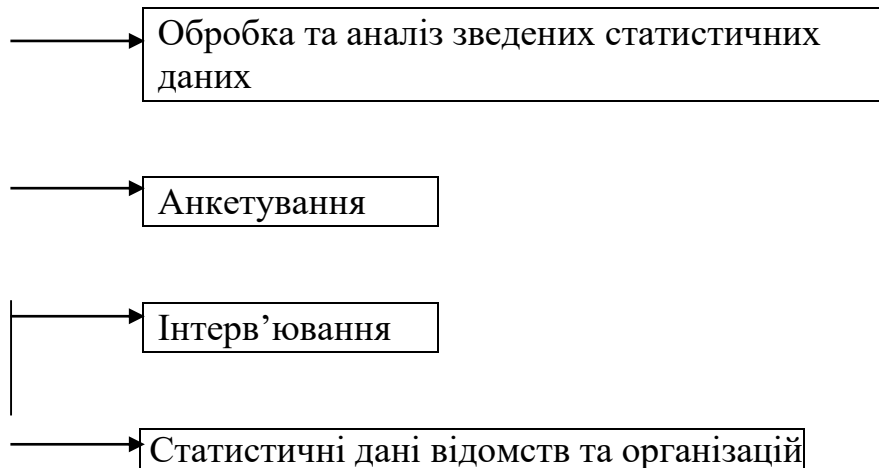
Результати зведення статистичних даних об'єднуються у вигляді таблиць, графіків, схем, діаграм, картограм.

Статистичні таблиці – форма найбільш раціонального, наочного та систематизованого викладення результатів зведення та обробки статистичних матеріалів.

Кількість неповнолітніх, засуджених за зґвалтування у 2010-2018 роках:

Рік	Кількість засуджених н/л
2010	671
2011	509
2012	304
2013	302
2014	253
2015	276
2016	247
2017	232
2018	187

Питання 3. ПОНЯТТЯ, ЗАВДАННЯ І ВИДИ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ

Кримінологічне прогнозування є частиною соціального прогнозу, який охоплює всі явища і процеси життєдіяльності суспільства: перспективи розвитку науки й техніки, економіки, демографічних й етнічних процесів, охорони здоров'я, освіти, мистецтва, держави і права тощо. Тому видами галузевого прогнозування можуть бути будь-які специфічні сфери суспільства. Однією з важливих галузей соціального прогнозування виступає передбачення розвитку кримінологічно значимих явищ і процесів.

Будь-яке прогнозування – це спроба проникнути у майбутній стан прогнозованого явища. Прогнозування – це процес отримання наукового знання про майбутнє, що ґрунтується на закономірностях певних явищ, в результаті аналізу їх стану в минулому і сьогоденні. Прогноз – це результат передбачення, висновок про ймовірність настання певних змін в об'єкті дослідження.

Таким чином, кримінологічне прогнозування – це діяльність, спрямована на обробку і аналіз кримінологічної інформації з метою одержання знання про майбутній стан злочинності, окремих її видів і груп або вірогідності вчинення кримінального правопорушення окремою особою. Кримінологічний прогноз – це висновок, одержаний в результаті прогнозування про майбутній рівень, структуру, динаміку злочинності, а також про реальну можливість вчинення кримінального правопорушення конкретною особою.

Метою кримінологічного прогнозування (відповідно до предмета кримінології) є встановлення всіх параметрів злочинності в майбутньому, виявлення на цій основі небажаних тенденцій та пошук засобів їх зміни у позитивному напрямку.

Кримінологічний прогноз повинен дати відповідь на такі запитання:

- як виглядатимуть із заданою вірогідністю на відповідний термін основні показники злочинності (стан, рівень, структура, динаміка);
- яка ймовірність змін у видах злочинності, а відтак і в категоріях злочинців;

- які саме чинники і за якою силою негативно чи позитивно впливатимуть на злочинність;
- які категорії осіб можуть поповнити коло злочинців;
- яке існує співвідношення між найближчими і більш віддаленими завданнями боротьби зі злочинністю та які заходи найпридатніші для їх досягнення.

У кримінологічному прогнозуванні використовуються певні методи. Найпоширенішим є метод екстраполяції. Його сутність полягає у співставленні минулого і сучасного станів досліджуваного об'єкту та перенесенні на майбутнє виявлених закономірностей його розвитку.

Недоліком цього методу є те, що він забезпечує потрібний ступінь достовірності лише в короткострокових прогнозах і за умови достатньої стабільності суспільних відносин.

Точнішим є метод моделювання. Він передбачає прогнозування кількісних характеристик злочинності, які відображають її залежність від дії соціально-економічних, політичних, ідеологічних, правових та інших чинників. Підставивши у модель значення факторів, що обумовлюють злочинність на прогнозований період, визначають майбутній її стан. Складність даного методу полягає у тому, що ще недостатньо вивчені всі чинники злочинності, механізм їх взаємодії та сила впливу кожного з них на злочинність. Слабко використовуються математичні методи і комп'ютерні технології обробки емпіричного матеріалу.

Якість кримінологічних прогнозів підвищується при поєднанні екстраполяції і моделювання з методами експертних оцінок. Останній полягає в узагальненні думок фахівців щодо можливих змін кількісних і якісних показників злочинності за прогнозований відтинок часу. Існують певні правила збору, обробки, аналізу й узагальнення експертних оцінок.

За термінами кримінологічні прогнози поділяються на короткострокові (1-3 роки), середньострокові (до 5 років) і довгострокові (10 і більше років). Чим довший термін прогнозу, тим менша його достовірність (так само, як і в метеорологічних прогнозах).

Практичне значення кримінологічного прогнозування полягає у забезпеченні планової і цілеспрямованої діяльності державних органів і громадських організацій, які беруть участь у боротьбі зі злочинністю. Вони орієнтуються на вибір адекватних засобів протидії цьому негативному явищу з урахуванням як наявних ресурсів, так і тих, що з'являться згодом. Прогнозування дозволяє заздалегідь підготуватися до вирішення нових проблем, застерегти суб'єктів профілактики від такої ситуації, коли вони постають перед здійсненим фактом і змушені займатися вже наслідками, які склалися, не маючи можливості діяти на випередження.

У науковій літературі вже давно висловлювалися думки про потребу поряд із загальносоціальною проводити й індивідуальну профілактику кримінальних правопорушень. На ранніх етапах розвитку кримінології об'єктом профілактичного впливу обиралися особи, які вже скоїли злочин. Тобто йшлося про індивідуальну профілактику рецидивну. Обрання об'єктом індивідуального

прогнозування осіб, які скоїли злочин, було обумовлено низкою причин. По-перше, в усьому масиві громадян не треба шукати особу, яка здатна скоїти злочин, бо злочинець апріорі є такою особою. По-друге, оскільки дана особа вже скоїла злочин, то вона перебуває або в пенітенціарному закладі, або під наглядом правоохоронних органів, а тому дослідникові легше спостерігати за нею. По-третє, під час попереднього слідства та судового розгляду справи був накопичений матеріал про цю особу, і кримінолог мав можливість вивчити цей матеріал, зменшуючи затрати часу на збір інформації про неї. І головне, особа злочинця становить суспільну небезпеку і тому вимагає особливої уваги в плані профілактичного впливу. Ці обставини дають ключ для розуміння факторів, що ускладнюють загальну індивідуальну профілактику кримінальних правопорушень. Справа в тому, що держава не має ресурсів для індивідуальної профілактичної роботи з кожним членом суспільства, та в цьому й немає потреби. Отже виникає необхідність виявлення тих осіб, які схильні до вчинення кримінальних правопорушень. Вирішення цього завдання і покладено на прогнозування індивідуальної злочинної поведінки.

Під прогнозуванням індивідуальної злочинної поведінки розуміється кримінологічне судження щодо визначення ступеня вірогідності вчинення конкретною особою кримінального правопорушення в майбутньому, відмови від злочинної діяльності або законслухняної поведінки після відбування покарання.

На думку А.П. Закалюка, методика індивідуального кримінологічного прогнозування має складатися з чотирьох частин, забезпечуючи послідовне вирішення наступних завдань:

- вивчення сучасного і минулого характеру поведінки особи й чинників, що її обумовлюють, середовища та ситуації, їх ознак, закономірностей формування, розвитку та проявів (здійснюється, як правило, шляхом застосування соціологічних методів і носить назву “методика ретроспекції”);

- виявлення серед ознак, вказаних в п. 1, тих із них, які мають прогностичне значення; встановлення їх якісної ролі та кількісних показників, у тому числі в системі показників, найзручніших для практичного прогностичного застосування (найчастіше проводиться з використанням кількісних методів та шляхом кримінологічної інтерпретації результатів і носить назву “методика діагностики”);

- створення прикладної моделі прогнозу злочинної поведінки (використовується метод моделювання ознак, зазначених у п. 2, та кількісних методів для визначення вірогідності прогнозованих висновків; це методика, власне, прогнозу);

- практичне прогнозування (здійснюється завдяки створенню і застосуванню методики, що визначає порядок, правила та способи користування прогностичною моделлю).

Треба зазначити, що наприкінці 60 – початку 70-х років минулого століття вітчизняні кримінологи почали активно розробляти проблему індивідуального кримінологічного прогнозування. Праця Г.А. Аванесова “Теория и методология криминалистического прогнозирования” дала поштовх до створення відповідних

методик. Вагомий внесок у цю справу зробили Ю.М. Антонян, Ю.Д. Блувштейн, А.Ф. Зелінський, А.П. Іващенко, Л.А. Ігнат'єв, Г.М. Міньковський, А.А. Новіков та інші.

Дослідження показали, що тип особи є своєрідною інтегративною моделлю, яка дає змогу встановлювати відповідність конкретної особи даній моделі. Виділення типів особи злочинців, а також осіб, від яких з високим ступенем ймовірності можна очікувати скоєння кримінального правопорушення, лежить в основі моделей їх типових ознак. Прогноз злочинної поведінки базується на встановленні належності (або неналежності) ознак даної особи до вказаних моделей.

Типологія осіб проводиться, як правило, за трьома критеріями: характером і змістом антисоціальної спрямованості; її інтенсивністю; глибиною антисуспільної спрямованості. Так, за глибиною антисуспільної спрямованості виокремлено осіб: асоціального типу, антисоціального типу, суспільно небезпечного типу. В свою чергу, останній тип поділяється на осіб: некримінального різновиду, передкримінального різновиду і кримінального різновиду. В ході емпіричних досліджень були виявлені ознаки, значимі для прогнозу злочинної поведінки. Вони, як правило, показують негативне ставлення особи до таких соціальних цінностей, як праця, освіта, культура, сім'я, виховання підростаючого покоління, нормальне спілкування з людьми, дотримання норм моралі і права, тобто свідчать про належність до типу осіб антисуспільної спрямованості; вказують, що ці особи своєю поведінкою завдають шкоди названим соціальним цінностям, тобто відносяться до суспільно небезпечного типу.

Враховуючи систематичність антисуспільних проявів та небажання відмовитись від такого способу життя навіть за умови громадського і адміністративного впливу, можна зробити висновок, що особа, якій властиві вказані ознаки, з високою вірогідністю може скоїти злочин, а отже досягла передкримінального стану.

Однак тут треба мати на увазі, що людина – істота непередбачувана в силу того, що вона, на відміну від істот природи (тварин), наділена свободою волі. І який варіант поведінки – злочинний чи незлочинний – вона вибере в кожному конкретному випадку залежить тільки від неї самої. Людина – причина і результат своєї діяльності. Тому в якому б передкримінальному стані не знаходилась особа, підставою для застосування до неї заходів правового характеру можуть бути тільки вчинені діяння, які заборонені законом.

Сказане не означає, що прогнозування індивідуальної злочинної поведінки втрачає будь-який практичний сенс. Прогноз розвитку особи та її поведінки є важливим елементом індивідуальної профілактики кримінальних правопорушень, виправлення засуджених, їх реадаптації після відбування покарання тощо. Але наразі правильніше говорити про прогнозування поведінки не конкретної особи, а певних типів осіб з більш або менш вираженими криміногенними ознаками.

Питання 4. ПОНЯТТЯ, ЗАВДАННЯ І ВИДИ КРИМІНОЛОГІЧНОГО

ПЛАНУВАННЯ

Кримінологічне планування становить собою цілеспрямований процес розробки плану, в якому на основі цілей і завдань боротьби зі злочинністю окреслюються шляхи й засоби їх досягнення, нормативне, інформаційне, організаційне, методичне та ресурсне забезпечення на визначений термін.

Кримінологічне планування може бути ефективним за умови включення його як елементу системи соціального управління, зокрема суб'єктів профілактики кримінальних правопорушень. Дієвість їх роботи залежить від:

- чіткого усвідомлення всіма і кожним своїх функціональних обов'язків;
- належного забезпечення відповідними ресурсами;
- знання умов майбутньої ситуації, в якій доведеться реалізовувати покладені на них завдання;
- координації дій усіх ланок системи з метою оптимального досягнення спільної мети.

План – це різновид управлінського рішення, поданого у вигляді системи взаємопогоджених і взаємопов'язаних заходів, які потрібно здійснити у встановленій послідовності та визначені строки з метою досягнення поставлених цілей.

Планування – це формування низки планів в системі певної галузі. Скажімо, якщо йдеться про органи поліції, то маються на увазі плани як цього міністерства, так і усіх служб та підрозділів.

Комплексне планування охоплює розробку міжвідомчих завдань і засобів боротьби зі злочинністю на певній території чи сфері суспільного життя. Основне його завдання в тому, щоб об'єднати різних суб'єктів профілактики кримінальних правопорушень і спрямувати їх зусилля у єдине русло цілеспрямованої діяльності. Прикладом такого планування є Комплексна програма профілактики правопорушень на 2011-2020 роки.

Кримінологічне планування ґрунтується на наступних принципах:

- наукової обґрунтованості, який полягає в тому, що планування повинно здійснюватися на основі наукового аналізу об'єктивної дійсності, в умовах якої реалізовуватиметься план. При цьому мають бути науково обґрунтовані: завдання органу, що реалізує план, його ресурсне забезпечення, передбачення майбутньої ситуації, в якій йому доведеться діяти.
- законності, який передбачає розробку планів відповідно до чинного законодавства.
- актуальності, який означає необхідність у процесі планування визначити пріоритетні напрямки профілактичної діяльності.
- реальності, який вимагає врахування об'єктивних можливостей суб'єктів профілактики.
- конкретності, який передбачає однозначність змісту запланованих заходів, термінів їх виконання, суб'єктів реалізації та контролю.
- несуперечливості, який означає узгодження в межах плану усіх його складових частин, аби вони не суперечили один одному.
- субординації, який полягає у підпорядкуванні заходів короткострокових планів довгостроковим, нижчих ланок суб'єктів профілактики вищим.

- інформативності, який розглядається у двох аспектах. Згідно з першим, цей принцип означає складання плану на підставі повної й достовірної інформації. Відповідно до другого аспекту, план повинен розроблятися таким чином, щоб при якомога меншому обсязі знакового масиву містити якнайбільше необхідної інформації.

Кримінологічне планування має свої етапи. Основними з них є:

1. Підготовчий. Змістом цього етапу є збір та обробка кримінологічної інформації, визначення основних завдань на планований термін.

2. Збору пропозицій. Тут особа, відповідальна за складання плану, доводить отриману на підготовчому етапі інформацію до керівництва суб'єктів попередження злочинності, а потім узагальнює їх пропозиції і вносить до відповідного плану.

3. Узгодження плану. Цей етап передбачає координацію дій окремих суб'єктів з урахуванням їх наявних ресурсів, а також узгодження заходів нижчестоящих органів з планом вищестоящих.

4. Затвердження плану. Останній етап, на якому керівник відповідного суб'єкта профілактики кримінальних правопорушень, перевіrivши відповідність плану основним завданням, що стоять перед ним, та планам вищестоящих органів, затверджує його.

Для реалізації принципів планування використовують відповідні методи. При цьому на кожному етапі суб'єкт планування повинен обирати найдоцільніші з них. На першому етапі застосовуються методи, які умовно можна об'єднати в групу методів збирання та обробки інформації. Сюди відносяться:

1) соціологічні методи – анкетування, інтерв'ювання, опитування, спостереження;

2) математичні методи – сітьового, лінійного, динамічного планування, метод послідовних наближень, балансовий метод.

Важливою умовою, яка забезпечує високу ефективність плану, є контроль за його виконанням. Це особливо стосується діяльності спрямованої на боротьбу з таким складним і багатогранним явищем, як злочинність.

Планування тісно пов'язане з кримінологічним прогнозуванням. Щодо їх співвідношення, то у науковій літературі існують різні погляди. Одні автори стверджують, що прогнозування – це процес, який передує плануванню. Інші вважають, що це етап, наступний за плануванням, який охоплює перспективи, що не піддаються плануванню. Треті уявляють прогнозування як передбачення некерованих процесів природи і суспільства, а планування – як засіб регулювання керованих процесів.

Основним змістом планування є визначення засобів та способів досягнення поставлених цілей, раціональне використання ресурсів при мінімумі затраченого часу. Головна різниця між прогнозуванням і плануванням полягає у тому, що в першому випадку виявляється зв'язок сучасного з майбутнім, фактичного стану злочинності з її станом у перспективі. При плануванні ж вирішується інше питання – як треба діяти, щоб досягти бажаного результату в майбутньому.

Кримінологічне планування можливе за певних умов, а саме:

- наявності конкретної кінцевої мети, щоб процес планування не перетворився у безладні дії;
- визначеності у часі, в межах якого ця мета має бути досягнута;
- визначеності у засобах, які використовуватимуться для реалізації поставлених завдань;
- кінцева мета не повинна бути жорстко прив'язана до засобів її здійснення.

ТЕМА № 4. ЗАПОБІГАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ КОРИСЛИВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

(4 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

Рекомендована література

Вступ

1. Поняття корисливої злочинності. Кримінологічна класифікація корисливих кримінальних правопорушень.
2. Кримінологічна характеристика та попередження загально-корисливої злочинності.
3. Кримінологічна характеристика та попередження економічної та корупційної злочинності.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінологія: підручник / [Б. М. Головкін та ін.] ; за заг. ред. проф. Б. М. Головкіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2020. 382 с.
2. Ковальський В.С., Семаков Г.С., Костенко О.М. Кримінологія. Підручник. 2018. Видавництво Юрінком Інтер. 344 с.
3. Кримінологія : підручник / А.М. Бабенко, О.Ю. Бусол, О.М. Костенко та ін. ; за заг. ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. – 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право. 2018. 416 с.
4. Кримінологія : підручник / за заг.ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2018. 416 с.
5. Кримінологія : підручник / заг.ред. І.Г. Богатирьова, В.В. Топчія. Київ : ВД Дакор, 2018. 352 с.
6. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII.

МЕТА ЛЕКЦІЇ: з'ясувати стан, причини та умови, особливості запобігання корисливої злочинності в цілому та окремих її видів.

ВСТУП

Як свідчить практика, найбільшу шкоду (як правило матеріальна) завдає як державі в цілому так і окремим фізичним та юридичним особам саме корислива злочинність. За деякими підрахунками “ціна” корисливої злочинності сягає сотні мільйонів гривень. Більш того корислива злочинність є основною складовою “тіньової економіки”, що становить загрозу економічній безпеці України.

1. ПОНЯТТЯ КОРИСЛИВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ. КРИМІНОЛОГІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ КОРИСЛИВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.

Питома вага корисливої злочинності у всій масі кримінальних правопорушень становить 70%.

Найбільш велика кількість озброєних кримінальних правопорушень вчинених злочинцями відмічалася на території Одеської, Донецької, Дніпропетровської, Харківської областей. Розбійних нападів (зареєстровано – 5674), грабежів – 23251 фактів.

По цим напрямкам збільшилась злочинність у Івано-Франківській, Волинській, Тернопільській, Запорізькій та Донецькій областях.

Корислива злочинність – сукупність вчинених на певній території за певний період часу кримінальних правопорушень з метою безоплатного задоволення майнових потреб.

Не зважаючи на розповсюдженість корисливої мотивації, наукове визначення “корисливого мотиву” не розроблено.

1. Т.з.: більшість авторів-спеціалістів в галузі кримінального права визначають “корисливий мотив” як прагнення отримати вигоду матеріального характеру.

2. Т.з. В.Н.Кудрявцева: корисливий мотив – це прагнення задовольнити потреби в матеріальних благах.

3. Т.з.: службова користь – коли особа скоює крадіжку чи зловживання на підприємстві для того, щоб допомогти окремим структурним ланкам підприємства.

Корисливі мотиви виникають з індивідуальної потреби.

Т.з.: що стосується групових потреб, то вони становляться корисливими тоді, коли матеріальна вигода малої соціальної групи означає пряму особисту вигоду окремого його члена (Пр.: передача майна члену сім’ї).

ПОТРЕБИ, ЯКІ МОЖУТЬ ПОРОДИТИ КОРИСЛИВИЙ МОТИВ:

1. органічні (в одязі, їжі, безпеці);
2. родові (сексуальні, турбота про сім’ю);
3. пізнавальні та трудові;
4. соціогенні (потреба в волі, самовираженні, владі).

(Не завжди предмет кримінального правопорушення співпадає з

предметом потреб людини)

Корисливий мотив полягає в прагненні винного протиправно обернути чуже чи нечійне майно на свою чи іншої особи користь або отримати майнову вигоду без обернення чужого майна на свою користь.

В кримінології (А.Ф.Зелинський) “користь” – це бажання задовольнити індивідуальну життєву потребу шляхом протиправного, передбаченого кримінальним кодексом, заволодіння чужим майном або неналежним винному майновими правами або шляхом звільнення від майнових обов’язків та скорочення витрат.

В залежності від того, як люди задовольняють свої життєві потреби (завідомо протиправним шляхом) всі корисливі кримінальні правопорушення можливо поділити на наступні групи:

1. Ненасильницькі, таємні кримінальні правопорушення (Пр.: “Крадіжка” ст.185 КК, 190 КК “Шахрайство”);
2. Насильницьки корисливі кримінальні правопорушення (Пр.: 186 КК України, 187 КК України);
3. Навмисні службові кримінальні правопорушення, які скоєні з корисливих мотивів (Пр.: ст. 191 КК України, ст.368 КК “Отримання хабара”);
4. Кримінальні правопорушення в сфері господарської діяльності (Пр.: ст.201 КК “Контрабанда”, ст.209 КК “Легалізація грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом”);
5. Деякі кримінальні правопорушення, які посягають на громадську безпеку, національну безпеку, пов’язані з незаконним обігом наркотичних засобів і зброї.

Слід відмітити, що всі корисливі кримінальні правопорушення, крім службових розкрадань та інших економічних кримінальних правопорушень, можуть перерости в професію. І по цьому фактору виділяється професійна злочинність. В більшості корисливі кримінальні правопорушення вчинюються членами організованої злочинної групи (виділяють організовану злочинність).

Корислива злочинність включає в себе загально-корисливу злочинність, економічну злочинність та корупційну злочинність

2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗАГАЛЬНО-КОРИСЛИВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ.

До загально-корисливої злочинності можна віднести наступні кримінальні правопорушення: крадіжки, грабежі, розбої, вимагання, шахрайство, умисне вбивство з корисливих мотивів та на замовлення, бандитизм.

Таблиця 1.

Кримінальні правопорушення загально-корисливої спрямованості	2021 р.	2022 р.
Крадіжка	195951	264904
в особливо великих розмірах	518	557

тому числі	із складів, баз, магазинів та інших торгових точок	6025	6738
	вантажів на транспорті	1046	1464
	з них: що транспортуються по залізниці	959	1380
	із квартир	49254	66040
Грабіж		21066	36484
Розбій		5191	5702
Вимагання		2076	1897
Шахрайство		15192	16027
Викрадення електричних мереж, кабельних ліній зв'язку та їх обладнання		8805	9507
Умисне знищення або пошкодження майна шляхом підпалу		865	1093
тому числі	в особливо великих розмірах	518	557
	із складів, баз, магазинів та інших торгових точок	6025	6738
	вантажів на транспорті	1046	1464
	з них: що транспортуються по залізниці	959	1380
	із квартир	49254	66040
Грабіж		21066	36484
Розбій		5191	5702
Вимагання		2076	1897
Шахрайство		15192	16027
Викрадення електричних мереж, кабельних ліній зв'язку та їх обладнання		8805	9507
Умисне знищення або пошкодження майна шляхом підпалу		865	1093

У 2019 р. по Україні зареєстровано 400 тис. крадіжок, що становило 57% всієї зареєстрованої злочинності. У 2020 році було зареєстровано 250 тис. крадіжок

З усіх крадіжок більшість була направлена на заволодіння індивідуальним майном (61% зі всіх крадіжок).

Різко зросла кількість крадіжок та угонів авто-, мототранспортом. Крадіжки державного та колективного майна становили 38,4%.

1 місто – квартирні крадіжки;

2 місто – авто -, мототранспорту;

3 місце – кишенькові крадіжки – високо латентні.

Щорічно збільшується кількість викрадень вогнепальної зброї з військових частин, складів і їх сховищ.

Квартирні крадіжки скоюються більшою мірою у містах. Використовується слабкість дверних і віконних оправлень, примітивні стандартні замки. Більшість крадіжок скоюється у період з 10 до 16 годин. Більше половини – у літні місяці. У будні дні більшість скоюється крадіжок з

квартир, у вихідні – з державних і колективних підприємств.

З кожним роком збільшується кількість крадіжок на залізничному транспорті (зламуються контейнери і товарні вагони як під час стоянки, так і під час проходження).

Причини та умови скоєння крадіжок

1. Висока щільність населення.
2. Інтенсивні міграційні процеси в великих містах.
3. Можливість швидко зникнути з місця події.
4. Ізольованість місцевих мешканців.
5. Наявність спальних мікрорайонів.
6. Неоснащеність охороною сигналізацією будинків.

Стосовно крадіжок з багатоповерхових будинків слід зазначити наступне:

1. у 47,3% крадіжки вчиняються з першого та другого поверхів, у 1,3% на дев'ятому поверху.
2. у 47,7% злочинці знали своїх жертв або були добре знайомі з ними.

Що стосується шахрайства, то слід зазначити наступне:

Шахрайство можна поділити на *дві категорії: професійне і побутове*.

40% серед засуджених за цей злочин становлять жінки (близько 80% віком після 30 років). Цей вид злочинної діяльності притаманний для грального обману, 15% кримінальних справ пов'язані з квартирними аферами (*Приклад: жінка взяла в найм квартиру та зробила там євро ремонт. Коли закінчилася дія договору вона вимагала від наймодавця компенсації за зроблений ремонт. Останній не в змозі виплатити компенсацію – квартира продається*).

Шахрайство здійснюється у *двох формах: обман* – повідомлення неправдивих відомостей, свідоме приховування обставин, повідомлення про яке було обов'язковим;

зловживання довірою – протиправне використання винним відносин довіри, що склалися між винним та потерпілим для заподіяння шкоди майну останнього.

Статистичні дані щодо шахрайства

1970 –1980р.р. – питома вага шахрайства в структурі зареєстрованої злочинності була незначною (1 – 1,2%), у 1994р. – 2%, у 1997р. – 3,3%.

Зниження кількості шахрайств відзначалося у 1992р. –10,4%, 1995р. – 8,8%, 2018р. –12%.

Серед загальної кількості зареєстрованих шахрайств понад 90% кримінальних правопорушень вчинялись проти приватної власності громадян.

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЗАПОБІГАННЯ КРАДІЖОК ТА ШАХРАЙСТВА:

1. виявляти та проводити профілактичну роботу з особами, які схильні до скоєння цих кримінальних правопорушень;
2. роз'яснювальна робота серед населення;
3. технічні засоби попередження – встановлення сигналізації, домофон, металеві двері;
4. посилення контролю за наданням ліцензій на створення страхових та кредитно-банківських установ;
5. перевірка гральних закладів;
6. вдосконалення системи взаємодії різних підрозділів правоохоронних органів;
7. посилення глибокого аналізу оперативної обстановки;
8. віктиміологічна профілактика.

Грабежі, розбійні напади, вимагання.

Що стосується грабежів, розбійних нападів, вимагання, то вивчення засуджених за ці кримінальні правопорушення призвели до наступних способів їх скоєння: до 30% - застосування психічного насильства, до 40% - нанесення побоїв, до 8% - використання безпорадного стану потерпілого.

ОСОБА ЗЛОЧИНЦІВ

Для цих кримінальних правопорушень притаманною рисою є молодий вік злочинців:

неповнолітні –25%, з 18 до 25 – 32%, з 26-35 – 35%, більше 35 років – 8%, 6% серед засуджених становлять жінки. Злочинцям притаманні наступні риси: жорстокість, спрямованість до заподіяння насильства, більшій частині притаманна ситуативно-корислива мотивація, пов'язана з пияцтвом, велика доля рецидивістів, 36% - грабіжники, 44% - особи, які вчинили розбійні напади.

В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД РОДУ ДІЯЛЬНОСТІ ЗЛОЧИНЦІВ ПОДІЛЯЮТЬ:

- робітники –28%
- особи, що навчаються –11,4%
- службовці – 2,8%
- непрацюючих – 40%

53% всіх розбійних нападів вчиняються у великих містах, 30% розбійних нападів з проникненням у житло скоюється в осінній період, 28% - у весінній період, 27% у зимовий період, як правило, з 18.00 до 23.00 годин. 76% розбійних нападів вчиняються у групі. Кожного 4 потерпілого при розбійному нападі з проникненням у житло було вбито.

Потерпілі від цих нападів: чоловіки та жінки похилого віку, бізнесмени, водії транспортних засобів, правоохоронці.

ЗА МІСЦЕМ СКОЄННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

ВИДІЛЯЮТЬ ТРИ РІЗНОВИДИ ГРАБЕЖІВ ТА РОЗБІЙНИХ НАПАДІВ:

1. вуличні, як правило, нічні;
2. напад бандитських груп на туристичні автобуси, вантажівки;
3. напади з проникненням у приміщення будь-якої організації.

ДЕЯКІ КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ВЧИНЕННЯ ЦИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ:

1. відсутність повного аналізу оперативної обстановки;
2. нераціональна розстановка сил та засобів поліції;
3. неналагодження взаємодія поліції з іншими правоохоронними органами;
4. несвоєчасний виїзд на місце події.

ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНІ ЗАХОДИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗАГАЛЬНО-КОРИСЛИВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

1. Розвиток виробництва з використанням новітніх технологій;
2. Створення нових робочих місць;
3. Зміцнення демократії на всіх ланках влади;
4. Підтримка малозабезпечених, зниження безробіття та міграційних процесів тощо.

СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ПРОФІЛАКТИКИ ЗАГАЛЬНО-КОРИСЛИВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

1. Правова освіта населення з метою зменшення процесів віктимізації громадян;
2. Проведення цільових рейдів правоохоронними органами;
3. Раціональна дислокація патрульної поліції та громадських формувань;
4. адміністративно вплив на осіб, які займаються бродяжництвом, пияцтвом;
5. Індивідуальна робота з особами, які схильні до вчинення корисливих кримінальних правопорушень;
6. Розробка новітніх методик своєчасного виявлення та розкриття корисливих кримінальних правопорушень тощо.

3. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Незважаючи на свою досить коротку історію ця злочинність становить одну з найбільших загроз національній безпеці, завдаючи величезної матеріальної та моральної шкоди суспільству. Аналіз економічної злочинності передбачає вивчення закономірностей розвитку самої економіки та процесів управління нею.

Економічні кримінальні правопорушення нині включають широке коло різних за своїми кримінально-правовими ознаками діянь, боротьба з якими

вимагає адекватного державного підходу, ресурсного забезпечення та вдосконалення чинного законодавства, яке не відповідає реаліям сьогодення. Внаслідок цього інтереси держави вступають у протиріччя з інтересами суб'єктів господарювання. Це змушує їх приховувати прибутки, не сплачувати податки, окремі операції здійснювати в тіньовому секторі. Держава, зі свого боку, з метою дотримання задекларованого правопорядку, вимушена переходити на адміністративні методи управління економікою, застосовувати жорсткі фінансові заходи, посилювати кримінальне переслідування за "тіньову" економічну діяльність. Але такими методиками навряд чи можливо запобігти зростанню економічної злочинності, в тому числі її організованих форм, які весь час видозмінюються.

У вітчизняній кримінологічній літературі питання про економічну злочинність було поставлене на початку 70-х років. Тоді почали застосовуватися такі терміни, як "кримінальні правопорушення у сфері економіки", "економічні кримінальні правопорушення", "економічний саботаж", "безгосподарність", "марнотратство", "корупція", "відмивання "брудних" грошей" тощо. На жаль, серйозних досліджень економічної злочинності в той період не проводилося.

Економічна злочинність визначається як сукупність корисливих зазіхань на власність, порядок управління народним господарством, що вчинюються особами, які займають певні соціальні позиції в структурі економіки та виконують повноваження, пов'язані з цими позиціями. Поняття економічної злочинності є не лише кримінально-правовим, але й кримінологічним.

Таблиця 2.

Кримінальні правопорушення економічної спрямованості (в розрізі регіонів) у 2022 році			
Найменування регіонів	Всього виявлено кримінальних правопорушень	з них:	
		тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень	середньої тяжкості кримінальних правопорушень
Вінницька	1239	557	440
Волинська	919	390	298
Дніпропетровська	4039	2278	829
Донецька	3226	1385	943
Житомирська	1122	572	249
Закарпатська	881	452	199
Запорізька	1798	678	466
Івано-Франківська	1496	751	320
Київська	1073	597	291
місто Київ	1593	959	418
Кіровоградська	773	314	220
Луганська	3053	1959	476

Львівська	2311	1149	440
Миколаївська	1186	718	202
Одеська	2311	1609	416
Полтавська	1582	689	547
Рівненська	952	573	207
Сумська	1001	439	332
Тернопільська	736	478	119
Харківська	3045	1402	704

Таблиця 3. Динаміка економічної злочинності в Україні з 2019 по 2022 роки

Кількість зареєст. КП.	Роки				
	2018	2019	2020	2021	2022
	65700	55300	41000	42020	43000

Західні кримінологи вказують не тільки на матеріальну шкоду але і на велику моральну шкоду від економічної злочинності, що руйнує існуючу систему соціальних цінностей, віру в справедливість державних інституцій та підприємницьких структур.

Виходячи з вищесказаного, можна констатувати, що економічна злочинність:

- охоплює різні зловживання суб'єктів господарювання, що посягають на порядок управління економікою;
- реалізується у процесі професійної діяльності суб'єктів господарювання;
- спричиняє істотну матеріальну, фізичну і моральну шкоду суспільству та окремим громадянам;
- складається із множинності епізодів кримінальних правопорушень;
- вчиняється як фізичними, так і юридичними особами;
- створює складність персональної ідентифікації як злочинця, так і жертв економічних кримінальних правопорушень.

Слід також зазначити, що економічна злочинність характеризується високою латентністю.

Підсумовуючи вищевикладене, можна дати розширене тлумачення економічної злочинності.

Економічна злочинність — це явище, що:

- властиве будь-якій державі та виникає в результаті високо-інтелектуальної злочинної діяльності осіб з метою незаконного спрямування частини економічних ресурсів на свою користь. У країнах з низьким рівнем ринкових відносин їй додатково сприяє невідповідність законодавчої бази економічним реаліям;
- виникає у сфері управління державним чи приватним майном і пов'язана

з використанням службового становища з корисливими намірами;

— стримує розвиток ринкових відносин, вільної конкуренції, а у кінцевому підсумку — підриває основи економічної безпеки держави;

— стимулює "тіньовий" капітал, корупцію та організовану злочинність;

— викликає соціальну нестабільність, зневіру законослухняних громадян у спроможність держави захистити їх інтереси.

Кримінологічна класифікація економічних кримінальних правопорушень

Спрощена схема економічних кримінальних правопорушень була представлена такими складами: монопольні кримінальні правопорушення; шахрайство (підкуп, зловживання довірою, обман покупців); цифрові шахрайства; фіктивні організації; фальсифікації бухгалтерських документів; порушення ергономічних вимог і стандартів; навмисна неточність в описі товарів; нечесна конкуренція; фінансові порушення і ухилення від сплати податків; митні порушення; біржові та банківські порушення; порушення, що завдають шкоду навколишньому середовищу; "відмивання" грошей і власності, нажитих злочинним шляхом.

Німецький вчений **М. Шнайдер** називає три сектори економіки, що є об'єктами економічних зазіхань: 1) кримінальні правопорушення, що посягають на банківський і кредитний сектори; 2) кримінальні правопорушення, що посягають на сектори будівництва і нерухомого майна; 3) кримінальні правопорушення, що посягають на сектори транспорту і подорожей.

Заслугує уваги і така класифікація економічних кримінальних правопорушень:

— кримінальні правопорушення, пов'язані зі зловживаннями капіталовкладеннями та нанесенням збитків компаньйонам, акціонерам, інвесторам (незаконні операції з бухгалтерськими документами, акціями, інвестиціями);

— кримінальні правопорушення, які проявляються у зловживаннях з депозитним капіталом іносять збитки кредиторам, гарантам (фіктивне банкрутство, шахрайство у галузі страхування, маніпуляції із субсидіями);

— кримінальні правопорушення, пов'язані з порушенням правил вільної конкуренції (промислове шпигунство, штучне завищення або заниження цін, змова про фіксування цін, фіктивна реклама);

— кримінальні правопорушення, що порушують права споживачів (випуск недоброякісної продукції, шахрайства, що спричиняє збитки споживачам);

— кримінальні правопорушення проти довкілля (забруднення водою, атмосфери, порушення правил будівництва тощо);

— кримінальні правопорушення, що посягають на фінансову систему держави (шахрайство з фінансовими ресурсами, ухилення від сплати податків, порушення правил торгівлі тощо);

— кримінальні правопорушення, пов'язані зі зловживаннями у галузі соціального страхування і пенсійного забезпечення;

- кримінальні правопорушення, пов'язані з навмисним порушенням правил техніки безпеки, що заподіює матеріальну і фізичну шкоду працівникам;
- комерційні хабарі;
- комп'ютерні кримінальні правопорушення.

На думку **О. Литвака**, залежно від суб'єктів та засобів вчинені всі економічні кримінальні правопорушення слід розподілити на три групи: 1) викрадення майна, незалежно від форми власності, шляхом привласнення, розтрата, зловживання службовим становищем, а також крадіжки з використанням легального доступу до вкраденого; 2) корисливі кримінальні правопорушення, що вчиняються шляхом зловживання посадовим становищем без ознак розкрадання (ухилення від сплати податків, шахрайство з фінансовими ресурсами тощо); 3) корисливі кримінальні правопорушення в сфері торгівлі, послуг та інших сферах приватного бізнесу без використання посадового становища і без ознак розкрадання (фальшивомонетництво, контрабанда тощо).

Кримінологічна характеристика осіб, що вчиняють економічні кримінальні правопорушення

Вивчення особи економічних злочинців дає можливість виявити певні закономірності їх поведінки. Для характеристики осіб, що вчинили економічні кримінальні правопорушення, велике значення мають дані про структуру їх особи, яка включає в себе соціально-демографічні і кримінально-правові ознаки, соціальні ролі та позиції, моральні властивості, психологічні особливості.

Було встановлено, що 37 % кримінальних правопорушень припадає на матеріально відповідальних осіб, 11 % — на посадових осіб. При цьому такі розкрадання здійснювалися за заздалегідь відпрацьованим планом.

Економічних злочинців можна класифікувати залежно від сфер, у яких вони скоюють кримінальні правопорушення. **Наприклад**, у податковій; кредитно-фінансовій; осіб, які займаються підприємницькою діяльністю; бюджетній сфері; у сфері торгівлі, побутових і комунальних послуг, підприємницької діяльності тощо.

Типовим економічним злочином в сільському господарстві є розкрадання врожаю. Понад 60 % таких розкрадань припадає на працівників сільського господарства й осіб, зайнятих збиранням, перевезенням та складуванням врожаю. Серед них становлять: водії автомобілів — 25 %, посадові особи — 10 %, трактористи — 8,7 %, комбайнери — 5,8 %, робітники токів — 4,5 %.

Якщо ж характеризувати особу розкрадачів загалом, то не можна не відзначити приблизно рівне співвідношення чоловіків та жінок — відповідно 60 : 40 %, тоді як їх пропорція у злочинності в цілому становить в середньому **8 : 2**. Це пояснюється тим, що жінки частіше чоловіків обіймають посади, пов'язані з виконанням облікових функцій, обслуговуванням товарно-матеріальних цінностей у сфері торгівлі та надання побутових послуг. Проте серед керівних працівників, які в організованих розкраданнях досягають 1/3 всіх засуджених, навпаки, домінують особи чоловічої статі. Ще вищий відсоток чоловіків серед осіб, засуджених за хабарництво (70 %).

За даними кримінологічних досліджень, кожні двоє із трьох засуджених за

економічні кримінальні правопорушення мають середню та вищу освіту. Кожне п'яте розкрадання, вчинене з використанням посадового (службового) становища, є груповим.

Останнім часом простежується стійка тенденція до зростання організованої економічної злочинності, що являє собою новий якісний рівень групової професійної злочинності. Організовані злочинні угруповання в сфері економіки характеризуються високим ступенем згуртованості кримінальних осіб у межах регіону, країни з розподілом на ієрархічні рівні, з виділенням лідерів, які не беруть участі у конкретних злочинах, а здійснюють організаторські, управлінські, ідеологічні функції, тісно пов'язані з корупцією. Вони втягують у економічну злочинність державних чиновників, у тому числі працівників правоохоронних органів, для прикриття їх злочинної діяльності та усунення конкурентів по бізнесу. Відбувається зрощування економічних злочинців із представниками загально-кримінальної злочинності, з одного боку, тіньової економіки — з другого.

Детермінанти економічної злочинності

На економічну злочинність впливають не лише економічні, але й інші види суспільних відносин — політичні, правові, культурні, психологічні. Скажімо, протистояння між гілками влади в Україні не лише знищує саму можливість єдиної державної політики щодо реформування економіки, але й створює певний вакуум влади, розподіл економіко-політичного простору на окремі шматки, якими намагаються скористатися олігархічні кланові угруповання всупереч загальнодержавним інтересам. Феноменом української дійсності є антиринкова психологія населення, його ментальність, не сприйняття ним ділового успіху особи, бажання бачити за цим лише кримінальне підґрунтя.

Виходячи зі сказаного, окреслимо основні детермінанти економічної злочинності в Україні на сучасному етапі з урахуванням її довгострокових, середньострокових і короткострокових чинників.

Довгострокові фактори:

- недосконалість господарського механізму щодо використання різних форм власності, виштовхування приватної власності за межі офіційної системи господарювання;
- відсутність цивілізованих ринкових відносин, добросовісної конкуренції, наявності численних диспропорцій (цінових, галузевих тощо);
- інформаційний вакуум щодо більшості соціально-економічних процесів, управлінських рішень та контролю за їх виконанням;
- відсутність в народі демократичних традицій (як економічних, т/к і політичних), низька правова культура, що призводить до невиконання своїх обов'язків перед державою у вигляді повноти сплати податків;
- протиріччя між командно-адміністративною системою господарювання, від якої Україна відійшла, і ринковою економікою, до якої вона ще не дійшла.

Середньострокові фактори:

- надмірна монополізація економіки (навіть порівняно з іншими

республіками колишнього СРСР), наявність могутнього, але анти-ринкового військово-промислового комплексу;

— сировинна спеціалізація виробництва і експорту, що продукує відсталість і антиринкове спрямування економіки, проведення Україною демпінгової політики на світовому ринку;

— надмірне адміністративне втручання в економіку, обмеження ділової ініціативи і націленості на ефективність виробництва, великі витрати на утримання управлінського апарату, надання численних пільг окремим юридичним і фізичним особам;

— високий рівень корупції в системі органів державної влади і управління та тінізації економіки.

Короткострокові фактори:

— відсутність морально-психологічної єдності суспільства, узгодженості дій щодо основних напрямів реформування політичної та економічної систем;

— надлишковий податковий тиск на суб'єктів господарювання, який заганає їх у тінь;

— відставання правового забезпечення протидії економічній злочинності від швидкості її зростання та необхідності посилення боротьби з нею;

— нерозвиненість ринкової інфраструктури української економіки, її нездатність забезпечити нормальний рух інвестицій, капіталів, товарів, робочої сили, неефективність державного контролю у цій сфері;

— низька платоспроможність більшості громадян, пауперизація широких верств населення, що ставить їх за межу бідності;

— правова незахищеність суб'єктів господарювання від зловживань, утисків та вимагань з боку чиновників державного апарату на всіх його рівнях.

Основні напрямки попередження кримінальних правопорушень у сфері економіки

1) виявлення й усунення (нейтралізація) криміногенних факторів, що обумовлюють ці кримінальні правопорушення (загальна профілактика);

2) виявлення та недопущення кримінальних правопорушень, вчинення яких готується (спеціальна профілактика);

3) встановлення осіб, від яких з високим ступенем вірогідності можна очікувати вчинення кримінальних правопорушень, та вжиття до них заходів виховного характеру (індивідуальна профілактика).

Не менш важливою перешкодою економічній злочинності є заходи, спрямовані на ліквідацію кризи неплатежів і нецільового використання бюджетних коштів, зокрема:

— проведення із залученням практичних працівників відповідних міністерств і відомств комплексних перевірок законності здійснення товарно-грошових операцій суб'єктами підприємницької діяльності, що створені при державних підприємствах, виявлення фактів одержання прихованих доходів шляхом вилучення з обігу різниці між собівартістю та роздрібними цінами на товари і послуги;

— погашення заборгованості з виплати заробітної плати, для чого запровадити механізм матеріальної відповідальності підприємств—боржників перед своїми працівниками;

— забезпечення жорсткого контролю за проходженням бюджетних коштів аж до безпосереднього їх одержувача, спрямованих на адресну державну підтримку, а також погашення заборгованості по заробітній платі.

1. На нинішньому етапі першочерговим завданням в боротьбі з економічною злочинністю є вихід з тотальної кризи, що охопила Україну, а стратегічним — перехід до соціально орієнтованої ринкової економіки, її демонополізація, створення умов для добросовісної конкуренції.

ТЕМА № 5. ЗАПОБІГАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

Рекомендована література

Вступ

1. Загальна кримінологічна характеристика наркозлочинності в Україні.
2. Заходи запобігання наркозлочинності в Україні

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінологія: підручник / [Б. М. Головкін та ін.] ; за заг. ред. проф. Б. М. Головкіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2020. 382 с.
2. Ковальський В.С., Семаков Г.С., Костенко О.М. Кримінологія. Підручник. 2018. Видавництво Юрінком Інтер. 344 с.
3. Кримінологія : підручник / А.М. Бабенко, О.Ю. Бусол, О.М. Костенко та ін. ; за заг. ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. – 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право. 2018. 416 с.
4. Кримінологія : підручник / за заг.ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2018. 416 с.
5. Кримінологія : підручник / заг.ред. І.Г. Богатирьова, В.В. Топчія. Київ : ВД Дакор, 2018. 352 с.
6. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII.

ВСТУП

Розвиток правової держави потребує вирішення цілої низки завдань, які сьогодні стоять перед Україною. Охорона здоров'я населення, протидія соціально небезпечним захворюванням є важливими аспектами як на території

України, так і за її межами. Правовий нігілізм щодо вживання наркотичних та психотропних речовин присутній. У переважній більшості нації сформувався під впливом багатьох факторів, у тому числі й внаслідок закордонного впливу. Державі потрібні заходи, які попередять, знищать та зможуть запобігти наркоманії.

ПИТАННЯ 1. ЗАГАЛЬНА КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Наркобізнес – це незаконний обіг наркотичних засобів з метою наживи, що контролюється організованою злочинністю.

В умовах загострення наркоситуації в країні Національною поліцією останні роки наращувалися зусилля, направлені на боротьбу зі злочинністю у сфері незаконного обігу наркотиків.

На сучасному етапі в Україні відбуваються економічні, соціальні та політичні перетворення, спрямовані на побудову демократичної правової держави, створення певних умов розвитку суспільства та країни в цілому. Зазначені процеси реформування та соціальних перетворень розвиваються непослідовно, суперечливо, що разом з негативною спадщиною минулого життя, безперечно, впливає на соціальну дійсність в нашій державі.

Серед багатьох проблем, що постали перед Україною і заважають її розвитку, є злочинність, як перепона становлення демократичної та правової держави.

В структурі кримінальних правопорушень, що вчиняються на території нашої країни, кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних речовин, їх аналогів та прекурсорів за даними судової статистики в 2019 році посідали друге місце з питомою вагою 12,6 % (65 тис. зареєстрованих кримінальних правопорушень) від загальної кількості кримінальних правопорушень (520, 1 тис. зареєстрованих кримінальних правопорушень). В Дніпропетровській області протягом 2019 р. зареєстровано 5947 кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів (у 2018 р. – 5155).

Останнім часом в Україні відбувся та відбувається процес широкої наркотизації населення, який негативно впливає на розвиток Української нації в цілому та окремих її верств. Розповсюдженість наркотичних засобів серед населення нашої країни, загальний рівень їх незаконного обігу перетворилися в одну з основних загроз національним інтересам України.

Наркоманія - це хронічне захворювання, яке при лікуванні не проходить остаточно, навіть якщо його симптоми не спостерігаються. Головною характерною ознакою наркоманії є звикання до наркотику, формування залежності від нього. Вживання наркотичних речовин призводить до моральної та соціальної деградації особистості, а інколи до смертельних випадків. Крім цього, треба врахувати, що особа, яка вже стала наркозалежною, потребує з часом збільшення дози вживаного наркотику, а отже збільшення коштів, за які купується наркотик. Це часто може стати

мотивом для вчинення корисних кримінальних правопорушень, безпосередньо не пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, наприклад, таких як крадіжки, грабежі, розбої та ін.

Розповсюдження наркотиків в Україні та світі з року в рік "модернізується": разом з розвитком цивілізації також набирає обертів і наркобізнес. Враховуючи це, потрібно постійно вивчати тенденції щодо поширення цього явища і відповідно до цього розробляти програми боротьби та профілактики незаконного обігу наркотиків, зокрема, вирішувати питання можливості легалізації окремих видів наркотичних засобів. Адже якщо ці програми не будуть постійно "оновлюватися" з урахування "новинок наркобізнесу", то вони ризикують стати недостатньо ефективними, тобто будуть носити формальний характер.

Аналіз розвитку та стану сучасних міжнародних та національних тенденцій поширення наркотичних засобів та психотропних речовин необхідно починати з історії вживання цих препаратів.

Людина здавна шукала способи доставити собі задоволення чи полегшити страждання. Різні види наркоманії існували з давніх часів, тож тепер вони не становлять нового явища. Споживання наркотиків супроводжує людину майже протягом усієї історії. Ще індійці Південної Америки відкрили тонізуючі властивості листя коки приблизно за 250 років до н.е. За 2020 років до н.е. шумери почали використовувати опій у медицині, а приблизно у 1500 р. до н.е. цьому від них навчилися єгиптяни. Опій був відомий і лікарям Давньої Греції та Риму Проте до середини XIX ст. поширеність немедичного вживання наркотиків була відносно невелика, що пояснювалось в основному національною традицією. З середини XIX ст. наркотики з районів традиційного вживання (Індокитаю, Південно-Східної Азії) перекочували до Західної Європи і Америки. І вже на межі XIX-XX ст. немедичне вживання та поширення наркотиків стали соціальною проблемою для низки держав. Особливої актуальності набуло питання про необхідність міжнародних заходів боротьби з наркоманією.

Що стосується сучасності, то ситуація вимальовується така. Нелегальний ринок країн європейської частини СНД нині перебуває у стані реструктуризації. Зростає частка синтетичних наркотиків, передусім, стимулюючих засобів амфетамінного ряду, що є відображенням наявної загальносвітової тенденції. Через західні кордони в Росію, Україну, Білорусію з Європи ввозяться синтетичні наркотики, передусім, саме засоби амфетамінної групи. Водночас наркотики рослинного походження в країнах СНД продовжують домінувати. Так, наприклад, в Україні таким наркотиком можна вважати опій (екстракційний або ацетильований), що виготовляється з макової соломки місцевого походження.

З Латинської Америки до країн СНД, в тому числі й до України ввозиться як напряму, так і транзитом через європейські країни кокаїн. Останнім часом країни Балтії починають відігравати дедалі активнішу роль у незаконному переміщенні кокаїну. Цей регіон став основним транзитним пунктом при переміщенні цього наркотику в Північну Європу. Особливу небезпеку для країн

СНД становить контрабандне ввезення героїну, що надходить з Афганістану. Як транзитні території наркотика з Афганістану використовуються території Казахстану, Киргизії, Узбекистану, Туркменістану, далі - Росії, України та Білорусії. Що ж стосується Європи, останніми роками в країнах Шенгенської зони спостерігається збільшення споживання наркотиків. Основними воротами для потрапляння кокаїну та гашишу на цей гігантський ринок стала Іспанія. Героїн, що виробляється у Туреччині з афганського опію, переміщується до Західної Європи "балканським маршрутом" та новим північним шляхом через країни СНД. Синтетичні ж наркотики виробляються у Шангенській зоні, насамперед у Британії, Нідерландах та Іспанії. Східна ж Європа стала основною транзитною зоною не лише для афганського героїну, а й для практично всіх існуючих наркотиків: латиноамериканського кокаїну, гашишу із Середньої Азії тощо. Польща і Литва, окрім того, являються нині великими виробниками синтетичних наркотиків, які вони постачають у східноєвропейські країни та Скандинавію. Азіатська наркоторгівля продовжує розвиватися навколо двох полюсів - Афганістану, який постачає наркотики до Південно-Західної Азії, на Кавказ, до країн СНД та Західної Європи, й Бірми, яка постачає героїн до Південно-Східної Азії, країн Далекого Сходу, Китаю, а також до Америки та Океанії. Основною "новинкою" азіатської наркоторгівлі є те, що Бірма стала першим в Азії незаконним виробником метамфетамінів, постачаючи їх на ринки сусідніх Лаосу, Таїланду, В'єтнаму, а також Індонезії та Австралії. Деякі країни, наприклад, Індія, Непал та Китай, отримують героїн як з Бірми, так і з Афганістану.

На американському континенті проблеми незаконного обігу наркотиків продовжують обертатися навколо відносин між Латинською Америкою та Сполученими Штатами - основним споживачем кокаїну. Нині США вимушені реформувати свою антинаркотичну політику, оскільки залишаються найбільшим у світі ринком кокаїну, марихуани, одним із найбільших - героїну та синтетичних наркотиків. Окрім цього США самі є великим виробником наркотиків: основна маса марихуани, що споживається у цій країні, має місцеве походження. Це ж саме стосується й більшості синтетичних наркотиків.

Південна Африка (ПАР) теж виробляє велику кількість марихуани, більша частина якої споживається на внутрішньому ринку. На іншому боці африканського континенту основним постачальником гашишу та марихуани у Європу є Марокко. Крім зазначеного, ПАР стала відомим ринком кокаїну, який контролюється переважно нігерійцями. У Східній Африці наркобізнес контролюється переважно індусами, в іншій її частині - нігерійцями.

Що ж стосується України, то слід сказати, що наша держава має досить вдале географічне розташування. Це, як пам'ятаємо з історії, завжди сприяло розвитку торгівлі та економіки. Тобто завдяки своєму географічному становищу Україна є також привабливим регіоном для транзиту наркотиків. Отже, крім наркотичних речовин, що виробляються на внутрішньому ринку, в Україні ще осідає частина "транзитних наркотиків".

Перше місце щодо вживання в Україні посідають наркотичні засоби, що виготовляються кустарними методами з різних сортів масличного,

дикоростучого і декоративного маку. Це так звана "чорна ширка", її вживають 70-80% наркоманів. На другому місці - кустарні препарати з різних сортів коноплі (гашиш, анаша, марихуана). На третьому місці - такі фармакологічні препарати, як морфін, кодеїн, кофеїн, барбітурати, промедол, а також "біла ширка" - наркотичні речовини, що виробляються кустарно з медпрепаратів. Останнім часом серед наркоманів України все більше поширюється вживання героїну, амфетамінів, кокаїну, ЛСД, триметилфентонілу, екстазі, опіоїдів, бензодіазепінів, циклодола та інших. Наркогенна дія деяких з них (наприклад, триметилфентонілу) в 50 разів перевищує активність морфіну.

За статистикою в Україні зростає кількість осіб, що зловживає наркотиками, та кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, що скоюються в сфері незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин. За даними Міністерства охорони здоров'я України в період 2022 - 2022 рр. в наркологічних закладах кількість зареєстрованих хворих з наркотичними розладами у 2022 р. становила 112534 осіб, у 2022 р. - 119965, у 2022 р. - 124805. Найбільша кількість наркозалежних у 2022 р. була зареєстрована в Дніпропетровській області - 22050 осіб.

Крім цього, з 2022 по 2022 рр. спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів. Так, у 2022 р. виявлено 58085 таких кримінальних правопорушень, у 2022 р. - 57435, у 2022 р. - 65740. У Дніпропетровській області ці показники становили: 2022 р. – 7312, 2022 р. – 5155, 2022 р. – 5947 кримінальних правопорушень.

У 2022 р. в структурі судимості, як і в попередні роки, переважають кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів. За кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів засуджено 29 948 осіб, або 14,9 %.

Поширеність кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів значно вплинула на збільшення кількості кримінальних правопорушень усіх категорій, вчинених особами у стані наркотичного сп'яніння: у 2018 р. - 14 150; у 2019 р. -, 14 506; у 2020 р. - 14 360; у 2021 р. - 14 490; у 2022 р. - 18 295, що на 26,3% більше, ніж у 2021 р.

Щорічно збільшується кількість сільських жителів, які стають споживачами наркотиків. За даними МВС України у 2022 р. їх кількість зросла на 86,8%. Майже 90% наркоманів - молодші 30 років, причому чверть із них - жінки.

Вибухоподібний ріст кількості наркозалежних осіб на початку 90-х рр. перейшов у два взаємопов'язаних процеси: стабільне зростання контингенту таких хворих та значне розширення спектру наркотичних речовин, що використовуються для немедичного вживання.

Так, на початку 90-х рр. більше 95% зареєстрованих всіх хворих, залежних від наркотиків, вживали диметілморфін (димедрол) – саморобну витяжку з макової соломки, а випадки вживання кокаїну, героїну, стимуляторів (метамфетамінів) були лише поодинокими. В кінці 90-х рр. вже більше 50% наркозалежних, які лікувалися в Києві, були споживачами

героїну, більше 15% - періодично зверталися до вживання стимуляторів, а питома вага саморобного маку при цьому постійно і швидко знижувалася.

Аналогічні процеси мають місце у всіх регіонах України. Переважна частина наркозалежних вживає наркотичні речовини два та більше разів на день, більше 10% комбінують "димедрол" з деякими медичними препаратами, в першу чергу, з димедролом (антигістамінний препарат). Серед популярних в країні наркотиків швидко зростають обсяги вживаного героїну (нерідко у вигляді порошку у суміші з тальком), кокаїну (в тому числі у вигляді розповсюдженого в світі різновиду "крек"), інших, так званих "важких" ("екстазі", метамфетамінів) та "легких" наркотиків (каннабісу, гашишу, анаші тощо).

Каннабіс (конопля) набув суттєвої популярності серед молоді віком від 12 до 20 років.

Вживання наркотичних та прирівняних до них речовин на теперішній час є розповсюдженою формою людської поведінки. Залежність від наркотиків (наркоманія) є одним із найпоширеніших наслідків цього вживання.

Однією з причин збільшення темпу зростання незаконного обігу наркотичних речовин, особливо на початку 90-х років, є те, що у зв'язку з розпадом СРСР зникла "залізна завіса", котра однозначно була своєрідним бар'єром, який захищав "одну шосту частину світу" від масового проникнення наркотиків з традиційних регіонів їхнього виробництва. В сучасному світі питання, пов'язані з наркоманією, давно вийшли за межі національно-державних кордонів. Вирішити цю проблему автономно не в змозі жодна держава. Це видно хоча б на прикладі такої розвиненої країни, як США, яка набагато швидше, ніж ми, почала боротись з цим злом.

Невипадково ще в 1961 р. ООН було прийнято "Єдину конвенцію про наркотичні засоби" (станом на 1 листопада 2022 р. її учасниками є 179 держав світу), в 1971 р. було прийнято наступний документ світового значення - "Конвенцію про психотропні речовини" (станом на 1 листопада 2022 р. її учасниками є 174 держави). В 1988 р. Генеральна асамблея ООН прийняла Конвенцію "Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин" та оголосила минуле десятиліття "Десятиліттям Організації Об'єднаних Націй з боротьби проти зловживання наркотиками". В Україні ж функціонує у складі Міністерства охорони здоров'я Комітет з контролю за наркотиками, одним з основних завдань якого є проведення державного контролю у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та взаємодія у встановленому законом порядку з Міжнародним комітетом контролю за наркотиками ООН, а також Комісією по наркотичних засобах ООН. Міжнародна співпраця у вказаній вище сфері в сучасному світі є необхідною, оскільки масштаби наркоманії вимагають спільних зусиль у боротьбі проти неї. Одними з напрямків діяльності України є:

- інтеграція України у європейський інформаційний простір, обмін інформацією з питань боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;
- подальше удосконалення механізму боротьби на державному рівні

реформуванням структури правоохоронної системи, а також приведення її у відповідність до світових стандартів;

- здійснення ефективного контролю у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів згідно з узятими Україною відповідними зобов'язаннями перед міжнародним співтовариством.

Тенденції глобалізації наркоманії підштовхують різні країни до співробітництва, що має на меті ефективно протидіяти негативним явищам сучасності. Важливим аспектом такої боротьби є наявність чіткої політичної волі та формування міжнародно-правового поля для співробітництва між державами. Аналізуючи міжнародно-правові документи та національне законодавство України, можна дійти позитивного висновку: робота щодо попередження, профілактики та боротьби з незаконним обігом наркотиків ведеться на належному рівні. Одним з актуальних питань, які постали в процесі цієї боротьби, є питання можливості і доцільності легалізації так званих „легких” наркотиків. Чітких критеріїв, що б визначали, які саме наркотики відносяться до „легких”, а які до „важких” на сьогодні не існує. У наступному підрозділі ми розглянемо питання визначення взагалі що таке „наркотичні засоби” та які з них можна віднести до „легких”.

ПИТАННЯ 2. ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Запровадження механізму запобігання поширенню наркозалежності серед молоді, до 2030 року та зниження кількості наркозалежних людей на 20% є одним із завдань проекту стратегії Сталого розвитку України до 2030 року. Зменшення обсягу наркотиків, що знаходяться в незаконному обігу, та зниження попиту на них можливо шляхом:

1. Забезпечення стабільного надійного існування та життєдіяльності нації, забезпечення збереження її фізичного та морального здоров'я.
2. Зниження рівня загострення соціальних ризиків для особи, суспільства, держави.
3. Забезпечення належного державного контролю за обігом наркотиків.
4. Концентрування на профілактиці наркоманії, розробленні захисних бар'єрів для окремої особи і всього суспільства та сприяння формуванню здорового способу життя.
5. Реалізація наркополітики з урахуванням особливостей регіонів.
6. Створення умов для співпраці держави з інститутами громадянського суспільства у формуванні та реалізації наркополітики.
7. Залучення осіб, залежних від наркотиків, що знаходяться в незаконному обігу, до участі в медико-соціальних програмах, що ґрунтуються на принципі зменшення шкоди від вживання наркотичних речовин.
8. Здійснення психосоціальної реабілітації хворих на наркоманію.
9. Запровадження здійснення лікувальних заходів як альтернатив кримінальному покаранню наркозалежних осіб, які вчинили незначні правопорушення.
10. Створення умов для ресоціалізації осіб, що відбувають покарання за вчинення наркокримінальних правопорушень.
11. Узгодження наркополітики з принципами здоров'я населення щодо лікування наркоманії, у тому числі з її соціально небезпечними наслідками, такими як ВІЛ/СНІД, туберкульоз та

іншими супутніми захворюваннями. Базуючись на досвіді зарубіжних країн, вдалося сформулювати наступний план дій попередження, знищення та запобігання наркотичній злочинності: 1. Посилити ефективність міжнародного співробітництва у боротьбі з незаконним обігом наркотичних речовин. Здійснювати міжнародне співробітництво, у процесі діяльності якого проводити оперативний обмін даними між лабораторіями країн-учасників Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин; 2. Україні слід «гармонізувати» та «уніфікувати» національне законодавство спрямоване на подолання наркотизму з міжнародними нормами, насамперед з країнами-учасниками Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. До Організації Об'єднаних Націй входять 193 країни-учасники, у тому числі й Україна. Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин прийнято/ратифіковано 184 країнами, враховуючи, що у світі усього налічується близько 285 держав, отже, більша частина світу виступає проти незаконного розповсюдження наркотичних та психотропних речовин. Виникає питання: Яким чином, ведучи боротьбу з наркоманією більшою частиною світу, наркотичний бізнес залишається одним з найбільш прибуткових? Вочевидь, не усі держави-учасники конвенції дотримуються підписаних конвенцій, можливо не шляхом активних дій, а шляхом бездіяльності, проте і це, як відомо, не звільняє від відповідальності. Важливим етапом подолання міжнародного незаконного обігу наркотиків стануть радикальні міри, насамперед країн-учасників Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, які шляхом підвищення міжнародного співробітництва почнуть більшою мірою взаємодіяти у цьому напрямі. Потребує уваги і той факт, що у праві міжнародних договорів не визначена відмінність між згодою на обов'язковість міжнародного договору, яка виражена шляхом ратифікації, та згодою шляхом приєднання, що фактично зобов'язує і ті, і інші країни виконувати передбачені міжнародні домовленості. 3. Взаємодіяти правоохоронним органам України з компетентними органами зарубіжних держав щодо вирішення питань боротьби наркотичною злочинністю. Слід згадати діяльність Міжнародної організації кримінальної поліції Інтерполу, до речі учасником якої є і Україна. Одним із напрямів її діяльності є розробка та провадження міжнародних поліцейських проєктів у боротьбі зі злочинністю. Для України взаємодія здійснюється через Національне центральне бюро Інтерполу, організація займається пошуком об'єктів та людей, які замішані у транснаціональній злочинності з метою здійснення екстрадиції, та враховуючи участь України у Раді митного співробітництва. Видача особи (екстрадиція) – це видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Екстрадиція включає офіційний запит про видачу особи, її встановлення на території однієї держави, перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі, а також прийняття рішення за запитом та фактичну передачу такої особи іншій

державі, компетентні органи якої звернулися із запитом про видачу. 12 липня 2019 року Служба Безпеки України (СБУ) спільно з Інтерполом та правоохоронними органами Німеччини викрили наркоділка, який протягом восьми років переховувався від слідства за організацію незаконного переміщення наркотиків на територію України з однієї із сусідніх країн. У 2012 році співробітники СБУ у межах кримінального провадження затримали мешканця Одещини на пункті пропуску «Нові Трояни» під час спроби контрабандного переправлення в Україну кілограму особливо небезпечного наркотичного засобу – героїну. «Товар» зловмисник приховав у спеціально обладнаному сховищі власного автомобіля. Проте, скориставшись рішенням суду щодо зміни міри запобіжного заходу з тримання під вартою на підписку про невиїзд, фігурант провадження незаконно перетнув держкордон та переховувався в іноземних країнах. Для розшуку зловмисника представники української спецслужби звернулися до зарубіжних партнерів, зокрема по лінії Інтерполу та передали відповідні матеріали. Так, у липні 2019 року під час спільної спецоперації правоохоронці Німеччини та Інтерполу ідентифікували та затримали наркоділка під час використання документів, отриманих на інші анкетні дані з метою переховування від правосуддя. За матеріалами СБУ затриманого повернуто на територію України. Наразі слідчими Управління СБУ в Одеській області зловмиснику оголошено про підозру у скоєнні кримінального правопорушення та судом обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. У межах відкритого слідчими кримінального провадження за ч. 3 ст. 305 та ч. 3 ст. 307 Кримінального кодексу України триває досудове розслідування.

4. Необхідно розширювати міжнародні зв'язки, у тому числі й у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів. Рухаючись у цьому напрямі, Україною створено проект Про приєднання України до Розширеної часткової угоди Ради Європи про створення Групи зі співробітництва в боротьбі проти зловживання наркотиками та їх незаконного обігу (Група Помпиду) та пояснювальну записку, відповідно до яких закон вступить у силу з 1 січня 2019 року. Що означає приєднання України до країн-членів Групи Помпиду, до якої на сьогодні входять 39 держав та Європейський Союз. Група зі співробітництва в боротьбі зі зловживанням наркотичними засобами та їх незаконним обігом (Група Помпиду) є міжурядовим органом, створеним у 1971 р. з ініціативи покійного президента Франції Жоржа Помпиду. У 1980 р. Група була включена в інституційні рамки Ради Європи як Розширена часткова угода. Європейська Комісія також є учасником Групи Помпиду. Крім того, Європейський моніторинговий центр з наркотиків та наркоманії (EMCDDA) бере участь у засіданнях Постійних кореспондентів Групи Помпиду в якості спостерігача, а Група Помпиду є спостерігачем на засіданнях Правління EMCDDA. Основне завдання Групи Помпиду – зупинити незаконне вживання наркотиків і їх незаконний обіг шляхом підтримки розвитку ефективної і науково обґрунтованої політики в галузі використання наркотичних засобів в державах-членах групи. Основні цілі Групи Помпиду включають об'єднання політики, практики і наукових досліджень; налагодження комунікації з питань наркополітики в Європі та за її межами; створення майданчика для відкритого обговорення питань, пов'язаних із

наркотиками; виступ в якості інноваційного аналітичного центру; сприяння обміну знаннями через навчання і нарощування потенціалу; забезпечення механізму для регулярних консультацій між основними європейськими та міжнародними зацікавленими сторонами.

Основне завдання програми з протидії вживанню наркотиків у тюрмах – поліпшити здоров'я ув'язнених, не порушуючи при цьому права людини. 5. Посилити контроль над внутрішніми кордонами держав. Проводити оснащення митних постів спектрометрами, з метою своєчасного реагування на появу і трафік нових видів наркотиків (за аналогією з Французькою Республікою); 6. Пропагандувати у суспільстві ідею здорового образу життя. 7. Покласти навчання і пропаганду боротьби з наркотиками також на друковані, культурні, радіомовні або кінематографії, телевізійні компанії; власників і керуючих аеропортів, залізничних вокзалів, автовокзалів, пристаней, готелів, місць розваг та інших громадських закладів нести відповідальність за освіту і пропаганду боротьби з наркотиками, здійснювати запобіжні заходи, що оберігають від здійснення в цих установах і закладах кримінальних правопорушень, пов'язаних із обігом наркотичних засобів (за аналогією з Китайською Народною Республікою); Розповсюджувати фото-, відео-матеріали, проводити інтерв'ю з тими, хто вже став потерпати від наркотичної залежності, або піддався психотропному впливу або доносити людям наслідки захоплення наркотиками через мережу Інтернет, поштову базу, роздруковуючи на бігбордах, вводити спеціальні соціальні реклами, фільми на цю тему у тому числі й документальні; 8. На державному рівні заохочувати, забезпечувати умови роботи і керувати роботою добровольців, що беруть участь у пропаганді боротьби з наркотиками і роботі з реабілітації наркозалежних; 9. Заохочувати на державному рівні науково-технічні дослідження, спрямовані на боротьбу з наркотиками, розвиток передових технологій, розробку обладнання для виявлення наркотичних засобів і методів реабілітації, і лікування осіб, що мають наркотичну залежність; 10. Здійснювати заохочення громадськості, спрямованої на боротьбу з наркотиками, наприклад шляхом надання податкових пільг, або разових винагород за повідомлення про місце розташування «закладок» або підготовку кримінального правопорушення, передбаченого статтями 305–320 Кримінального кодексу України. 11. Розширити доступ до законодавчої бази, наприклад, розповідати у школі до яких наслідків призводить вживання наркотичних та психотропних речовин та які санкції передбачені чинним законодавством. Проводити конкурси, змагання у навчальних закладах усіх рівнів, задля поширення серед молоді через ігрову форму усіх наслідків наркотичної залежності; 12. Проводити пропаганду боротьби з наркотиками, здійснювати профілактику і поширювати знання, підвищувати рівень самосвідомості громадян. 13. Включити в програми навчання і освіти методи боротьби з наркотиками (за аналогією з КНР); 14. Поставити за обов'язок органам громадської безпеки, судові, адміністративні органи і міністерство охорони здоров'я сприяти в усуненні наркотизму (за аналогією з КНР); 15. За необхідності всі органи влади повинні сприяти розслідуванню кримінальних правопорушень, пов'язаних із обігом наркотиків (за аналогією з КНР); 16. Розважальні заклади та місця розваг повинні створити

системи контролю у сфері обігу наркотичних засобів (за аналогією з КНР); 17. Боротися з наркобізнесом в інтернеті. Посилити контроль над продажем медикаментів в мережі, шляхом пошуку сайтів із продажу наркотиків і закриваючи до них доступ (за аналогією з Францією); 18. Необхідно приділяти особливу увагу якості та ефективності роботи «наркологічних служб» та правоохоронних органів держави; 19. Забезпечити безпечні умови перебування у місцях, де відбувається найбільше кримінальних правопорушень, а саме: у парках-поставити більше ліхтарів, провести ремонт доріг; на дискотеках / нічних клубах-співпрацювати з власниками клубів, наприклад аби вони пильно стежити, щоб на їх території не відбувалося вживання та розповсюдження наркотиків; 20. Розробити та ввести у дію Закон України «Про примусове лікування наркозалежних», у якому буде передбачено призначення лікування виходячи з таких показників: вік, ступінь наркотичної залежності, період вживання, характер речовин (наркотичні, психотропні) та особливості вживання окремих наркотичних засобів (марихуана, кокаїн та інші). Створення мережі центрів раннього виявлення та своєчасного лікування наркотичної залежності; проведення лікування, виходячи з медичних показників пошкодження здоров'я, достовірно одержаних шляхом проведення експертиз. 21. Проводити щорічне систематичне обстеження осіб, віком від 14 до 65 років на наявність у організмі наркотичних речовин. У випадку виявлення наявності наркотичних речовин проводити лікування, під контролем лікарів-наркологів. Проте, якщо особа не займається добровільним лікуванням – проводити примусове лікування (за аналогією з Францією); 22. Систематично проводити лекції лікарями-наркологами; 23. Створювати центри контрольованого вживання наркотиків в Україні та інших країнах, за аналогією з Францією, з метою попередження розповсюдження захворювань, у тому числі гепатиту С та ВІЧ; 24. Ввести заборону на розкриття знань про методи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів (за аналогією з КНР); 25. Ввести кримінальну відповідальність за перешкоджання здійсненню законних перевірок наркотичних засобів; 26. Ввести кримінальну відповідальність за схиляння інших людей до вживання наркотичних засобів, використовуючи методи примусу, спонукання, підбурювання, обману; 27. Ввести кримінальну відповідальність за керівництво злочинною групою, котра займається контрабандою, продажем, перевезенням, виготовленням наркотиків; 28. Ввести кримінальну відповідальність за участь у міжнародній організованій торгівлі наркотиками.

ТЕМА № 6. ЗАПОБІГАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ ПРОФЕСІЙНІЙ, ОРГАНІЗОВАНІЙ ТА НАСИЛЬНИЦЬКІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

(4 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

Рекомендована література

1. Поняття професійної і організованої злочинності та їх кримінологічна характеристика.
2. Боротьба з професійною та організованою злочинністю в Україні.
3. Детермінанти насильницької злочинності та її попередження.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінологія: підручник / [Б. М. Головкін та ін.] ; за заг. ред. проф. Б. М. Головкіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2020. 382 с.
2. Ковальський В.С., Семаков Г.С., Костенко О.М. Кримінологія. Підручник. 2018. Видавництво Юрінком Інтер. 344 с.
3. Кримінологія : підручник / А.М. Бабенко, О.Ю. Бусол, О.М. Костенко та ін. ; за заг. ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. – 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право. 2018. 416 с.
4. Кримінологія : підручник / за заг.ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2018. 416 с.
5. Кримінологія : підручник / заг.ред. І.Г. Богатирьова, В.В. Топчія. Київ : ВД Дакор, 2018. 352 с.
6. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII.

1. ПОНЯТТЯ ПРОФЕСІЙНОЇ І ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ЇХ КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Здавна в злочинному світі багатьох країн помітно з'явилися особи, які багаторазово вчиняли крадіжки, шахрайства та інші корисливі кримінальні правопорушення і досягли певної майстерності.

При цьому вони проявляли небажання відмовлятися від такої поведінки, бо вона була для них основним джерелом засобів існування. Таких людей в свій час називали “стійкими”, “хронічними і не виправними” злочинцями.

Наприкінці XIX ст. у кримінологічній літературі з'явився термін **“професійні злочинці”** – це можна пояснити тим, що стійка злочинна поведінка ззовні схожа з будь-якою іншою професійною діяльністю (торговця, адвоката, слідчого).

“Професіонал” у будь-якій галузі діяльності досягає певних необхідних навичок і вміння у своїй роботі, завдяки чому й виділяється з числа інших робітників. Це притаманне і кримінальному професіоналізму.

Ще в Росії у XIX ст. почали виділятися серед кримінальних професіоналів у значній кількості групи вуличних злочинців (“шпана”), кишенькові злодії (“шарвіхери”), зламники сейфів (“шніфери”), “ведмежатники”), шахраї (“фармазонщики”), грабіжники (“громили”).

У 20 році в СРСР “професіональна злочинність” набула подальшого розмаху (причина: економічна розруха, соціальна нестабільність). **У 30 році під час репресії з “професійною злочинністю” начебто було покінчено, але вона фактично залишалась, існує вона і зараз.**

Слід зазначити, що професійну злочинність не можна змішувати ні з повторною, ні з рецидивною злочинністю. (Т.З Даньшин І.М.)

- 1) Кримінальний професіонал, який веде протягом тривалого часу злочинний спосіб життя, може не мати судимості.
- 2) Далеко не кожний багатократний рецидивіст стає професійним злочинцем.

Приклади професійної злочинності: кишенькові крадіжки, крадіжки автомашин, шахрайство, крадіжка антикваріату, вбивства на замовлення.

Професійній злочинності притаманні свої ознаки:

- 1) Вона має постійний і стійкий характер (вчинення кримінальних правопорушень у вигляді промислу).
- 2) Професійним злочинцям притаманна відповідна спеціалізація:
 - квартирні крадіжки,
 - викрадення автомобілів,
 - контрабанда. (можуть освоювати додаткові злочинні заняття).
- 3) Наявність у суб'єктів відповідної “кримінальної кваліфікації” (необхідні знання, навички, вміння). Наявність відповідного злочинного інструментарію: відмички, пристрої для злому і вибивання дверей; краплі карти та ін.
- 4) Професійні злочинні заняття для їх учасником є джерелом добування засобів до існування або додаткового прибутку у вигляді грошей чи матеріальних цінностей.
- 5) Для злочинців-професіоналів характерним є прагнення підтримувати зв'язки з антисоціальним середовищем (встановлюють контакти зі злочинцями однієї і тієї ж спеціалізації).

Приклад: “сходки”, “розборки”.

- 6) Наявність субкультури (традиції звичаї).

Приклад: “воровський закон”, “сленг”, “жаргон”.

Елементи професійної субкультури:

- загально-злочинний жаргон (ним користуються всі злочинця);
- тюремний жаргон;
- спеціальний жаргон властивий тільки професіональним злочинцям.

ДОДАТКОВІ ОЗНАКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ:

- 1) вона входить в загально-кримінальну корисливу і корисливо-насильницьку злочинність;
- 2) взаємопроникнення професійної і організованої злочинності;
- 3) професійна злочинність – це незаконна злочинна діяльність, а не злочинна поведінка.

Слід відзначити той факт, що єдиного поняття професійної злочинності немає. Наведемо деякі приклади:

- 1) **Професійна злочинність** – це відносно самостійний вид стійкої систематичної діяльності, суб'єкти якої, володіючи відповідними спеціальними злочинними навиками, знаннями і вміннями, **займаються кримінальним промислом** по здобуванню основного або додаткового доходу, підтримуючи при цьому зв'язок з антисоціальним середовищем, близьким до їх власної орієнтації, установок і субкультури.
- 2) Професійна злочинна діяльність уявляє собою **протизаконну діяльність особи**, яка володіє відповідними навичками, вміннями, знаряддями та вважає цю діяльність своїм головним заняттям, яке є основним чи додатковим джерелом прибутків
- 3) Професійна злочинність – це відносно **самостійний вид злочинності, який містить сукупність кримінальних правопорушень**, що вчиняються злочинцями-професіоналами з метою отримання основного чи додаткового джерела прибутків.

Чи є підстави визнавати професійними злочинцями осіб, які тривалий час, обіймаючи певні посади на підприємствах, у процесі виконання своїх безпосередніх обов'язків і трудових функцій, зловживаючи ними, постійно вчиняють кримінальні правопорушення за місцем роботи?

Чи існують професіонали-хабарники?

(це злочинність “white color crime”, тому що корупційна поведінка не створює психологічного і соціального відчуження від суспільства, що характерно для злочинців-професіоналів)

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ:

- наявність корисливих кримінальних правопорушень (шахрайство, крадіжка);
- низький рівень їх розкриття;
- високий рівень латентності;

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ОСОБИ ПРОФЕСІЙНОГО ЗЛОЧИНЦЯ:

- перший свій злочин в більшості скоюють в неповнолітньому віці;
- вік (19-35 р.) – 77%;
- переважають чоловіки;
- жінки частіше займаються шахрайством, наркобізнесом та ін.;
- діють у складі групи.

ПРИЧИНИ ТА УМОВИ, ЩО СПРИЯЮТЬ ПРОФЕСІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ:

- 1) економічні фактори: скорочення обсягів виробництва в країні; неконкурентоспроможність більшості українських товарів на світовому ринку; існування в непомірних обсягах тіньової економіки (40% валового внутрішнього продукту. За оцінками ДПАУ за десять років незалежності з України вивезено 40 млрд. доларів, а отримано інвестицій на 4 млрд. доларів;
- 2) соціальні фактори: зниження рівня матеріального забезпечення більшості населення; несвоєчасність виплати зарплати; зниження

можливостей для легального заробітку; послаблення моральних інститутів (занепад культури, моралі, зниження соціального контролю за поведінкою людей);

3) фактори організаційно-управлінського характеру:

- суперечливе оподаткування вітчизняних виробників;
- масове ввезення в Україну імпортованих промислових товарів, які може виробляти вітчизняна промисловість;
- диспропорції в розвитку регіонів країни, невирішеність проблем деяких збиткових галузей господарства (Приклад: вугільна галузь).

Причинами вчинення конкретних кримінальних правопорушень кримінальними професіоналами слід вважати:

1. наявність у структурі суспільної свідомості таких елементів, як користолюбство, паразитична психологія, прагнення обдурити іншого (це лежить в основі майнових кримінальних правопорушень);
2. живучість злочинних традицій і звичаїв;
3. наявність у суспільстві великої кількості неформальних соціальних груп, для яких характерні негативні норми поведінки;
4. поява в останній час великої кількості бездоглядних і безпритульних дітей;
5. недоліки виховної роботи, покладеної на такі соціальні інститути, як сім'я, школа, заклади культури, спортивні організації;
6. недоліки, помилки, упущення в діяльності правоохоронних органів (Раніше у складі карного розшуку були спеціалізовані оперативно-розшукові підрозділи, що займалися виявленням професійних злочинців).

1.2. ПОНЯТТЯ ТА КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

У багатьох країнах світу існують організовані угруповання. Вони становлять значну загрозу для громадян, суспільства та держави. **Організована злочинність не вписується в рамки групової та рецидивної злочинності, відомої чинному законодавству.**

Відповідно статистичним даним у 2021 р.

- припинено діяльність 770 організованих груп
- виявлено 42 етнічних угруповань
- викрито 28 організованих злочинних груп з міжнародними зв'язками
- 84 прояви бандитизму
- 104 убивства (4 – на замовлення)
- 1,2 тис. осіб засуджено до позбавлення волі

За своєю суттю ОЗ – це надзвичайне негативне самостійне явище, яке виникло в процесі розвитку самої злочинності (Приклад: самодетермінації злочинності). Вона є не що інше, як злиття різних видів кримінальних правопорушень в єдину кримінальну діяльність. **При цьому окремі суспільно**

небезпечні діяння є лише певними операціями більш складної злочинної діяльності.

Щодо поняття організованої злочинності, то слід сказати, що єдиного тлумачення серед вчених щодо цього явища немає.

Відповідно до Закону України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” від 30.06.93 р.

В *ст.1* дається наступне поняття: **організована злочинність** – це сукупність кримінальних правопорушень, що вчиняються у зв’язку зі створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань.

Організована злочинність – це злочинність організованих груп або, іншими словами, сукупність кримінальних правопорушень, що скоюються організованими групами.

Організована злочинність – це діяльність стійких співтовариств – організацій, що відрізняються ієрархічністю, відпрацьованою системою конспірації та захисту від правоохоронних органів, а також корумпованістю, масштабністю злочинної діяльності у тому числі міжнародні стосунки.

Організована злочинність – це наявність та функціонування стійких співтовариств злочинців, які мають керівника (лідера або керівне ядро) і займаються злочинами як бізнесом, створюють певну систему захисту від соціального контролю за допомогою встановлення корумпованих зв’язків в органах державної влади (у т.ч. правоохоронних) та управління.

Організована злочинність – це соціально-економічний процес обігу злочинного капіталу в тіньовій економіці із залученням широких верств населення з використанням корупцій і всього того, що сприяє його нарощуванню і обігу.

Слід зазначити, що з наведених тлумачень можливо виділити **ознаки організованого угруповання**:

1. ієрархічна внутрішня структура: - групи, міжрегіональні зв’язки, проміжкові керівні ядра, охоронці, “розвідка” та “контррозвідка”, виконавці;
2. наявність статуту діяльності: певні правила, традиції закони, санкції у разі їх порушення;
3. здійснення керівництва колегіальним органом та наявність авторитетного лідера;
4. стійкість, тобто об’єднання осіб для заняття злочинною діяльністю протягом тривалого періоду часу;
5. планування злочинної діяльності (загально-кримінальної, господарської, службової або інтегрованої, тобто змішаної із залученням для досягнення своїх намірів державних структур;
6. озброєність та добра технічна оснащеність;
7. створення “кас допомоги, які виникають за рахунок концентрації загальних коштів із наступним їх використанням для розширення злочинної діяльності, підкуп посадових осіб;
8. достатньо вузька спеціалізація своїх членів і диференціація їх функцій;

9. розширення сфер діяльності;

10. встановлення зв'язків з корумпованими службовими особами державних установ та правоохоронних органів.

Відповідно до ст.28 ч.3 КК України злочин визнається вчинений організованою групою якщо:

- в готуванні або вчиненні брали участь 3 і більше осіб;
- зорганізованість;
- стійке об'єднання;
- мета – вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень;
- єдиний план дій;
- розподіл функцій;
- план повинен бути відомим всім учасникам групи (проблема).

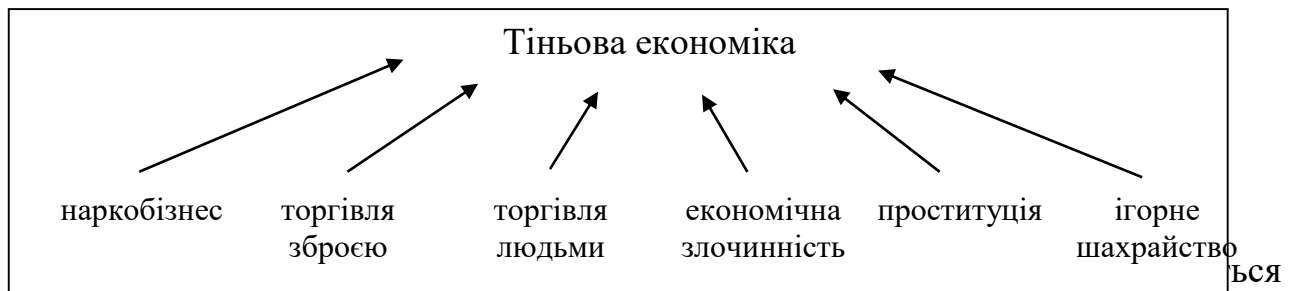
За КК виділяють:

- 1) організовану групу (ст.28 КК);
- 2) бандитизм (ст.257 КК);
- 3) злочинну організацію (ст.28, 255 КК).

Сфери розповсюдження організованих злочинних груп:

- економіка;
- службова діяльність;
- загальнокримінальна злочинність.

Основа організованої злочинності

людьми до 30 років. Все частіше зустрічаються неповнолітні у складі організованої злочинної групи більша частина членів ОЗГ раніше не були судимі;

- для членів ОЗГ характерною (притаманною) рисою є наявність вищої освіти;
- вміння маскувати спосіб життя (приклад, 100% характеристики шахраїв за місцем проживання);
- люди матеріально забезпечені;
- що стосується морального обличчя членів ОЗГ, то їм притаманні такі риси:
 - правовий нігілізм;
 - прагнення до збагачення.

Найбільш уражені ОЗ Луганська, Донецька, Дніпропетровська, Одеська, Закарпатська області, Київ та АРК.

Типи учасників організованої злочинності:

- 1) лідери груп та співтовариств:

- керівники співтовариств, серед яких 80% - службові особи підприємств, установ та організацій;
- “вори в законі”
- керівники з числа правоохоронців та контролюючих органів;
- 2) рядові учасники;
- 3) корумповані посадові особи;
- 4) постійні постачальники зброї, “злочинної техніки”, фальшивих документів, працівники медичних установ, нотаріальних контор;
- 5) п’яниці, алкоголіки, наркомани, бомжі, проститутки (повії) – особи, які притягаються для разових доручень.

Причини та умови організованої злочинності:

1. економічні:

- тривалі взаємонеоплатежі;
- помилки в процесі приватизації;
- неналежний контроль за діяльністю комерційних банків
- “непрозорість” паливно-енергетичного ринку;
- розвиток ігрового бізнесу;

2. соціальні:

- безробіття;
- недовіра людей до держави;

3. правові:

- відсутність оптимальної правової бази (приклад: екстрадиція членів організованих злочинних груп з Чехії, Польщі, Німеччини – проблематично; відсутність закону України про “відмивання брудних грошей”; невідосконаленість Закону України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”. Так, наприклад, литовський Закон “Про профілактику організованої злочинності” передбачає цілий ряд обмежень для членів організованої злочинної групи. Рішенням суду для них може бути обмежене право на виконання певних банківських операцій, операцій з нерухомістю. Їм можуть заборонити керувати транспортними засобами, в певний час з’являтися в громадських місцях, у т.ч. в ресторанах, барах, нічних закладах. Такі заходи там не вважаються порушенням прав людини.

4. Інші:

- існування стійкої криміногенної бази;
- розвиток наркобізнесу та поділ сфер впливу;
- зі скороченням армії – торгівля зброєю, боєприпасами;
- викрадення людей, торгівля людьми, людськими органами для трансплантації.

5. Організаційно-правові:

- відсутність жорстокого контролю з боку державних органів; відсутність чіткого розмежування функцій спеціальних підрозділів правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю.

6. Непрофесіоналізм деяких суддів.

Залежно від спрямованості, характеру та способу злочинної діяльності виділяються три рівня злочинних угруповань:

1. Стійкі керовані об'єднання, які мають ієрархічну структуру, але не мають корумпованих зв'язків (спеціалізація: розбій, вимагання, крадіжки).
2. Ті ж злочинні групи, але які мають корумповані зв'язки і внутрішню ієрархічну структуру (спеціалізація: наркобізнес, проституція).
3. Злочинні органи – об'єднують ознаки 1 і 2, але ще мають міжнародні зв'язки (торгівля зброєю, торгівля людьми, відмивання “брудних” грошей [money laundering]).

Відповідно до ст.5 Закону України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” виділяють наступних **суб'єктів**:

- 1) Спеціальні:
- 2) Загальні:

Експерти ООН вважають, що єдиної моделі транснаціональної організованої злочинності не існує.

- комерційні фірми, які організовують та проводять конкурс “Міс року”, фотомоделей.

Проведення слідчих дій на території інших держав, з яким не має відповідної угоди про взаємодопомогу у кримінальних справах проблематично (зараз з 14 країнами Україна має відповідні угоди про взаємну допомогу. Так немає відповідних угод з Ізраїлем, деякими державами Латинської Америки, Близького Сходу).

Структура торгівлі жінками:

- хазяїн (має за кордоном клуб, ресторани);
- виконавець замовлення;
- сутенери;
- перевізники жінок;
- вербувальники.

2. Боротьба з професійною та організованою злочинністю в Україні

Заходи попередження професійної злочинності:

1. Суспільно-моральні заходи:

- впровадження високих моральних цінностей;
- перекрити
- 2. Заходи організаційно-управлінського характеру:
 - це поновлення спеціалізованих підрозділів у системі ОВС по боротьбі з професійною злочинністю за напрямками її кримінальної спеціалізації (шахрайство, кишенькові крадіжки, пограбування, викрадення антикваріату та товарів мистецтва);
 - створення інформаційного банку даних на професійних злочинців за окремими категоріями;
 - постійне стеження і контроль за їх поведінкою;
 - заборона нічим не викликаної легалізації окремих занять, пов'язаних з професійною злочинністю (приклад: гральний бізнес).
- 3. Технічні заходи:
 - встановлення системи захисту особи, життя (інфрачервоні замки);
 - в місцях скупчення громадян встановлювати приховані відеокамери.
- 4. Заходи оперативного характеру:
 - систематичні рейди на вокзалах, аеропортах, ресторанах з метою виявлення професійних злочинців, що перебувають у розшуку;
 - захоплення “на гарячому” учасників кримінальних сходок (ст.255 ч.1 КК України “Створення злочинної організації” – передбачена відповідальність за керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або ОЗГ).

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ПЕРЕДБАЧАЄ НАЯВНІСТЬ:

1. чіткої понятійної характеристики організованої злочинності та боротьби з нею в сучасний період;
2. достатньої правової бази;
3. спеціалізації кадрів правоохоронних органів, що ведуть боротьбу з організованою злочинністю;
4. достатнього ресурсного забезпечення;
5. своєчасної інформаційної бази;
6. комплексного програмування боротьби, обґрунтованих прогнозних оцінок;
7. удосконалення кримінально-виконавчої діяльності установ місць позбавлення волі, а також практика реалізації соціальної адаптації осіб, які відбули покарання;
8. утримання професійних злочинців в особливих умовах (створення спеціальних колоній);
9. ширше застосувати на практиці кримінально-правові норми з так званою подвійною привенцією (ст.ст.304, 302, 307 КК);
10. пропонується також доповнити перелік обставин, що обтяжують кримінальну відповідальність, пунктом про вчинення кримінальних правопорушень у вигляді промислу (тобто ст.67 КК);

11. удосконалення кримінально-правового законодавства (закріпити у ньому поняття “злочинне співтовариство”, “керівник злочинного співтовариства”; звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які під впливом погроз та примусу були втягнені у злочинну діяльність і т.ін.). Наприклад: згідно ст.255 КК ч.2 “Створення злочинної організації” передбачено, що звільняється від кримінальної відповідальності особи, крім організатора або керівника злочинної організації, за вчинення кримінального правопорушення, передбачених частиною 1 цієї статті, якщо вона добровільно заявила про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяла її розкриттю.);
12. прийняття Закону України “Про відмивання брудних грошей”;
13. загальносоціальні заходи: підвищення валового внутрішнього продукту, прийняття Податкового кодексу, упорядкування фінансово-банківської та зовнішньо-торгівельної діяльності;
14. легалізація деяких форм бізнесу, корисних для України, тим самим зупиняючи розширення “тіньової” економіки;
15. заборона бартерних операцій;
16. підвищення професіоналізму суддів при розгляді кримінальних справ (ОЗГ).

Для попередження кримінальних правопорушень, що скоюються ОЗГ також необхідно:

- надати співробітникам правоохоронних органів чіткий правовий орієнтир (визначення основних понять);
- забезпечити подальшу співпрацю з правоохоронними органами держав ближнього зарубіжжя;
- організувати проведення на постійній основі науково-практичних конференцій;
- сформувати спеціальні судові підрозділи, які б займалися розглядом цих справ (ОЗГ);
- практикувати створення територіальних, регіональних груп із залученням співробітників служби БОЗ, оперативних та інших служб МВС, УМВС, УСБУ, ДНА, прокуратури, на які покласти функції виявлення і припинення конкретних, найбільш небезпечних злочинних угруповань;
- практикувати обмін інформацією між відповідними установами держав.

3. ДЕТЕРМІНАНТИ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ЇЇ ПОПЕРЕДЖЕННЯ

Відповідно до статистичних даних за 2021 рік до цього виду злочинності можна віднести наступні кримінальні правопорушення:

1. 4% - незаконне позбавлення волі

2. 4% - погроза вбивства
3. 5% - згвалтування
4. 23% - умисні вбивства
5. 30% - умисні тяжкі тілесні ушкодження
6. 36% - середньої тяжкості тілесні ушкодження

Всього 20,4 тис. кримінальних правопорушень.

Зросла ця злочинність у Закарпатській, Харківській, Миколаївській, Львівській та Сумській областях.

Озброєні злочинні напади більш всього вчинюються в Одеській, Донецькій, Дніпропетровській і Харківській областях.

Виділимо два підходи щодо визначення насильницької злочинності:

1 ПІДХІД. До основних напрямів боротьби зі злочинністю на сучасному етапі відносять область діяльності по попередженню насильницьких кримінальних правопорушень.

Насильницька злочинність – об'єднує групи кримінальних правопорушень, які посягають на особу, вчинені на певній території у визначений час.

Групи кримінальних правопорушень, які складають насильницьку злочинність:

- вбивства (умисні) ст. 115 КК;
- умисні тілесні ушкодження ст. 121 КК;
- згвалтування ст. 152 КК;
- хуліганство ст. 296 КК.

2 ПІДХІД. Виділяють так звану агресивну злочинність.

Агресія в перекладі з латинської означає – напад.

Агресія посягає на такі важливі людські блага – життя, здоров'я, честь, гідність, права людини. Річ у тому, що об'єктом посягань крім зазначених благ можуть бути також речі та природа.

Чинники злочинної поведінки слід розглядати в двох аспектах біологічному та соціальному.

На рівень агресії впливають:

- темперамент людини;
- тип характеру: циклоїдний, збудливий (слабкість керування емоціями), негативні і позитивна спрямованість;
- стать і фізичні дані особи надають насильницьким діям певного забарвлення.

(т.з. при появі нової ситуації особа діє за шаблоном, використав набутий нею досвід)

Профілактика гіперагресивної поведінки.

Заходи попередження кримінальної агресії:

1. запровадження посад фахівців у галузі психології в дитячих садках, підприємствах (виявляти такі якості, як: конфліктність, жорстокість, гіперагресія, усувати їх).
2. створення можливості реалізації людської активності через спорт, культурно-масові заходи.
3. відродження поваги до родини.
4. підвищення рівня життя.

Кримінальна агресія – це наслідок десоціалізації особи.

Агресія поділяється на:

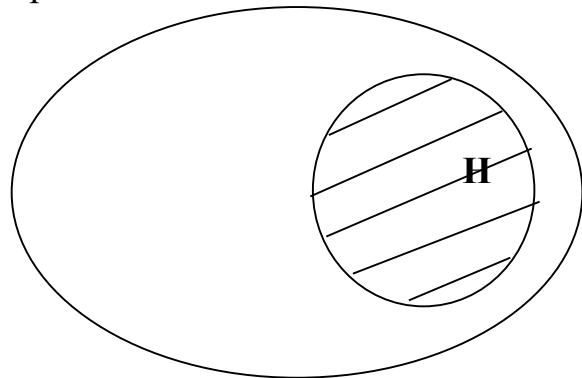
1. Фізичну та вербальну (наси́льство та руйні́вництво);
2. Активну та пасивну;
3. Пряму та непряму.

Поєднання цих ознак на базі двох основних різновидів агресивної поведінки “фізичного” та “вербального” – дає нам наступні **види агресивної поведінки**:

- фізичне, активне, пряме (насилля – від побоїв до умисного вбивства);
- фізичне, активне, непряме (вандалізм);
- фізичне, пасивне, пряме (завдання шкоди здоров’ю або життю шляхом бездіяльності);
- фізичне, пасивне, непряме (недопомога особі, що знаходиться в небезпечному для життя стані);
- вербальне, активне, пряме (погрози вбивством);
- вербальне, активне, непряме (наклеп);
- вербальне, пасивне, пряме (демонстративне ігнорування потерпілого);
- вербальне, пасивне, непряме (відмова від виконання обіцяного).

Тому виходячи з цього **агресивними злочинами** є передбачені кримінальним законодавством дії, які виражають руйнівні тенденції винних осіб, що мотивовані ворожнечею та ненавистю до людей, суспільства, речей, природи та переслідує мету – завдання їм шкоди.

Таким чином поняття агресивної злочинності більше за поняття насильницької злочинності.

Розрізняють п'ять груп агресивних кримінальних правопорушень:

1 група – умисні посягання на життя, здоров'я, гідність та честь особи. (Особлива частина. Розділ 2: ст. 115, 121 КК та інші; ст. 149 КК “Торгівля людьми”).

2 група – кримінальні правопорушення проти громадської безпеки, громадського порядку та проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, основ національної безпеки (ст. 113 КК “Диверсії”, ст. 255 КК “Створення злочинної організації”, ст. 258 КК “Терористичний акт”, ст. 294 КК “Масові заворушення”, ст. 342 КК “Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу...” та ін.).

3 група – незаконні насильницькі дії службових осіб при виконанні ними службових повноважень (ст. 365 КК).

4 група – насильницькі статеві кримінальні правопорушення (ст. 152 КК, ст. 155 КК “Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості”).

5 група – це вандалізм: всі форми безглузлого знищення та пошкодження матеріальних та культурних цінностей, а також об'єктів природи.

Серед кримінальних правопорушень **першої групи** найбільш тяжким визнається умисне вбивство. 38% умисних вбивств скоюються за побутовими мотивами, 1,2% - з хуліганських спонукань, 1,9% - при сексуальних нападах, 2,1% - з корисливих мотивів під час розбійного нападу.

Більше скоюються серійні сексуальні вбивства, ніж асексуальні.

Серійних сексуальних вбивць поділяють:

- “душители” (в залежності від способу вбивства);
- “патрачі” (смерть з використанням ключово-ріжучих предметів):
 - а) діляться на мисливців (Онопрієнко)
 - б) “суддя” (релігійні)
 - в) “дослідник” (медичні робітники)
 - г) “бунтар” (люди його не зрозуміли)

Характеристика особи злочинця:

- вік 19-29 років, не одружений (35% одружені);
- освіта неповна середня;
- наявність психопатії;
- вони вибирають, як правило, один тип жертви.

Стосовно **мотивації агресивних кримінальних правопорушень**, слід зазначити, що вона буває:

- **ворожою** – ці мотиви народжуються на основі індивідуальних потреб в безпеці, самовизначенні, самоствердженні;
- **інструментальною** – направлена на людей, які не причетні до виникнення фрустрацій – крах надій. Пов'язане зі зняттям напруги, яка визвана образою та неприємностями (Приклад: “терористичний акт”).

Т.з. (Деякі автори до насильницьких кримінальних правопорушень не відносять двооб'єктні кримінальні правопорушення: грабіж, розбій та ін.).

Загальна характеристика згвалтувань

До цього виду насильства, як правило, схильні слабкі особи, які не можуть налагодити з жінкою нормальні стосунки.

Серед жінок жертвами згвалтування стають наступні категорії:

- 1) особи нейтральної поведінки;

- 2) надто довірливої поведінки;
- 3) віктимної поведінки;
- 4) переважають жінки у віці до 25 років (83,6% - незаміжні);
- 5) 81,2% кримінальних правопорушень вчинюються у нічний час; 18,8% - у денний час;
- 6) у травні-вересні вчинюється більше 70% згвалтувань;
- 7) найвища злочинна активність у неповнолітніх віком 16-17 років.

Детермінанти:

- пияцтво (63% вбивств);
- неприязні міжособистісні стосунки;
- криміналізація осіб (більше кількості раніше судимих та осіб визнаних судами неосудними);
- недостатній контроль за засудженими;
- не своєчасне реагування ОВС на повідомлення про побутові конфлікти;
- вплив на осіб, що перебувають на обліку, здійснюється шаблонно.

Заходи профілактики:

- запобігання розповсюдженню кримінальної субкультури;
- поліпшення якості профілактики в маргінальному середовищі.

Що стосується “**психології згвалтувань**”, то слід сказати, що неповнолітні насильники діють частіше всього групами з метою демонстрації своєї “зрілості”, “чоловічих” якостей.

Стосовно потерпілих: третина з них була знайома з насильниками, 12% - були сусідами, 3% - членами однієї сім'ї, 15% - познайомились в день скоєння кримінального правопорушення. Характерна риса – високий рівень латентності.

Стосовно хуліганства – виділяють такі види як: вуличне хуліганство та побутове хуліганство (квартирне чи сімейне). В 90% хуліганства скоюються в стані алкогольного сп'яніння чи наркотичного збудження.

В більшості хуліганство пов'язано з вандалізмом. Розкриття актів вандалізму – більш всього низька серед загальнокримінальної злочинності.

Головна причина **вандалізму** це соціально-психологічні проблеми сучасного світу:

- негативні наслідки урбанізації;
- психічне перенавантаження;
- майнові контрасти.

Ще одним з видів агресивної злочинності є **вандалізм** – типова інструментальна агресія.

Різновиди вандалізму:

1. Побутовий (на ґрунті сімейних конфліктів);
2. Епатажний (вчиняють люди, які бажають звернути на себе увагу. (Приклад: руйнування могил ст. 297, 298 КК України).
3. “Кримінальний” – пошкодження майна в ході іншої злочинної діяльності, частіше всього корисливої. (Приклад: ст. 292 КК “Пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газопроводів).
4. Ідеологічний вандалізм. (Приклад: погроми єврейських кладовищ у м. Харкові, Одесі).

5. Терористичний вандалізм.
6. Державно-чиновницький вандалізм. (Приклад: навмисний виброс відходів виробництва у річку).

Особа злочинців агресивних кримінальних правопорушень:

1. Доля чоловіків - значна 94%, жінок 6% - незначна.
2. Основні типи злочинців-насильників:
 - злочинці з чіткою і стійкою вираженою специфічною антисуспільною спрямованістю (глибока деформація особи: заздрість, помста, жорстокість, цинізм, озлобленість);
 - ситуативні злочинці, які до вчинення кримінального правопорушення характеризувалися позитивно, а насильницький злочин вчинили вперше під впливом несприятливої зовнішньої ситуації (насильство застосовується як реакція на конфліктну ситуацію; мотивація пов'язана з глибоким розчаруванням в близьких людях, руйнуванням планів і надій, почуттям образи).

Обставини, що формують агресивну, насильницьку спрямованість особи:

1. Обстановка в сім'ї, що формує схильність до вирішення конфліктів шляхом застосування насильства;
2. Деморалізуючий вплив найближчого побутового оточення;
3. Жорстокість щодо людей, тварин;
4. Цілеспрямоване втягнення підлітків в пияцтво, вживання наркотиків;
5. Вплив на неповнолітніх пропаганди "суперменства", крайнього індивідуалізму;
6. Еротизуючий та деморалізуючий вплив мікросередовища (статева розпуста);
7. Недоліки діяльності органів освіти, культури, охорони здоров'я в моральному і статевому вихованні дітей, молоді;
8. Недоліки в роботі правоохоронних органів (по виявленню осіб з сексуальною патологією, розповсюдження порно-відео-продукції);
9. Незадовільні житлові умови;
10. Безробіття молоді та ін.

3.1. ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Загальносоціальні засади:

- проведення державної комплексної перевірки правомірності володіння вогнепальною зброєю та боєприпасами;
- створення будинків нічного перебування для осіб, які не мають свого житла;
- розгортання роботи по інформуванню населення про форми та методи самозахисту від злочинних посягань;
- створення комісій при адміністрації Президента з моральної і правової оцінки зарубіжної кіно-, відеопродукції, друкованих видань;
- комплекс заходів, спрямованих на укріплення сім'ї: найбільш раціональне розміщення магазинів; матеріальна, психологічна та педагогічна допомога сім'ї;

- подолання недоліків матеріально-культурного забезпечення дозвілля.

Спеціальні заходи:

- систематичний аналіз даних про скоєння насильницьких кримінальних правопорушень;
- віктимологічна профілактика;
- підвищення діяльності патрульної поліції (раціональна розстановка сил);
- вдосконалення взаємодії патрульної поліції з іншими підрозділами Національної поліції;
- поновлення практики залучення громадськості до охорони громадського порядку;
- профілактична робота відносно осіб, які постійно вчиняють побутові конфлікти та схильні до насильницького їх розв'язання.

ТЕМА № 7. ЗАПОБІГАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

Рекомендована література

1. Злочинність неповнолітніх та її кримінологічні особливості.
2. Особа неповнолітнього злочинця.
3. Запобігання злочинності неповнолітніх.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінологія: підручник / [Б. М. Головкін та ін.] ; за заг. ред. проф. Б. М. Головкіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2020. 382 с.
2. Ковальський В.С., Семаков Г.С., Костенко О.М. Кримінологія. Підручник. 2018. Видавництво Юрінком Інтер. 344 с.
3. Кримінологія : підручник / А.М. Бабенко, О.Ю. Бусол, О.М. Костенко та ін. ; за заг. ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. – 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право. 2018. 416 с.
4. Кримінологія : підручник / за заг.ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2018. 416 с.
5. Кримінологія : підручник / заг.ред. І.Г. Богатирьова, В.В. Топчія. Київ : ВД Дакор, 2018. 352 с.
6. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII.

1. ЗЛОЧИННІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ ТА ЇЇ КРИМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Злочинна поведінка неповнолітніх та молоді має свої особливості, які виявляються у рівні, структурі, динаміці цієї злочинності, у причинах, умовах, мотивації кримінальних правопорушень.

Ці особливості обумовлені певними рисами особи неповнолітніх і їх правовим статусом у суспільстві. Саме цим визначається і специфіка організації системи профілактики злочинної поведінки як неповнолітніх* так і молоді**.

Це обумовлено наступними обставинами:

1) йдеться про злочинну поведінку членів суспільства, які перебувають на стадії формування особистості, життєвої позиції;

2) несформованість емоційної сфери і морально-психологічних настанов на різноманітні життєві ситуації;

3) злочинність серед неповнолітніх є резервом дорослої злочинності;

4) є певна специфіка у проявах злочинності неповнолітніх, особливостях їх до злочинної поведінки, структурі, динаміці, мотивах, цілях, причинах, умовах кримінальних правопорушень і заходах щодо їх попередження;

5) злочинні прояви неповнолітніх більш чутливіші до заходів протидії їм, тому неповнолітні злочинці більше піддаються профілактичному впливу, ніж дорослі злочинці;

б) стан організації і реалізації ефективної системи профілактики кримінальних правопорушень серед неповнолітніх забезпечують зниження злочинності серед дорослих осіб у майбутньому і сприяє зміцненню правопорядку в суспільстві *(тому у схожих за багатьма показниками регіонах можуть бути значні розбіжності у рівні такої злочинності)*.

Перелічені обставини в цілому і обумовлюють підвищену увагу суспільства до злочинності неповнолітніх.

Перейдемо до розгляду основних показників злочинності неповнолітніх в Україні та її кримінологічної характеристики.

Таблиця 1. Структура злочинності неповнолітніх за 2017-2022 рр.

Вид кримінального правопорушення		2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022р.
1.	Бандитизм	11	7	4	4	4	1
2.	Умисне вбивство (із замахом)	251	240	259	263	213	195

* Згідно з чинним законодавством до неповнолітніх відносять осіб віком від 14 до 18 років.

** Згідно з чинним законодавством до молоді відносять осіб віком від 14 до 29 років.

Вид кримінального правопорушення		2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022р.
3.	Умисне тяжке тілесне ушкодження	298	313	307	312	294	296
4.	Згвалтування (із замахом)	213	165	142	127	109	135
5.	Розбій	832	793	841	933	784	
6.	Грабіж	2476	227 6	231 1	230 8	238 3	278 2
7.	Шахрайство	245	311	312	294	304	328
8.	Вимагання	365	323	315	278	410	336
9.	Хуліганство	2272	198 3	173 8	149 3	138 9	149 1
10.	Крадіжка державного або колективного майна	7564	790 4	873 1	726 8	471 0	
11.	Крадіжка приватного майна	1827 5	169 35	170 28	174 23	166 28	
12.	З них – із квартир	5516	501 5	519 5	505 4	506 7	523 9
13.	Незаконне заволодіння транспортним засобом	710	574	390	872	105 4	100 7

Таблиця 2. Динаміка та структура кримінальних правопорушень, скоєних неповнолітніми та за їх участю

	Всього		Питома вага %

	торік	поточний рік	динаміка %	торік	поточний рік
По всіх видах кримінальних правопорушень	33493	30950	-7.6	8.7	8.3
Загальнокримінальної спрямованості	33305	30709	-7.8	9.5	9.1
У т. ч. тяжких та особливо тяжких	22755	20586	-9.5	13.2	13.0
Бандитизм	1	1		2.6	2.2
Умисне вбивство (та замах)	195	209	7.2	4.9	5.5
з них на замовлення вчинене					
двох або більше осіб	30	18	-40.0	21.0	12.5
З вогнепальної зброї застосуванням	4		-100.0	3.0	
бойових припасів та вибухових речовин					
Умисне тяжке тілесне ушкодження	296	295	-0.3	5.5	5.7
Згвалтування	135	89	-34.1	13.6	9.7
Розбій	768	840	9.4	14.9	15.3
Грабіж	2782	3084	10.9	16.3	16.2
Шахрайство	328	453	38.1	3.6	5.3
Вимагання	336	241	-28.3	19.7	19.8
Хуліганство	1491	1282	-14.0	11.6	11.2
Крадіжка	22091	19804	-10.4	13.5	13.5
з них із квартир	5239	4749	-9.4	13.2	13.1
Незаконне заволодіння транспортними засобами	1007	970	-3.7	18.6	19.9
з них поєднане з насильством або погрозою насильства	6	4	-33.3	8.7	5.2
автомобілями	480	477	-0.6	13.2	15.0
ДТП із смертельними наслідками	30	23	-23.3	1.7	1.4
Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами	270	257	-4.8	2.4	2.3

В цілому у 2022 р. на відміну від 2021 року відбулися зміни в динаміці **підліткової злочинності**. Неповнолітніми та за їх участю вчинено **30950** тис. (-7,6%) кримінальних діянь. Майже **70 %** розслідуваних кримінальних правопорушень, учинених підлітками, *відносяться до групи тяжких та особливо тяжких*. **Зросла кількість** учинених цією категорією громадян *грабежів, розбоїв, шахрайств*, в той час як кількість *крадіжок, хуліганства та ДТП із смертельними наслідками* зменшилася, відповідно -10,4%, -9,4% та 1,7%.

Злочинність неповнолітніх - це сукупність всіх злочинних діянь та проявів, які вчиняються неповнолітніми особами (які не досягли віку кримінальної відповідальності та 18-річного віку) на певній території за відповідний період часу.

Підставою виділення злочинності неповнолітніх в окремий вид є те, що цією категорією злочинців вчиняється значна кількість кримінальних правопорушень, у тому числі корисливої та корисливо-насильницької спрямованості, в якій переважають тяжкі кримінальні правопорушення. Це свідчить про те, що заходи, які спрямовані на загальне попередження злочинності, не впливають позитивно на категорію неповнолітніх злочинців, а інколи і навпаки, лише заохочують їх до вчинення нових, більш жорстоких та зухвалих кримінальних правопорушень.

Особливості злочинності неповнолітніх - проявляються в її рівні, структурі, динаміці, детермінантах і мотивації; відповідно, є специфіка організації боротьби з нею; обумовлюються особистісними якостями неповнолітніх та їх статусом у суспільстві:

1) істотно відрізняється від злочинності дорослих за віковими групами: виділяють 4 групи неповнолітніх (**Вікові групи злочинців:** I-10-13 років; II-14-18 років; III-19-21 рік; IV-22-25 років), а серед дорослих - десятки вікових груп;

2) значна кількість кримінальних правопорушень розглядається як прояви вікової незрілості, бешкетництва (дрібні крадіжки в школі, у сусідів, в магазині);

3) відносно високий рівень латентності (*На практиці приблизно чотири з кожних п'яти вчинених підлітками кримінальних правопорушень не становлять значної суспільної небезпечності. Особливо це стосується крадіжок у друзів, у навчальних закладах, відбирання невеликих грошових сум у молодших підлітків, хуліганських проявів. Тому певна кількість кримінальних справ припиняється у процесі проведення дізнання чи досудового слідства з різноманітних нереабілітуючих обставин. Іноді батьки, вчителі, сусіди, підлітки самі не повідомляють в правоохоронні органи про злочинні дії неповнолітніх – “хвилюються за їх майбутнє”*);

4) злочинність неповнолітніх значно чутлива внаслідок підопічного стану неповнолітніх у суспільстві щодо їх розвитку, виховання, постійного контролю, охорони від негативного впливу;

5) кожен 2-3 неповнолітній, що вчинює протиправні діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності мав кримінальний досвід і вчинював діяння, передбачені Кримінальним кодексом;

6) значна кількість кримінальних правопорушень вчиняється відносно членів сім'ї або інших родичів (іноді потерпілими стають самі неповнолітні, частіше всього це кримінальні правопорушення насильницького характеру);

Однак багато обставин, що впливають на злочинність неповнолітніх названих груп, мають місце і серед підлітків молодшого віку (10-13 років), а також у осіб молодіжного віку (18-21 та 22-25 років), що важливо враховувати

при розробленні профілактичних заходів. Законодавство деяких країн, наприклад Великої Британії, Індії, деяких штатів США, передбачає верхню межу неповнолітнього віку до 21 року. Є розбіжності і при визначенні нижньої межі (у КК Польщі мінімальний вік кримінальної відповідальності встановлений з 16 р., у КК Франції – з 13 р., у деяких штатах США - від 7 до 14 р., якщо особа здатна усвідомлювати характер вчинених діянь тощо). В Україні деякі вчені вважають, що в КК України за особливо тяжкі кримінальні правопорушення (наприклад, умисне вбивство, зґвалтування, умисне нанесення тяжких тілесних ушкоджень тощо) необхідно знизити вік кримінальної відповідальності з 14 р. до 11 р. Це пояснюється тим, що особи у віці від 11 до 14 р. вже розуміють, що таке життя, смерть, біль, усвідомлюють значимість своїх діянь.

Зазначене створює певні труднощі при аналізі процесів і обставин, що впливають на злочинну поведінку неповнолітніх, виявлення тенденцій і закономірностей цієї злочинності. Тому вивчення тенденцій у динаміці злочинності неповнолітніх, розроблення заходів щодо її профілактики повинні вестись з урахуванням даних про правопорушення серед дітей і підлітків (вікова група від 10 до 14 років), неповнолітніх (від 14 до 18 років), а також осіб молодіжного віку (18-21 рік).

Кримінологічна характеристика злочинності неповнолітніх:

- частка неповнолітніх у загальній злочинності відносно невелика і у більшості регіонів складає від 8 до 13%, а у середньому по країні — 11 %;
- частка тяжких насильницьких і тяжких корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень (умисні вбивства, тяжкі тілесні ушкодження, крадіжки, грабежі, розбої) - 12%;
- злочинність неповнолітніх порівняно зі злочинністю дорослих має менш тяжкий характер але за останні 10 років динаміка злочинності неповнолітніх перевищує темпи зростання злочинності дорослих у 2-2,5 рази;
- переважно вчинюються, крадіжки, грабежі, хуліганства - 80% *(Отже, у структурі злочинності неповнолітніх переважають кримінальні правопорушення корисливої і корисливо-насильницької спрямованості);*
- для насильницької злочинності останнього часу характерні елементи жорстокості, знущання над жертвою, прояви цинізму, імпульсивність дій, особливо при вчиненні зґвалтування;
- інтенсивність злочинності неповнолітніх у містах набагато більша, ніж у сільській місцевості, не лише за загальною кількістю, а й за тяжкістю і становить відповідно 77% і 23% *(Певні сезонні коливання пов'язані з процесами міграції у літній період до місць масового відпочинку та у сільську місцевість);*
- за даними вибірових досліджень, близько 80% кримінальних правопорушень неповнолітніх вчинені за місцем проживання, навчання або роботи. Більше половини кримінальних правопорушень скоюються у вечірній час — після 20 години;
- кримінальні правопорушення переважно вчинюються у групі - 6 із 10 кримінальних правопорушень;

- переважна кількість учасників груп від 2-3 (іноді від 18-35 осіб), не мають чіткої організаційної структури, є нетривалим (час їх існування 2-3 місяці);
- останнім часом спостерігається тенденція до формування організованих злочинних груп неповнолітніх (кількість яких становить 18-35 осіб) з дорослими керівниками (лідерами) де панують закони та звичаї злочинного середовища, своя субкультура, кругова запорука, ієрархія, регулярні грошові внески, заохочуються заняття бойовими видами спорту тощо;
- також спостерігається тенденції до більш частого застосування зброї (у 10% кримінальних правопорушень була застосована холодна зброя, а у 9% - вогнепальна зброя) при вчиненні кримінальних правопорушень (наркотичні та снодійні засоби застосовуються при згвалтуваннях);
- переважає корислива мотивація при вчиненні майже всіх кримінальних правопорушень (*корислива мотивація проявляється в тому, що крадіжки, пограбування, розбійні напади вчиняються не для задоволення необхідних життєвих потреб, а для придбання престижних речей*);
- предметами посягань є різні види техніки, цінні папери, золото, зброя, наркотики;
- серед неповнолітніх досить високий процент осіб, які вчинили злочин у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння (до 90% насильницьких кримінальних правопорушень і до 70% корисливих кримінальних правопорушень, за даними вибіркового дослідження, було вчинено у такому стані);
- збільшується кількість “фонових” проявів (вживання наркотиків, пияцтво, токсикоманія, проституція, поширення венеричних хвороб та СНІДу);
- рецидивна злочинність серед неповнолітніх становить 15-18%, і це при тому, що серед дорослих — 25-30%. (*хоча кількість неповнолітніх у загальній структурі злочинності є значно меншою, цей показник слід визнати досить високим*);
- високий рівень повторного вчинення кримінального правопорушення після притягнення до кримінальної відповідальності і застосування заходів, не пов'язаних з кримінальним покаранням (30-35%).

ПИТАННЯ 2. ОСОБА НЕПОВНОЛІТНЬОГО ЗЛОЧИНЦЯ

Аналіз особливостей особи неповнолітніх злочинців дозволяє виділити **чотири основні типи неповнолітніх злочинців**:

1 тип становлять ті неповнолітні, що вчинили злочин внаслідок випадкового збігу обставин і всупереч загальній позитивній спрямованості особи, — так звані випадкові злочинці;

2 тип становлять ті неповнолітні, що вчинили злочин, потрапивши у певну життєву ситуацію, яка викликала реалізацію нестійкої загальної спрямованості особи, — “ситуативні злочинці”;

3 тип становлять ті неповнолітні, що вчинили злочин внаслідок домінуючої негативної спрямованості особи, — ті, хто раніше вчиняв різного

роду правопорушення, перебував на обліку в органах і службах у справах неповнолітніх;

4 тип становлять ті неповнолітні, що вчинили злочин внаслідок сформованої стійкої антисуспільної спрямованості особи, яка обумовлює всю систему поведінки підлітка і є проявом його ставлення до соціальних цінностей.

Така типологія дозволяє з'ясувати основні варіанти поведінки і спрямованості неповнолітніх злочинців, а також вирішити питання їх покарання і проведення індивідуальної профілактичної роботи (у пенітенціарних установах може використовуватись для індивідуальної корекції поведінки) з урахуванням особистих характеристик.

Слід також звернути увагу на групову насильницьку злочинність неповнолітніх та молоді, яка поступово зростає. За даними кримінологічних досліджень 48% злочинних груп створюються за місцем проживання, 3,6% злочинних груп мають родинний зв'язок між своїми членами.

Виділяють наступні типи злочинних груп неповнолітніх та молоді:

1 тип - групи, що стоять на межі законослухняної поведінки (*для них характерне спільне проведення дозвілля, кримінальні правопорушення скоюються з легковажності та імпульсивності*);

2 тип - групи, кримінальні правопорушення якими скоюються випадково (*ситуативні кримінальні правопорушення*);

3 тип - групи, орієнтовані на порушення правових норм (*раніше вони притягувались до адміністративної відповідальності*);

4 тип - групи, спеціально створені для вчинення кримінальних правопорушень (*характерні риси: велика згуртованість, чітка організація, розподіл ролей, наявність кримінальної субкультури та конспірація злочинної діяльності*).

Класифікація злочинних груп неповнолітніх та молоді за кількісною ознакою:

- 1) малочисельні групи (2-4 особи) – 87,4%;
- 2) середньочисельні групи (5- 8 осіб) – 3,6%;
- 3) багаточисельні – (9-11 осіб) – 9%.

ПИТАННЯ 3. ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Попередження кримінальних правопорушень та злочинності неповнолітніх в залежності від рівнів профілактики здійснюється на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях.

1. Комплекс заходів на загальносоціальному рівні попередження злочинності і кримінальних правопорушень неповнолітніх спрямовані на поліпшення можливості сімейного, шкільного, трудового виховання неповнолітніх, їх дозвілля (в тому числі у рамках певного контингенту, території тощо), метою яких є орієнтація на пом'якшення, нейтралізацію, усунення тих недоліків і прогалин у загальній системі соціального виховання, умовах життя

неповнолітніх, які найбільш часто продукують кримінальні правопорушення у середовищі підростаючого покоління або сприяють їм *(Такі заходи є базовими для спеціальної профілактики, розширяють її можливості).*

На цьому рівні можуть здійснюватись такі заходи як:

- забезпечення ефективної участі сім'ї в профілактиці, розвиток допомоги сім'ям, які виховують дітей в умовах нижче прожиткового мінімуму, відсутності одного із батьків, їх безробіття;
- ефективна допомога сім'ї у створенні життєвих перспектив для дітей і підлітків з фізичними і психічними аномаліями;
- удосконалення діяльності освітніх установ;
- відновлення роботи органів, що сприяють працевлаштуванню підлітків;
- організація дозвілля неповнолітніх та молоді (відкриття клубів, секцій, гуртків, спортивних закладів);
- надання психологічної, педагогічної, медичної, правової, соціальної допомоги органами соціального захисту і допомоги сім'ї неповнолітнім з групи ризику;
- створення добровільних фондів, релігійних організацій, громадських об'єднань та рухів для допомоги дітям із груп ризику;
- розвиток інституту приймальних сімей *(заохочення з боку держави сімей, які приймають на виховання неповнолітніх з групи ризику);*
- організація при залізничних вокзалах кімнат для тимчасового утримання дітей, які бродяжать, жебракують у складних життєвих умовах;
- збільшення обсягу на телебаченні та радіо обов'язкових циклів дитячо-юнацьких передач гуманістичного змісту *тощо.*

2. На спеціально-кримінологічному рівні можуть вживатись наступні заходи профілактики злочинності неповнолітніх як:

- введення певних заборонних заходів (заборона порнографічних фільмів, насильницьких, наркотичних);
- обмеження відвідування неповнолітніми ігрових залів, комп'ютерних клубів, відеотек, дискотек у вечірній час (до 21 години у зимовий та до 22 години – у літній період), встановлення відповідальності посадових осіб за порушення цього обмеження; розроблення порядку виявлення, обліку, медичного обстеження та влаштування дітей, які бродяжать або жебракують; своєчасне виявлення неблагополучних сімей, їх облік і соціальний супровід; удосконалення державної статистичної звітності з питань дитячої бездоглядності тощо;
- заходи, які застосовують спеціальні суб'єкти профілактики злочинності неповнолітніх,
- притягнення дорослих втягувачів неповнолітніх у злочинну діяльність до кримінальної відповідальності;
- притягнення батьків до адміністративної відповідальності за ухилення від виховання неповнолітніх;

- створення спеціальних ювенальних судів в Україні (це передбачено судовою реформою) тощо.

3. На індивідуальному рівні профілактика злочинності неповнолітніх здійснюється у три етапи:

- **рання профілактика** (заходи спрямовані на оздоровлення умов життя неповнолітніх та молоді, корекцію особи неповнолітнього, яка має кримінальне відхилення у поведінці);

- **безпосередня профілактика** (усунення факторів, що вже обумовили скоєння кримінальних правопорушень неповнолітніх, своєчасне припинення злочинної діяльності, порушення кримінальної справи, вибір запобіжних заходів, забезпечення виховно-профілактичного впливу кримінально-процесуальними методами, оздоровлення мікросередовища неповнолітніх та молоді);

- **боротьба з рецидивною злочинністю неповнолітніх** (перевиховання неповнолітніх та молоді, надання допомоги у працевлаштуванні, усунення джерел криміногенного впливу на неповнолітніх у побутовому оточенні).

Слід також відмітити, що велике значення для профілактики злочинності неповнолітніх має процес діяльності судів, що здійснюють провадження у кримінальних справах. Як вже зазначалось вище, на відміну від України в інших країнах (США, Великої Британії, Бельгії, Франції, Німеччині) відносно неповнолітніх діють спеціалізовані суди.

ТЕМА № 8. ЗАПОБІГАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ РЕЦИДИВНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

Рекомендована література

1. Поняття рецидивної злочинності та її показники. Особа рецидивіста.
2. Детермінація рецидивної злочинності. Попередження рецидивної злочинності.

1. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

2. Кримінологія: підручник / [Б. М. Головкін та ін.] ; за заг. ред. проф. Б. М. Головкіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2020. 382 с.
3. Ковальський В.С., Семаков Г.С., Костенко О.М. Кримінологія. Підручник. 2018. Видавництво Юрінком Інтер. 344 с.
4. Кримінологія : підручник / А.М. Бабенко, О.Ю. Бусол, О.М. Костенко та ін. ; за заг. ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. – 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право. 2018. 416 с.

5. Кримінологія : підручник / за заг.ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2018. 416 с.
6. Кримінологія : підручник / заг.ред. І.Г. Богатирьова, В.В. Топчія. Київ : ВД Дакор, 2018. 352 с.
7. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII.

ПИТАННЯ І. ПОНЯТТЯ РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ЇЇ ПОКАЗНИКИ. ОСОБА РЕЦИДИВІСТА

Схема 1. кримінальне-правове та кримінологічне визначення рецидиву.

Кримінологічне визначення рецидиву є ширшим, ніж кримінально-правове. Воно охоплює як умисні, а й необережні кримінальні правопорушення.

Водночас, кримінологічне визначення рецидиву не ігнорує таку обставину, як минула судимість (цим рецидив відрізняється від інших видів множинності).

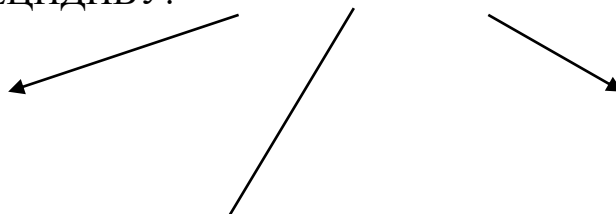
В правовій науці не має єдиного погляду щодо питання **“рецидиву кримінального правопорушення”** та **“рецидивісту”**.

Наведемо декілька наукових точок зору:

1. Деякі вчені не вважають обов'язковим наявність такої ознаки як **“судимість”** у винного перед скоєнням повторного кримінального правопорушення для встановлення рецидиву (**“фактичний рецидив”**).
2. Деякі вчені вважають, що рецидивістами слід вважати тих осіб, які скоїли повторний злочин, після того, як до них були вжиті заходи громадського впливу.
3. Одні вважають за необхідне відбуття першого покарання повністю або частково до вчинення другого кримінального правопорушення.
4. Інші в зміст **“рецидиву”** включають не тільки умисні, а ще й необережні кримінальні правопорушення.

Таким чином “рецидив кримінального правопорушення” в кримінології визнається як: повторне кримінальне правопорушення, вчинене особою, яка раніше була судимою або зазнавала інших, передбачених законом, заходів впливу, що застосовуються судом замість покарання, незалежно від форми вини та наявності судимості.

ВИДИ РЕЦИДИВУ:

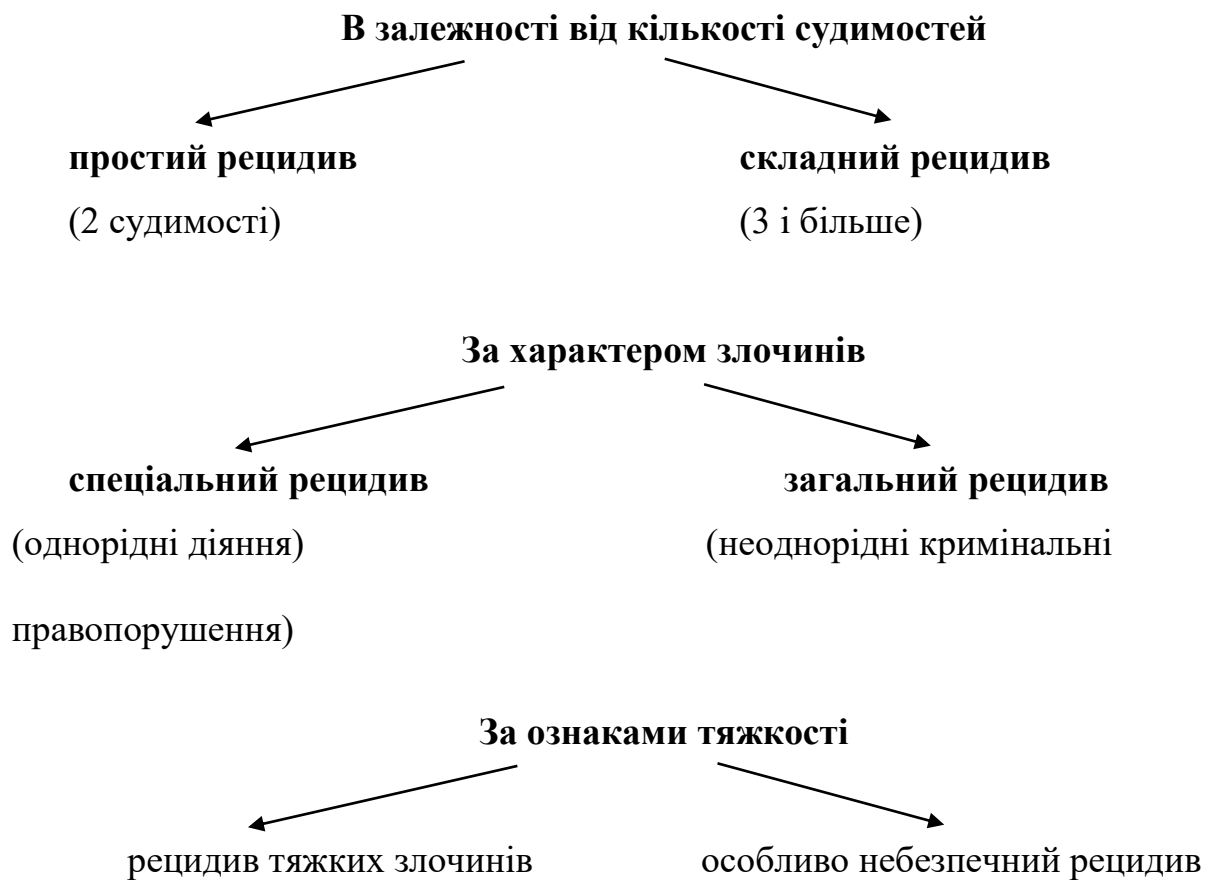
1) фактичний

(кримінологічний)

2) легальний

(кримінально-правовий)

3) пенітенціарний рецидив (повторне вчинення кримінального правопорушення під час відбування покарання у місцях позбавлення волі, а також після звільнення з місць позбавлення волі)

Рецидивну злочинність можна визначити як сукупність вчинених на певній території протягом певного часу злочинів особами, які раніше були судимими.

В кримінології існують різноманітні класифікації **“рецидивної злочинності”** на певні види:

- 1) виділяють рецидивну злочинність дорослих і неповнолітніх;
- 2) виділяють рецидивну злочинність чоловіків і жінок;
- 3) виділяють рецидивну злочинність засуджених тощо.

Щодо показників рецидивної злочинності, то вона, як і злочинність в цілому має **свої якісні та кількісні особливості**.

До **кількісної характеристики** відносять *“рівень рецидивної злочинності” (визначається у відсотках), який обчислюється за допомогою відповідних коефіцієнтів:*

Коефіцієнт рецидивної злочинності

1) $K_{pz} = Z_p \times \underline{1000},$

С

де **“Зр”** – рецидивні кримінальні правопорушення

“С” – число раніше судимих осіб у регіоні,

1000 – масштаб розрахунків.

2) $K_p = O_p \times \underline{1000},$

С

де **“Кр”** – коефіцієнт рецидивістів.

“Ор” – виявлені рецидивісти, які вчинили кримінальні правопорушення.

“С” – кількість раніше судимих мешканців.

За деякими кримінологічними дослідженнями кількість злочинів, вчинених особами, які раніше вже вчиняли кримінальні правопорушення на території України, **збільшилась за 25 років у 2,8 рази**.

Щодо **абсолютних показників рівня рецидивної злочинності** то вони виглядають наступним чином:

Як правило поступове збільшення, останнім часом, рівня рецидивної злочинності в Україні прямо залежить від збільшення первинної злочинності.

Що стосується якісних показників рецидивної злочинності, то до неї відносять, в першу чергу, її структуру (структуру рецидивної злочинності необхідно відрізнити від структури рецидиву: інтенсивність, послідовність скоєння злочинів)

Аналіз структури рецидивної злочинності свідчить про негативні тенденції:

- зростає кількість тяжких, насильницьких злочинів;
- зростає кількість корисливо-насильницьких злочинів (крадіжок, хуліганства);

- спостерігається інтенсивна інтеграція частини рецидивістів у сферу приватизації, зайняття контрабандою та ін.

За часом вчинення повторного кримінального правопорушення в кримінології виділяють: ранній рецидив та рецидив, що віддалений за часом (після 3 – х років з дня звільнення від покарання). За статистичними даними протягом першого року після звільнення кримінальні правопорушення знову вчиняють близько 25% осіб, що відбули покарання.

В залежності від виду кримінально-правових заходів впливу більший рівень рецидиву становить серед осіб, які засуджені до позбавлення волі (70% від всіх рецидивістів). Найбільш високий рівень рецидиву серед осіб, які відбивають покарання у вигляді позбавлення волі в середньому від 3 – х до 10 років.

Серед рецидивістів, як правило переважають, чоловіки.

Жінки-рецидивістки серед засуджених до позбавлення волі становлять лише 5-7%. Неповнолітні становлять 1% (такий малий відсоток пояснюється тим, що до другого засудження більшість підлітків встигає стати повнолітніми).

Кожного року у місцях позбавлення волі засуджені вчиняють від 400 до 600 злочинів, попереджається в УВП кожного року від 4,4 до 4,9 тис. злочинів (45% злочинів пов'язані зі злісною непокорою вимогам адміністрації КВУ).

Територіальний розподіл рецидивної злочинності (2020-2021 рр.)

(в залежності від високого рівня зареєстрованої злочинності)

1. Дніпропетровська обл.
2. Донецька обл.
3. Запорізька обл..
4. Одеська обл.
5. Київ.
6. Харківська обл. та ін.

Таким чином, на території України спостерігаються наступні тенденції рецидивної злочинності:

- збільшилась кількість осіб раніше судимих, що скоїли тяжкі кримінальні правопорушення;
- активізувалась діяльність осіб, які повторно скоюють кримінальні правопорушення у групі;
- зростає професіоналізм рецидивістів;
- зростає ступінь соціальної деградації особи рецидивіста (після 40 років рецидивісти перетворюються на маргіналів і вчиняють переважно дрібні кримінальні правопорушення);
- рецидивісти приймають активні заходи щодо залучення неповнолітніх у злочинну діяльність.

До особливостей особи рецидивіста відносять наступні ознаки:

- переважна більшість рецидивістів – чоловіки;
- кількість жінок серед рецидивістів – невелика;

- переважає середній вік (30 років);
- наявність низького рівня освіти;
- прагнення до зміни місця роботи та місця проживання (як правило неодноразово);
- у більшості з них не має сім'ї;
- підвищена суспільна небезпечність цих осіб в порівнянні з особами, які вперше вчинили злочин;
- значна кількість до вчинення кримінального правопорушення в друге перебувала під адміністративним наглядом;
- значний досвід злочинної діяльності;
- серед осіб, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення по лінії карного розшуку, переважають особи, які мають 3 і більше судимості;
- висока емоційна збудженість, слабкий самоконтроль (їх поведінка в більшості залежить від ситуації);
- стійка антисоціальна спрямованість;
- зловживання алкоголем та наркотиками;
- наявність неврозів, психопатичних відхилень, туберкульозу, венеричних хвороб як наслідок численних “ходок” (серед обстежених рецидивістів – 42% інваліди).

Приклад: найпоширенішою серед засуджених за тяжкі насильницькі кримінальні правопорушення є “епілептоїдна (збуджена) психопатія” (50%).

20% засуджених - “істеричні особи” – для них властивим є егоцентризм, прагнення звернути на себе увагу (повторно вчиняють “крадіжки”, “шахрайство”).

16% засуджених мають “психопатію нестійкого типу” – емоційна невірноваженість, несподівана зміна настрою (як правило повторно вчинюють “хуліганство”, “вандалізм”, “грабежі”, “розбої”, “згвалтування”).

За типом стійкості і спрямованості антисуспільної установки у кримінологічній теорії розрізняють три основні типи рецидивістів (є і інші позиції):

1 тип – рецидивісти антисуспільного типу (до них можна віднести: рецидивістів-гастролерів, лідерів криміногенного середовища, “злочинних авторитетів”, “блатних”, багаторазових рецидивістів тощо) – становлять 40%;

2 тип – рецидивісти ситуативного типу (до них можна віднести: рецидивісти, які вчиняють різноманітні кримінальні правопорушення, рецидивісти-неповнолітні тощо) становлять 30%;

3 тип - рецидивісти асоціального (деградованого) типу (до них можна віднести осіб у яких відмічається втрата основних життєвих позицій, суспільно корисних зв'язків, що є наслідком зловживання алкоголем, наркотиками, токсичними речовинами, психічних відхилень тощо і які з-за примітивізму своїх потреб та інтересів, фізичну неспроможність вчиняти складні кримінальні правопорушення вчинюють – дрібні крадіжки, хуліганство тощо).

Класифікація рецидивістів

(має велике значення для раціональної організації виправного процесу в установах з виконання покарань і для прогнозування рецидиву)

Критерій розподілу – за характером злочинної діяльності виділяють:

- 1) загально-кримінальні корисливі рецидивісти (зłodії, шахраї, грабіжники);
- 2) економічних рецидивістів (хабарників, розкрадачів).
- 3) насильницьких рецидивістів (убивць, хуліганів) тощо.

Критерій розподілу - в залежності від стійкості антисоціальних установок особи виділяють:

- 1) кримінально-активних рецидивістів, постійно спрямовані на вчинення злочинів;
- 2) рецидивістів схильних до вчинення злочинів за сприятливих обставин;
- 3) рецидивісти, які випадково були втягнуті у вчинення кримінального правопорушення.

2. ДЕТЕРМІНАНТИ РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ. ЗАПОБІГАННЯ РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Специфічні причини та умови рецидивної злочинності можна поділити на три групи:

1. детермінанти, пов'язані з першою судимістю;
2. детермінанти, обумовлені процесом відбування покарання;
3. детермінанти, які впливають на постпенітенціарну адаптацію.

Детермінанти, пов'язані з першою судимістю:

- економічний стан регіону;
- особливості сімейного виховання;
- вплив найближчого оточення та ЗМІ;
- генетичні передумови становлення особи (темперамент, інтелект, аномалії психіки); конкретна життєва ситуація (безробіття);
- поновлення “старих” зв'язків з антисоціальним елементом;
- вплив кримінальної субкультури (70% раніше судимих знову повернулись до свого колишнього оточення).

Детермінанти, обумовлені процесом відбуття покарання:

- у ВК (виправні колонії) принижується соціальна цінність особи і підвищується відчуження від суспільства;
- негативний вплив атмосфери “тюрем”;
- недотримання стандартів, що розроблені для тримання засуджених у ВК;
- наявність пенітенціарної субкультури (тюрма – школа злочинності).

ДЕТЕРМІНАНТИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ПОСТПЕНІТЕНЦІАРНУ АДАПТАЦІЮ:

- неналежний рівень ресоціалізації особистості (60% звільнених від покарання не змогли і не бажали адаптуватися до трудових колективів);
- недоліки в системі контролю за поведінкою тих, хто відбув покарання, з боку правоохоронних органів;
- протиріччя покарання (російські спеціалісти відмічають, що через 5-7 років позбавлення волі у засуджених виникають незворотні зміни в психіці, відбувається розрив зв'язків з близькими, які залишилися на волі. Але це не означає, що відмова від тривалих строків позбавлення волі буде цілком сприяти профілактиці.);
- відсутність міжвідомчих програм боротьби з рецидивною злочинністю;
- недостатність кримінологічних досліджень у вивченні рецидиву злочинів, рецидивної злочинності, а також заходів боротьби з ними тощо.

Попередження рецидивної злочинності здійснюється в трьох напрямках (загально визначена позиція):

- 1) підвищення ефективності призначення та виконання покарань (застосування альтернативних видів покарання);
- 2) сприяння процесу ресоціалізації осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі;
- 3) організація належного соціального контролю за особами, схильними до повторних злочинів.

Заходи запобігання рецидивної злочинності:

- прийняття Закону України “Про постпенітенціарну систему”;
- здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання (**Глава 26 КВК України**): громадський контроль за особами, умовно-достроково звільненими від відбування покарання; встановлення адміністративного нагляду;
- удосконалення роботи спеціальної спостережної комісії виконкомів місцевих Рад, що діє на громадських засадах;
- здійснення профілактичного обліку відповідних категорій осіб (підрозділи кримінальної міліції у справах неповнолітніх);
- проведення соціально-економічних реформ, спрямованих на підвищення життєвого рівня громадян (введення для підприємств, які влаштовують до себе на роботу звільнених осіб, податкові пільги та пільги по іншим платежам до бюджету);
- оздоровлення морально-психологічного клімату в країні;
- відтворити в Україні єдину виховно-профілактичну систему;
- попередження первинної злочинності неповнолітніх;
- заборонити деморалізуючу пропаганду в ЗМІ цинічної позиції щодо шляхів досягнення особою матеріальних благ, сексуальної свободи;
- “підрив” кримінальної субкультури;
- більш активніше застосування альтернативних видів покарання непов'язаних з позбавленням волі (практика свідчить, що чим більше часу особа

відбуває покарання у вигляді позбавлення волі тим складніше відбувається потім процес її соціальної адаптації);

- удосконалення пенітенціарних заходів профілактики рецидивної злочинності (розширення можливості придбання засудженими різних матеріальних благ; наближення умов тримання засуджених до європейських стандартів; диференційний підхід до застосування заходів виховного характеру у КВУ; застосування заходів спрямованих на підтримання здоров'я засуджених, на отримання професії, яка орієнтована на потреби того регіону куди повернеться засуджений, на збереження сім'ї тощо);

- встановлення юридичної відповідальності за необґрунтовану відмову у прийомі на роботу засуджених за приписом місцевих виконкомів

- створення та функціонування центрів соціальної адаптації (ЦСА будуть створені при місцевих виконкомах, які будуть безпосередньо співпрацювати з КВУ, підприємствами, спостережними комісіями, центрами зайнятості з метою обміну інформацією про наявність вільних робочих місць та для вирішення проблеми з працевлаштуванням засуджених);

- удосконалення організаційно-превентивної роботи, яка повинна включати в себе: створення благодійних фондів для засуджених; відкриття безкоштовних нічліжок для безпритульних; більш широко включати у процес ресоціалізації релігійні організації, соціальні групи, окремих громадян тощо налагодження і вдосконалення міжнародного співробітництва у сфері боротьби з рецидивною злочинністю.

Заходи спрямовані на соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк:

1. Соціальна адаптація – комплекс правових, економічних, організаційних, соціально-психологічних та інших заходів, які здійснюються щодо звільнених осіб з метою пристосування до умов соціального середовища, захисту їх прав і законних інтересів.

на думку вітчизняних фахівців соціальна адаптація відбувається в три етапи:

- 1 етап – ознайомлення з новими умовами існування після звільнення;
- 2 етап – вирішення основних соціальних проблем (житлово-побутові);
- 3 етап – завершення процесу адаптації (триває від 1 до 3 років після звільнення особи) – особа займається корисною працею.

група, яка найбільш схильна до адаптації складається з осіб віком від 18 до 30 років.

2. Соціальний патронаж – комплекс заходів державної підтримки та допомоги звільненим особам, які здійснюються з метою сприяння цим особам у працевлаштуванні, професійній переорієнтації та перепідготовці, створення належних житлово-побутових умов, запобігання впливу на них криміногенних факторів.

Органи, установи та організації, які здійснюють соціальний патронаж відповідно до чинного законодавства: місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, центри соціальної адаптації, служби у справах

неповнолітніх, центри соціальних служб для молоді, спостережні комісії, органи соціального захисту населення, органи охорони здоров'я, органи внутрішніх справ, центри зайнятості населення, будинки-інтернати, кризові центри, служби психологічної допомоги, притулки, в тому числі для неповнолітніх, установи соціального патронажу, будинки нічного або тимчасового перебування звільнених осіб, громадські організації та інші уповноважені на це органи, організації та установи.